

Kriminaalpoliitika uuringud

19

LASTE HÄLBIV KÄITUMINE EESTIS

Anna Markina
Beata Žarkovski

Tallinn
2014

Väljaandja:

Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
15191 Tallinn
Telefon: 620 8100
Faks: 620 8109
e-post: info@just.ee

Laste hälbiva käitumise uuringu võrgukodu: www.kriminaalpoliitika.ee/isrd

Kujundus ja küljendus: Dada AD

ISSN 1736-2377
ISBN 978-9949-9521-1-3 (trükis)
ISBN 978-9949-9521-2-0 (pdf)

Kõik käesolevas materjalis esitatu on kaitstud autoriõigusega, mis kuulub justiitsministeeriumile. Väljaannet võib tsiteerida või refereerida üksnes juhul, kui viidatakse materjali autoritele. Justiitsministeeriumi kirjaliku nõusolekuta ei tohi väljaannet ega selle osi mingil viisil publitseerida.

SISUKORD

Saateks	4
Laste hälbiva käitumise uuringu (ISR-3) kokkuvõte	5
ISR-3 – International Self-Report Delinquency Study	8
ISR-3 uuringu eesmärk	8
ISR-3 uuringu teoreetiline taust	8
ISR-3 küsimustiku struktuur	9
Uuringu läbiviimise viis	10
Uuringu valim	11
Õigusrikkumiste levik	13
Uimastite tarvitamine	16
Hälbiva käitumise seos vanuse ja sooga	17
Õigusrikkumiste levik rahvuse lõikes	21
Reaktsioon laste õigusrikkumistele	24
Rahvusvaheline võrdlus Soomega	26
Ohvriks langemine	28
Ohvriks langemise üldnäitajad	28
Ohvriks langemine soo ja rahvuse lõikes	30
Õigusrikkumise ohvriks langemisest teatamine	31
Ohvriks langemise asjaolud	32
Perekonnaga seotud riski- ja kaitsetegurid	37
Perekonna materiaalne heaolu	38
Perekonna struktuur	43
Perekondlikud sidemed	44
Vanemate töötamine välismaal	47
Füüsilised karistused ja väärkohtlemine vanemate poolt	50
Kooliga seotud riski- ja kaitsetegurid	54
Akadeemiline edukus	54
Koolikeskkond	57
Koolikiusamine	59
Elustiil: sõbrad, kambad, vaba aeg	64
Elustiil ja sõbrad	64
Delinkventsed alaealiste grupid	67
Õigusrikkumiste, alkoholi probleemse tarvitamise ning koolikiusamise seos elustiiliga	68
Hoiakud: moraal, enesekontroll ja naabusõprus	70
Mõttekohad laste õigusrikkumiste vähendamiseks ja turvalisuse tõstmiseks	76
Kasutatud kirjandus	78
Lisa: Küsimustik	84

SAATEKS

Rahvusvahelise laste enesekohase hälbiva käitumise uuringu (International Self-Reported Delinquency Study ehk ISRD-3) peamine eesmärk on välja selgitada ja võrrelda omavahel tendentse alaealiste õiguserikkumiste toimepanemises ja kuriteo ohvriks langemises nii ajalises mõõtnes kui rahvusvaheliselt, tuua välja sarnasusi ja erinevusi. Olulisel kohal on laste hälbiva käitumise teoreetilised selgitused.

Raamatus esitatud uuringu tulemused näitasid, et õigusrikkumiste levik laste seas on võrreldes 2006. aastal läbiviidud uuringu näitajatega langenud, eriti märgatavalt on vähenenud vägivaldaga seotud õigusrikkumiste levik. Endiselt jäävad aktuaalseks noorte alkoholi ja narkootikumide tarvitamisega seotud probleemid. Õigusvastase käitumise kujunemisel mängivad olulist rolli keskkond, milles laps elab – perekond, kool, lapse eakaaslased.

Laste hälbiva käitumise rahvusvahelise uurimisprojekti eesmärk on kujuneda korduvalt läbiviidavaks uuringuks, mille raames kogutakse võrreldavaid andmeid regulaarsete intervallidega. Hetkel on käimas uuringu kolmas laine. Eesti võtab projektist osa alates ISRD-2 uuringust, mis viidi läbi 2006. aastal (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2006).

Käesolevas raportis esitletud uuringu andmed on kogutud 2013.–2014. õppeaastal. Kahe uuringu vaheline periood on jäänud oodatust pikemaks, mille põhjused on eeskätt finantsilised. Vaatamata pingutustele ei õnnestunud ISRD projektil saada rahalist toetust projektile tervikuna. Projekti osalejad peavad ise muretsema finantstoetust uuringu läbiviimiseks oma riigis. Olulisel kohal on iga riigi valmidus järgida ühist ISRD protokollit, mis tähendab standardiseeritud instrumendi kasutamist, valimi moodustamist vastavalt kokkulepitud põhimõtetele, andmete kodeerimist ja sisestamist vastavalt reeglitele ning nõusolekut andmete üleandmiseks ühisesse rahvusvahelisse andmebaasi.

ISRD-3 uuring teostati Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi rahastamisel. Uuringurühmi kuulusid TÜ õigusteaduskonna lektor Anna Markina ja assistent Beata Žarkovski.

Andmeid aitasid koguda Kerstin Malberg, Reilika Saks, Eliise Peelo, Brith Juhanson, Tatjana Smorodina, Jelena Tkatsjova, Kristjan Kask (Tallinna linn ja Tallinnale lähedalasuvad maakonnad), Eleri Lillmäe, Virve Kass, Gerda Heinma, Anneli Rääbis ja Maarja Klaas (Tartu linn ja Tartu lähedale jäävad maakonnad).

Uuringurühm avaldab tänu Priit Laanojale Haridus- ja Teadusministeeriumi analüüsiosakonnast, kellelt saadi andmeid koolide ja klasside kohta üldkogumi kirjeldamiseks. Täname Haridus- ja Teadusministeeriumi kantslerit Janar Holmi ja Justiitsministeeriumi asekanclerit Kristel Siitam-Nyiri, kes saatsid pöördumise uuringus osalevate koolide juhtidele. Täname Aleksandra Soonistet, kes võimaldas ankeedi sõnastuse kontrollimist Katoliku Hariduskeskuse 7., 8. ja 9. klassi õpilastega ning pilootuuringu läbiviimist 7. klassis. Täname kõiki koolijuhte, õppealajuhatajaid, sotsiaalpedagooge ja õpetajaid, kes olid valmis uuringus osalema ning aitasid läbiviijaid uuringu teostamisel. Meie kõige suurem tänu on kõikidele 7., 8. ja 9. klasside õpilastele, kes uuringus osalesid ja aitasid uuringut ette valmistada.

LASTE HÄLBIVA KÄITUMISE UURINGU (ISRD-3) KOKKUVÕTE

1. **Laste hälbiva käitumise uuring (ISRD) viidi Eestis läbi teist korda.** Uuringu sihtrühm oli 7. – 9. klassi õpilased üle Eesti. Andmete kogumine toimus detsembrist 2013 kuni veebruarini 2014. Küsitleti kokku 3658 last. Ankeedi küsimustele vastas 2863 eesti koolides õppivat last ning 795 vene õppekeeleaga koolide õpilast.
2. **Õigusrikkumiste levik laste seas on võrreldes 2006. aastaga langenud,** üksikute õigusrikkumiste puhul kasvanud. Võrreldes 2006. aastaga, mil alla 2% lastest varastasid midagi poest või kaubanduskeskusest, on vastav osakaal tõusnud 3,4%-ni 2014. aastal.
3. **Vägivallaga seotud õigusrikkumiste levik on märgatavalt vähenenud.** Kaheksa aastaga on vähenenud nii kambakaklustest osa võtnud laste osakaal 7%-st 4%-ni kui ka külmrelva kaasas kandmine. Kui 2006. aastal vastas 10% lastest, et neil on kaasas relvataoline ese (nuga, kett, pesapalli kurikas jne), siis 2014. aastal on vastav arv langenud 6% tasemele.
4. **2014. a uuringu tulemuste järgi on võrreldes 2006. a-ga alkoholi ja kanepi proovimine noorte seas mõnevõrra vähenenud.** Kunagi elus on alkoholi proovinud 68% 2014. aastal küsitletud lastest, 2006. aastal oli vastav osakaal 87%; hašišit ja marihuaanat on kunagi elus proovinud 12% käesoleva uuringu raames küsitletud lastest, samas kaheksa aastat varem oli kanepitoodetega eksperimenteerinud 16% küsitletutest.
5. **Võrreldes poistega panevad tüdrukud vähem toime vägivalda õigusrikkumisi ja tõsisemaid varavastaseid õigusrikkumisi.** Kergemate varavastaste õiguserikkumiste toimepanemine poiste ja tüdrukute poolt ei erine.
6. **Alkoholi tarbimine on rohkem levinud tüdrukute, kanepi tarvitamine aga poiste seas.** 2014. a küsitletud tüdrukutest vastas 46%, et on tarbinud alkoholi uuringule eelneval kuul, poiste seas oli vastav osakaal 41%. Samas tunnistas 5% poistest ja 3% tüdrukutest kanepi tarvitamist viimase kuu jooksul.
7. **Vene lapsed panevad võrreldes eesti lastega õigusrikkumisi toime sagedamini.** Erinevused esinevad peaaegu kõikide uuritavate õigusrikkumiste puhul, v.a narkootikumide müük ja vahendamine, kus vene ja eesti noorte vahel statistiliselt olulisel erinevusel ei esine.
8. **Alkoholi tarbimine on rohkem levinud eesti noorte seas, kanepitoodete tarvitamine on vene ja eesti noortel sarnane.** Tugevatoimeliste narkootikumide tarbimine on rohkem levinud vene noorte seas.
9. **2014. aastal on varguse ohvriks langenud iga viies laps vanuses 13–16 aastat.** Varguse ohvriks langemine on võrreldes 2006. aasta uuringuga kasvanud 19%-lt 22%-ni.

10. **7% lastest vastas, et viimase aasta jooksul on neid keegi nii kõvasti löönud või vigastanud, et nad vajasisid arstiabi.** Võrreldes eelmise uuringuga on see osakaal tõusnud: 2006. a vastas alla 5%, et on langenud kallaletungi ohvriks.
11. **16% lastest on kogenud kiusamist interneti vahendusel, e-maili või SMS teel;** 6% lastest on kogenud vägivalgalla ähvardamist või nende suhtes vägivalgalla tarvitamist usutunnistuse, keele, nähavärvuse, sotsiaalse seisundi või muu sarnase vihakuriteo tõttu uuringule eelneval aastal.
12. **Tüdrukud satuvad poistega võrreldes sagedamini küberkiusamise ja varguse ohvriks.** Küberkiusamise ohvriks saamist raporteeris 19% küsitlusele vastanud tüdrukutest ja 12% poistest. Varguse ohvriks on olnud 23% tüdrukutest ja 20% poistest.
13. **Absoluutselt kõikide uuritavate kuritegude puhul on vene laste ohvriks langemine võrreldes eesti lastega sagedam.** Vene lapsed satuvad kaks korda sagedamini küberkiusamise ohvriks ja kolm korda sagedamini kallaletungi ohvriks.
14. **Ohvriks langemisest politseile reeglina ei teatata.** Kõige sagedamini teatatakse politseile siis, kui laps langeb varguse või röövimise ohvriks. Nende puhul iga viies juhtum saab politseile teatavaks, samas kui neli juhtumit viiest jäävad varjatuks. Kõige vähem teatatakse vihakuritegude (10%) ja küberkiusamise (7%) juhtudest. Poiste ohvriks langemisest teatatakse politseile sagedamini kui tüdrukutega juhtunust. Teade vene laste ohvriks langemisest jõuab politseisse sagedamini kui eesti laste ohvriks langemisest, v.a röövimine. Röövimise ohvriks langemisest teatatakse eesti laste puhul kaks korda sagedamini (25%) kui vene laste puhul (12%).
15. **Kõige sagedamini langevad lapsed kuriteo ohvriks koolis või selle ümbruses.** Lapsed on vastanud, et 48% vihakuritegude, 44% kallaletungide ning 22% röövimiste juhtumitest on nendega juhtunud kas koolis või kooli õues.
16. **22% lastest on olnud koolikiusamise ohvriks, 17% on ise teisi kiusanud.** Kiusajate osakaal on kolm korda kõrgem nende laste seas, kes on koolikiusamise ohvriks olnud võrreldes nendega, kes pole koolikiusamist kogenud. Koolikiusamise ohvriteks on rohkem tüdrukud ja kiusajateks on pigem poisid. Koolikiusamise ohvriks langemisest räägivad lapsed kõige sagedamini oma sõpradele (27%) või vanematele (25%), 24% lastest ei räägi koolikiusamise murest kellelegi.
17. **Laste õigusrikkumiste toimepanemise riskiks ei ole perekonna madal sotsiaal-majanduslik staatus või olukord, kui peres on ainult üks vanem.** Samas lastel, kes elavad ühe vanemaga, on suurem risk liialdada alkoholiaga.
18. **Oluliselt kaitseteguriks on vanemate teadlikkus lapse tegevustest: milliste sõpradega kus ja kuidas laps oma vaba aega veedab.** Lastel, kes on pärit peredest, kus laste ja vanemate vahel on head suhted, kus vanemad toetavad lapsi emotsionaalselt ja jälgivad laste tegevusi ning kus lapsed hoiavad vanemaid oma eluga kursis, esineb vähem õigusrikkumisi. Kõige olulisemaks kaitsefaktoriks, kui kõik teised peresiseseid suhteid iseloomustavad asjaolud on võrdsed, on vanemate teadlikkus lapse tegevustest.

19. **Lapse õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktoriks on pinged ja konfliktid perekonnas.** Uuringus osalenud lastest teatas 12%, et elavad perekonnas, kus vanematel esinevad probleemid alkoholi või narkootikumidega. Eesti lastest teatas vanemate uimastisõltuvuse probleemidest 11%, vene lastest 16%. Vanemate alkoholi- ja narkoprobleemid on laste õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktor. Vägivaldsed konfliktid perekonnas on samuti lapse õiguserikkumiste riskifaktor.
20. **Lapse füüsiline karistamine ja väärkohtlemine tõstab lapse õigusrikkumiste toimepanemise riski.** Uuringule eelneval aastal on 15% noortest saanud vanemate poolt füüsiliselt karistada ning 4% on langenud füüsilise väärkohtlemise ohvriks. Käesoleva uuringu küsimustele vastanud tüdrukutest on viimase aasta jooksul füüsiliselt väärkoheldud 5,6% (poistest 3,1%) ning 18% tüdrukutest (13% poistest) on saanud füüsiliselt karistada. Füüsilist karistamist kasutatakse sagedamini vene noorte suhtes, kellest uuringule eelnenud aastal sai füüsiliselt karistada 21%, eesti noorte puhul on vastav osakaal 14%. Väärkohtlemist raporteeris 3,5% eesti ja 7,6% vene noorti.
21. **Kokku vastas 17% alaealistest, et kas üks vanematest või mõlemad vanemad töötavad välismaal.** Kõige levinum on olukord, kus välismaal töötab isa (14% vastanutest), 2% alaealistest vastas, et tema ema töötab välismaal ning 1%-l töötavad välismaal mõlemad vanemad. Kui eesti noortest moodustavad lapsed, kellel kas üks vanematest või mõlemad vanemad on välismaale tööle läinud 15%, siis vene noorte seast on selliseid 24%.
22. **Suurem õigusrikkumiste toimepanemise oht on noortel, kes kas elavad omaette või kelle eest hoolitsevad kaugemad sugulased või tuttavad.** Kui välismaale läheb tööle isa, tõuseb alaealiste õigusrikkumiste risk mõnevõrra (18%-lt 20%-ni), kui aga ema, tõuseb nimetatud risk oluliselt. Kui vanemad on läinud välismaale tööle, on õigusrikkumiste toimepanemise ja riskikäitumise esinemise risk suurem nendel lastel, kes elavad omaette või kelle eest hoolitseb mõni peretuttav või sugulane, võrreldes olukorraga, kus lapse eest hoolitsevad vanavanemad või vanemad õed-vennad.

ISRD – INTERNATIONAL SELF-REPORT DELINQUENCY STUDY

ISRD-3 uuringu eesmärk

Laste enesekohase hälbiva käitumise rahvusvahelise uuringu (ISRD-3) eesmärgid on järgmised:

- (1) kirjeldada õigusrikkumiste ja ohvriks langemise levikut ja esinemissagedust alaealistel vanuses 12–16 aastat ehk 7.–9. klasside õpilastel;
- (2) analüüsida õigusrikkumiste, probleemse käitumise ja ohvriks langemise leviku pingeridu;
- (3) jälgida 2006. aastaga võrreldes toimunud muutusi;
- (4) kontrollida erinevate klassikaliste ja kaasaegsete kuritegevuse teooriate, nagu sotsiaalse kontrolli, enesekontrolli, protseduurse õigluse, olustikulise tegevuse teooria (*situational action theory*) ja elustiili (elurutiinide) teooriate paikapidavust;
- (5) uurida mikro- (individuaal), meso- (kool ja lähimbrus) ja makro- (linn ja riik) tasemete muutujate mõju enesekohasele hälbivale käitumisele;
- (6) osaledes rahvusvahelises ISRD-3 võrgustikus, panustada ISRD-3 meetodika arendamisele;
- (7) analüüsida riikidevahelisi erinevusi alaealiste õigusrikkumisi mõjuvates tegurites.

Rahvusvahelise uuringu seisukohalt on väga oluline, et andmed, mida kogutakse, oleksid võrreldavad. Teada on, et mitte ainult küsimuste sõnastus, vaid ka nende järjestus avaldavad olulist mõju tulemustele (Oldendick, 2008). Seetõttu lepitakse ISRD-3 võrgustikus kokku, et riigid, kes soovivad võrdlusuuringus osaleda, jälgivad ranget küsimustiku struktuuri.

ISRD uuringu teoreetiline taust

ISRD-3 uuringu oluliseks eesmärgiks on kriminoloogiliste teooriate kontroll. Uuringu käigus kontrolliti järgnevate teooriate paikapidavust: sotsiaalse kontrolli (sidemete) teooria, enesekontrolli teooria, argirutiinide/elustiili teooria ning sotsiaalse disorganisatsiooni teooria. Nagu märgivad Junger-Tas ja Marshall (2011), on need suuremas osas ameerika teooriad ning ISRD uuring võimaldab teooriate paikapidavuse kontrolli ka väljaspool Anglo-Saksi riike.

Sotsiaalse kontrolli teooria on arendatud 1950ndatel ning hiljem süstematiseeritud Travis Hirschi (1969) poolt. Sotsiaalse kontrolli teooriat eristas teistest kriminoloogilistest teooriatest põhiküsimuse asetamine. Kui 1970ndate alguseni populaarsed olnud positivistlikud teooriad keskendusid kuritegeliku käitumise põhjuste otsimisele, esitas Hirschi probleemi teistpidi. Ta lähtus seisukohast, et kõik inimesed on võimelised kuritegusid toime panema, kui nad seda vaid julgeksid. Küsimus on ainult selles, miks suurem osa inimestest ei pane kuritegusid toime? Mis on need mehhanismid, mis ei lase inimestel õigusvastaselt käituda. Hirschi vastus sellele oli, et sotsiaalne kontroll on see (nähtus), mis väljendub tugevates suhetes inimestega ja sotsiaalsete institutsioonidega. Kuritegusid panevad suurema tõenäosusega toime need inimesed, kelle sotsiaalsed sidemed on nõrgad või katkenud. Hirschi rõhutab siinjuures mitte niivõrd formaalse kontrolli rolli,

kus kuritegude ennetava faktorina nähakse karistusähvardust, vaid mitteformaalse sotsiaalse kontrolli (sotsiaalsete sidemete) tähtsust. Hirschi eristab nelja sotsiaalsete sidemete komponenti: (1) kiindumussuhted oluliste teistega, nagu nt vanemad, õpetajad, perekond või sõbrad; (2) kohustussidemed või enese sidumine isiklike eesmärkide saavutamiseks, mis on kooskõlas sotsiaalse normatiivse süsteemiga; (3) konformsete sotsiaalsete tegevustega tegelemine, nagu nt koolis käimine, töö, organiseeritud sport, huvialaringid jne; (4) usk ühiskonnas kokkulepitud normidesse ja väärtustesse. Teooria seisukoht on: mida tugevam on iga sotsiaalse sideme komponent, seda väiksem on delinkventse käitumise esinemise tõenäosus.

Teooria seletab seost sotsiaalsete sidemete ja käitumise vahel järgnevalt: alaealised, kel on head suhted vanematega, võtavad vanemate väärtused ja normid omaks. Tulemusena käituvad nad õiguskuulekalt ja kuna nad ei taha vanemaid kurvastada, püüavad nad ka koolis korralikult hakkama saama. Tänu sellele ei puudu nad ka põhjusega koolist. Kuna alaealised käituvad vastavalt kooli, vanemate, naabruskonna ja laiemale terve ühiskonna ootustele ja nõudmisele, saavad nad selle eest kiitust, privileege ja paljutõotava tuleviku lubadusi. Sel moel areneb alaealise pro-sotsiaalne hoiak, kuna normidest mittekiinnipidamine võib ohustada tema tulevikku ning jätta ta privileegideta. Hirshi arvates sellised alaealised leiavad endale häid sõpru, kellega koos saavad nad vastu panna osalemisele suurtes deviantsetes alaealiste gruppides (Junger-Tas & Marshall, 2011, lk. 10).

ISR-3 küsimustiku struktuur

Küsimustik koosneb kolmest osast – esimene on fikseeritud, selle küsimuste sõnastust ei muudeta, ei tohi midagi lisada ega vastusevariante täiendada. Fikseeritud osa on kõigile osavõtjatele kohustuslik ning kordub muutumatul kujul igas uuringu laines.

Teine osa on muutuv. Selle idee on koguda andmeid kriminoloogiliste teooriate kontrolliks. Osa on kõigile osavõtjatele kohustuslik, midagi muuta ega lisada sinna ei saa. Erinevus esimese osaga seisneb selles, et erinevates uuringu laines on tähelepanu all erinevad kriminoloogilised teooriad.

Kolmas osa on valikuline. Osa küsimustest (nt alaealiste delinkventsete gruppide kuuluvus või loomade julm kohtlemine) on valikulised ehk iga riik otsustab ise, kas lisada antud küsimusi ankeeti või mitte. Lisaks on igale riigile antud võimalus lisada spetsiifilised küsimused, mis pakuvad huvi just selle riigi sotsiaalses kontekstis. Nii näiteks ISR-3 uuringus olid lisatud küsimused vanemate välismaal töötamise, koolikiusamise ja noorsootöö kohta. Viimane võimalus on erakordne võrreldes teiste rahvusvaheliste uuringutega, kus selline võimalus sageli puudub.

OSA 1 (fikseeritud)
Moodul 1 Demograafiline taust (küsimused 1.1-1.5)
Moodul 2 Perekonnd (küsimused 2.1-2.4)
Moodul 3 Kool (küsimused 3.1-3.7)
Moodul 4 Ohvriks langemine (küsimus 4.1)
Moodul 5 Vaba aeg ja eakaaslased (küsimused 5.1-5.10)
Moodul 6 Hoiakud ja väärtused (küsimused 6.1-6.7)
Moodul 7 Õigusrikkumiste toimepanemine (küsimused 7.1-7.2)
OSA 2 (muutuv)
Moodul 8 Uimastite tarvitamine (küsimused 8.1-8.6)
Moodul 9 Normide ülekandmise tugevus (küsimused 9.1-9.4)
Moodul 10 Protseduuriilise õigluse küsimused (küsimused 10.1-10.8)
OSA 3 (valikuline või riigi-spetsiifiline)
Moodul 11 Jõugud (11.1-11.8) – valikuline
Moodul 12 Vanemate töötamine välismaal – Eesti-spetsiifiline
Moodul 13 Koolikiusamine – Eesti-spetsiifiline
Moodul 14 Noorsootöö – Eesti-spetsiifiline
Viimane küsimus (Moodul 98: vastuste ausus)

Joonis 1. ISRD-3 küsimustiku struktuur

ISRD-3 uuringu sihtrühmaks on 7.–9. klasside õpilased vanuses 12–16 aastat, kes õpivad Eesti üldhariduskoolides, v.a eri- ja sanatoorsed koolid. Vastavalt rahvusvahelisele ISRD-3 kokkuleppele on uuringu valim nn linna-põhine (city-based sample). Valimisse kuuluvad kaks suurt või keskmise suurusega linna. Eestis on sellisteks linnadeks valitud Tartu ja Tallinn. Rahvusvahelisele kokkuleppele vastavalt iga riigi valim ei tohi olla väiksem kui 1800 õpilast, igast linnast 900 õpilast, kusjuures vanuseline jaotus igas linnas peab olema ühtlane ehk valimisse kuulub 300 õpilast iga vanuserühma (klassi) kohta.

Üleriigiline valim on samuti võimalik tingimusel, et suurlinnad (Tartu ja Tallinn) on üle-esindatud. Kuna Eestis läbiviidud ISRD-2 uuring oli üleriigiline, siis võrreldavuse tagamiseks peaks ka ISRD-3 puhul eelistama üleriigilist valimit.

Uuringu läbiviimise viis

ISRD-3 erineb eelmisest uuringust läbiviimise meetodi poolest. ISRD-2 uuring viidi läbi, kasutades paberikandjal ankeeti, mida õpilased täitsid Tartu ülikooli esindaja juuresolekul. Kui anketeerimine oli lõppenud, pani ülikooli esindaja kõik ankeedid suletud ümbrikusse ning lahkus koolist. Protseduuri oli õpilastele tutvustatud enne anketeerimise algust, kindlustades sel moel vastuste anonüümsust.

ISRD-3 uuringus otsustati võimalusel loobuda paberikandjal ankeetidest ning viia läbi anketeerimine veebipõhiselt. Kontrollitud eksperimendid (Lucia jt, 2007) on näidanud, et küsitluse meetod (arvutipõhine vs paberikandjal) ei mõjuta küsitluse tulemusi. See lubab eeldada, et vaatamata küsitluse meetodi muutusele on ISRD-2 ja ISRD-3 tulemused võrreldavad. Arvutipõhine ankeet on õpilastele atraktiivsem ning, mis on oluline, kaob andmete sisestamise etapp, mis võimaldab lühendada uuringu läbiviimise aega ja vähendada kulusid.

Ankeedid olid tõlgitud inglise keelest eesti ja vene keelde. Küsimustiku sõnastust ja arusaamist kontrolliti fookusgrupis arutelu meetodil, millest võtsid osa TÜ õigusteaduskonna üliõpilased ja uuringu läbiviijad. Seejärel viidi läbi pilootuuring (paberkanal) Tartu Katoliku Kooli 7., 8., ja 9. klasside õpilastega. Pilootuuringu käigus paluti õpilastel esitada võimalikult palju küsimusi, mis neil tekkisid seoses ankeedi täitmise. Märkuste, küsimuste ja kommentaaridega arvestati veebipõhise küsimustiku koostamisel. Veebipõhise ankeedi töötamist kontrolliti eelnimetatud kooli 7. klassis.

Eristavaks tunnuseks, mille järgi antud uuringus hinnati lapse kuuluvust kas eestlaste või rahvusvahemuste hulka, oli ankeedi keel. See tunnus langes 100% kokku kooli õppekeelega: kõik lapsed, kelle õppekeeleks oli eesti keel, täitsid veebipõhise ankeedi eesti keeles ning vene koolide õpilased täitsid küsimustiku vene keeles. Nii nagu ISRD-2 uuringus, anti ka ISRD-3 uuringus võimalus täita ankeet selles keeles, mis oli lapsele sobilikum. Siiski ei valinud ükski eesti keeles õppiv laps ankeedi keeleks vene keelt ja vastupidi. Kõik eesti koolides õppivad vene rahvusest lapsed täitsid ankeedid eesti keeles. Eesti koolides õppivaid lapsi nimetatakse edaspidi „eesti lapsed/noored“ ning vene koolides õppivaid „vene lapsed/noored“.

Antud uuringus kasutati passiivset nõusoleku menetlust ehk need lapsevanemad, kes ei soovinud, et nende laps osaleks uuringus, pidid täitma keeldumisevormi, mis uuringu läbiviija korjas kokku ja lisas protokollile. Koolid edastasid uuringu läbiviijatele info, et valdavalt keelduti sellepärast, et koolides viiakse läbi liiga palju sotsioloogilisi uuringuid ning et koolitööks jääb vähe aega. Tõsi, paralleelselt ISRD-3 uuringuga toimus ka Politsei- ja Piirivalveameti uuring ning palju aega nõudev Terviseuuring.

Veebipõhise küsimustiku täitmiseks kulus õpilastel keskmiselt 32 minutit. Kõige kiiremad täitsid ankeedi 11 minutiga, kõige aeglasematel kulus 108 minutit¹.

Esimene anketeerimine toimus 4. detsembril 2013, viimane ankeet täideti 20. veebruaril 2014.

Uuringu valim

Uuringu teostajad arvestasid asjaoludega, et mõned koolid võivad keelduda uuringus osalemisest, uuringu valimisse sattunud õpilaste vanemad võivad keelata oma laste osalemist uuringus ning klassi registreeritud õpilaste arv võib olla ebatäpne – seepärast suurendati valimi suurus 50% võrra, et kindlasti kätte saada vajalikku valimi suurus. Ühendust võeti 168 kooliga ning avaldati soovi uuringu läbiviimiseks 296 klassis, kuhu 2013. a septembri seisuga oli registreerunud 5707 õpilast. Koolidesse saadeti uuringut tutvustavad kirjad, informatsiooni uuringu kohta anti lapsevanematele, edastati ka rahvusvahelise koordinatsioonikomitee soovituskirji. Koolidega kontakteeruti e-maili ja telefoni teel. Nendele koolidele, kes ei olnud nõus uuringus osalema või ei vastanud korduvatele elektronkirjadele ning helistamisele, saadeti Justiitsministeeriumi asekancleri ja Haridus- ja Teadusministeeriumi kancleri pöördumine, peale mida paljud koolid nõustusid uuringus osalema. Uuringus osales kokku 112 kooli, 232 klassi ning 3781 õpilast.

---

¹ Arvestatud ainult lõpuni täidetud küsimustikud.

Kokku laekus 3781 ankeeti, millest 191 ei olnud lõpuni täidetud. Poolikute ankeetide põhjuseks olid osaliselt tehnilised probleemid, osaliselt aga küsimustiku pikkus. Peale andmete puhastamist jäi järgi 3631 ankeeti, nendest 2836 eestikeelset ja 795 venekeelset. Andmepuhastuse käigus eemaldati andmestikust poolikud ankeetid ning ankeetid, mille puhul kahtlustati, et vastused on ebaausad (valetamiskaalade ja lahtiste küsimuste analüüsi põhjal).

Valimi kirjeldus soo, klassi ja vanuse järgi on välja toodud tabelis 1. Uuringust osavõtnud alaealiste jagunemine soo järgi on tasakaalus. Tabelis on välja toodud valimi sooline jaotus. Tüdrukuid on seekord esindatud 154 õpilase võrra rohkem (1892), poisse osales 1738. Eelmises ISRD-2 uuringus oli poiste osakaal veidi suurem.

Samas tabelis on välja toodud ka klasside jaotus valimis, mis on proportsionaalne (33% igast klassist), erinevalt eelmisest uuringust, kus 7. ja 8. klasside esindatus oli veidi suurem 6. klassidest.

Vanuselise jaotuse poolest on ka seekord olnud 14- ja 15-aastased õpilased enamuses, kuid võrreldes eelmise uuringuga on 13-aastaste esindatus kõrgem.

Tabel 1. ISRD-2- ja ISRD-3 uuringute valimid

		ISRD-3		ISRD-2	
		N	%	N	%
Sugu	poiss	1738	47,9	1312	50,2
	tüdruk	1892	52,1	1299	49,8
Klass	7. klass	1226	33,8	857	32,8
	8. klass	1202	33,1	962	36,8
	9. klass	1203	33,1	792	30,3
Vanus	kuni 13	10	0,3	21	0,8
	13	936	25,8	465	17,8
	14	1169	32,2	896	34,3
	15	1175	32,4	813	31,1
	16	334	9,2	361	13,8
	17 ja üle	7	0,2	52	2,0
Kooli õppekeel	eesti	2836	78,1	2038	77,7
	vene	795	21,9	585	22,3
	KOKKU	3631		2623	

ÕIGUSRIKKUMISTE LEVIK

Õigusrikkumised

- Õigusrikkumiste levik laste seas on võrreldes 2006. aastaga madalam (24%-lt 18%-le).
- Vene lapsed panevad võrreldes eesti lastega õigusrikkumisi toime sagedamini.
- Võrreldes 2006. aastaga on 2014. a kõrgem poevargusi toime pannud laste osakaal. 3% vastanutest on varastanud midagi poest või kaubanduskeskusest uuringule eelneval aastal.
- Kambaklustest osa võtnud noorte osakaal on kaheksa aastaga vähenenud peaaegu kaks korda.

Alkoholitarbimine

- 2014. a uuringu tulemuste järgi on võrreldes 2006. aastaga alkoholi tarvitamine noorte seas mõnevõrra vähenenud – 68% lastest tarbis alkoholi uuringule eelneval aastal.
- Alkoholi tarbimine on rohkem levinud tüdrukute seas, kanepi tarvitamine aga poiste seas.
- Alkoholi tarvitamine on rohkem levinud eesti noorte seas.

Narkootikumid

- Narkootikume müünud või vahendanud laste osakaal on jäänud samale tasemele või isegi kasvanud.
- 3% vastanutest on narkootikume müünud või vahendanud uuringule eelneval aastal.
- Tugevatoimeliste narkootikumide tarbimine on rohkem levinud vene noorte seas, kanepi tarvitamine eesti ja vene noorte seas ei erine. 12% lastest on elu jooksul kanepit proovinud.

Küsimused, millega mõõdeti õigusrikkumiste ja riskikäitumise esinemist alaealistel, on kujundatud, võttes aluseks *The National Youth Survey* (Elliott, Huizinga & Ageton, 1985) küsimustikku. Nimetatud instrument on varemgi olnud mitmete suuremahuliste uuringute aluseks. Suurim töö küsimuste valimisel ning eneseraporteeritud delinkventse käitumise mõõtmiseks kasutatud instrumendi hindamiseks oli teostatud juba ISRD-1 ettevalmistamisel. ISRD-1 uuringu instrumendi kehtivus ja usaldusväärsus on uuringutega kontrollitud (Zhang, Benson & Deng, 2000). Võrreldes eelnevaga, olid ISRD-2 ning seejärel ISRD-3 uuringus mõnevõrra muudetud filtreerivate küsimuste sõnastused (“Kas Sa oled kunagi...”) ning järelküsimused (Marshall & Enzmann, 2011). Lõppkokkuvõttes mõõdeti 2013–2014. a uuringus õigusrikkumiste esinemist 13+1 küsimuste plokki kasutades², milleks on:

² Instrument sisaldas ka küsimuse, mis oli esialgu loetellu lisatud, hiljem aga õigusrikkumiste nimekirjast välja jäetud: *Kas Sa oled ebaseaduslikult internetist alla laadinud filme või muusikat?*

1. Kas Sa oled kunagi joonistanud või teinud graffiti seinale, jalakäijate tunnelisse, rongile, bussile või muusse sarnasesse kohta? (uus küsimus ISRD-3) – *Graffiti*
2. Kas Sa oled tahtlikult midagi lõhkunud, näiteks bussipeatusi, aknaid (poe vitriine), autosid, bussi- või rongiistmeid jne? – *Vandalism*
3. Kas Sa oled varastanud midagi poest või ostukeskusest? – *Poevargus*
4. Kas Sa oled sisse murdnud hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada? – *Sissemurdmine*
5. Kas Sa oled kunagi varastanud jalgratta? – *Jalgrattavargus*
6. Kas Sa oled kunagi varastanud mootorratta või auto? – *Ärandamine*
7. Kas Sa oled kunagi varastanud midagi autost või auto küljest? – *Vargus autost*
8. Kas Sa oled kunagi kasutanud relva või jõudu või ähvardanud kasutada jõudu eesmärgiga saada raha või mingi asi? – *Röövimine/väljapressimine*
9. Kas Sa oled kunagi kelleltki midagi varastanud, kasutamata seejuures jõudu või ähvardusi? – *Isiklike asjade vargus*
10. Kas Sa oled kunagi kaasas kandnud külmrelva või muud sel otstarbel kasutatavat eset (näiteks nuga, püstolit, kurikat, ketti)? – *Külmrelva kaasas kandmine*
11. Kas Sa oled kunagi osalenud grupikakluses avalikus kohas (näiteks staadionil, tänaval)? – *Grupikaklused*
12. Kas Sa oled kunagi kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega? – *Kehavigastuste tekitamine*
13. Kas Sa oled kunagi müünud ise või aidanud kellelgi narkootilist ainet müüa? – *Narkootikumide vahendamine*
14. Kas Sa oled kunagi meelega loomadele haiget teinud? – *Loomade julm kohtlemine (valikuline)*

Kõik küsimused ankeedis olid esitatud viisil, mis võimaldas uurida probleemse käitumise esinemist (*prevalence*) nii õpilase kogu elu jooksul („Kas oled seda kunagi teinud?“) kui ka viimasel aastal („Kas oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?“)³. Küsiti ka viimase aasta juhtumite arvu (*incidence*) kohta. Erandiks olid küsimused alkoholi ja narkootikumide kohta, kus lisaks ainete tarvitamisele elu jooksul küsiti ainete tarvitamise kohta viimase kuu jooksul.

ISRD-3 uuringu andmete põhjal oli elu jooksul õigusrikkumisi sooritanud 17,6% uuringus osalenud lastest. Võrreldes teiste õigusrikkumistega on elu jooksul kõige sagedamini sooritatud järgmisi kuritegusid: graffitite joonistamine (11,6%), poevargus (8,3%), külmrelva kasutamine (7,5%), vandalism (5,6%), kambakaklus (5,4%), isiklike asjade vargus (4,8%) ja narkootiliste ainete müümine ning vahendamine (3,1%). Õnneks tõsisemad õigusrikkumised ei ole Eesti laste seas „populaarsed“, nende esinemine on väga madal. Kõige vähem levinud õigusrikkumised on järgmised: vargus autost (1,5%), röövimine ja väljapressimine (1,0%), sissemurdmine varguse eesmärgil (0,9%), jalgrattavargus (0,7%), ärandamine (0,7%).

ISRD-2 uuringuga võrreldes on paljude kuriteoliikide esinemises näha langust, protsentuaalselt tunnistasid lapsed vähem kuritegusid. ISRD-2 uuringu andmete põhjal ulatus elu jooksul sooritatud õigusrikkumiste arv 23,9%-ni, mis on tunduvalt rohkem käesoleva uuringu tulemustega võrreldes. Õigusrikkumiste langust viimastel aastatel on märgata ka alaealiste registreeritud kuritegevuses. (Justiitsministeerium, 2014).

³ Edaspidi: *vastavalt elu jooksul ja viimasel aastal esinemine.*

Võrreldes 2006. a uuringuga on tõusu näha vaid elu jooksul sooritatud narkootikumide vahendamise ja müügi puhul (3,1%) ja viimase aasta jooksul sooritatud poevarguste (3,4%) ja varavastaste õigusrikkumiste (4,2%) puhul.

Suhteliselt kõrgeks (5,9%), kuid samas ISRD-2 uuringust (9,6%) tunduvat madalamaks osutus külmrelva kaasas kandmine. Küsimustiku täitmise ajal paljud lapsed teatasid, et nad kannavad nuga kaasas mitte enesekaitse eesmärgil, vaid niisama, ning uuringust ei selgu, kas külmrelva vajatakse enesekaitseks, ründamiseks, väljapressimiseks, vigastuste tekitamiseks või tegemist on kokkupandava noaga, millel on nt võtmehoidja funktsioon. Samas varasemad uuringud on näidanud, et relva kaasaskandmise riskifaktoriteks on agressiivne ja norme rikkuv käitumine, nagu nt kasklused, ümüstite tarvitamine või nn „iseloomu“ näitamine (Brener et al, 2004; DuRantet et al., 1999).

Elu jooksul poest asju varastatud noorte osakaal võrreldes ISRD-2 uuringuga on langenud. Kui eelmises uuringus oli elu jooksul poest ja ostukeskusest varastanud 11,5% vastanutest, siis nüüd langes varastamise osakaal 8,3%-ni. Samal ajal poevarguste esinemine uuringule eelneval aastal on märkimisväärselt tõusnud: vastavalt 1,8% aastal 2006 ning 3,4% aastal 2014. Kui vaadata varguste esinemist klasside kaupa, on märgata poiste puhul varguste sagedamat esinemist vanuse kasvades.

Tabel 2. Elu jooksul ja viimase 12 kuu jooksul toimepandud õigusrikkumised. Võrdlus 2006. ja 2014. a läbiviidud ISRD andmete alusel (%)

Õigusrikkumised	Elu jooksul		Viimase 12 kuu jooksul	
	2006	2014	2006	2014
Vandalism	11,9	5,5	5,6	3,9
Graffiti joonistamine	-	11,6	-	6,8
Vargused poest või ostukeskusest	11,5	8,3	1,8	3,4
Sissemurdmine varguse eesmärgil	1,6	0,9	0,5	0,6
Jalgratta, mopeedi või motorolleriga vargus	0,5	0,7	0,2	0,3
Auto või mootorratta ärandamine	1,4	0,7	0,9	0,5
Autoosade vargus või vargus autost	2	1,5	0,6	0,8
Rahakoti, käekoti või muu eseme vägisi äravõtmine	0,9	-	0,5	-
Isiklike asjade vargus	-	4,8	-	2,3
Külmrelva (nuga, kett jne) kaasas kandmine	15,9	7,5	9,6	5,9
Relva või jõuga ähvardades raha/esemetete nõudmine	0,9	1,0	0,6	0,7
Kambakakluses osalemine	15,1	5,4	7,3	3,9
Peksmine või noaga löömine (kehavigastuste tekitamine)	3,9	2,1	1,9	1,3
Narkootikumide müük või vahendamine	2,7	3,1	2	2,6
KÕIK ÕIGUSRIKKUMISED - võrreldav⁴	23,9	17,6	10,4	11,5
Alkohoolsete jookide tarvitamine	86,7	67,8	44,91*	43,21*
Kanepi, hašiisi tarvitamine	16,1	12,4	5,01*	4,21*
Tugevatoimeliste narkootikumide tarvitamine	3,7	2,1	-	1,2

* Alkoholi ja kanepi tarvitamise näitajad uuringule eelneva 30 päeva jooksul

⁴ Tabelis 2 on õigusrikkumiste koondkaala arvutamisel välja jäetud: 2006 ja 2014 – külmrelva kaasas kandmine; 2014 – isiklike asjade vargus; 2014 – rahakoti jms vägisi äravõtmine; 2014 – graffiti.

Uimastite tarvitamine

Ehkki alaealiste puhul alkoholi ja narkootikumide tarvitamine on väärtetu, ei ole seda arvestatud õigusrikkumiste skaalade koostamisel. Võrreldes ISRD-2 uuringuga on alkoholi ja narkootikumide tarvitamise skaala nüüd oluliselt muudetud. Kasutusele on võetud ESPAD (ESPAD, 2014) uuringus kasutatud skaala. Seetõttu peaks varasema uuringu andmetega võrdlusi tehes alati pidada silmas muudetud instrumenti.

Alkoholi tarvitamise uurimiseks kasutati filtreerivaid küsimusi:

„Kas Sa oled kunagi joonud alkohoolseid jooke?“

Kui küsimusele vastati jaatavalt, järgnesid küsimused alkoholi tarbimise sageduse kohta viimase 30 päeva jooksul. Küsimuses on eraldi välja toodud (a) õlu ja muud lahjad gaseeritud alkohoolsed joogid; (b) vein; (c) kanged alkohoolsed joogid (nt viin, viski, rumm, džinn, liköör). Vastusest filtreerivale küsimusele saime indikaatori *alkoholi tarbimine elu jooksul* ning vastustest on järelküsimuse alusel moodustatud indikaator *alkoholi tarbimine viimasel kuul*. Samad indikaatorid olid kasutusel ka ISRD-2 uuringu tulemuste analüüsides, ehkki indikaatori moodustamise aluseks võetud ankeedi küsimused olid erinevad.

Võrreldes ISRD-2 uuringuga puuduvad küsimused vanuse kohta, mil alkoholi tarvitati esimest korda ning küsimused purju jäämise kohta. Kuna teoreetilises kirjanduses peetakse oluliseks indikaatoriks alkoholi tarvitamist suurtes kogustes (viis või rohkem jooki korraga), siis vastav küsimus sai lisatud ISRD-3 ankeeti:

„Püüa meenutada, mitu korda on VIIMASE 30 PÄEVA jooksul ette tulnud, et Sa jõid ühel korral ära VIIS VÕI ENAM alkohoolset jooki? (Ühe joogi all mõtleme klaasi/pudelit/purki 0,33l õlut või muud lahjat alkoholi või kokteili, ühte pokaali veini või ühte pitsi (2cl) kanget alkoholi.“

Ka narkootikumide tarvitamist uurinud küsimuste esitamise viis on varasemast erinev. Kasutusele on võetud kolm filtreerivat küsimust.

„Kas Sa oled kunagi tarvitanud kanepit (marihuaanat või hašišit)?“

„Kas Sa oled kunagi tarvitanud XTC (*ecstasy*) LSD-d, amfetamiini, *speed*'i või sarnaseid narkootilisi aineid?“

„Kas Sa oled kunagi tarvitanud heroini, kokaïni või *crack*'i?“

Kui küsimusele on vastatud jaatavalt, küsiti, mitu korda on alaealine antud narkootikume tarvitanud kanepitoodete puhul viimase 30 päeva jooksul ning teiste narkootikumide puhul uuringule eelneva 12 kuu jooksul.

ISRD-3 uuringus tunnistas alkoholi elu jooksul tarvitamist 67,8% õpilastest. Vastav osakaal on võrreldes ISRD-2 uuringu vastava näitajaga (85,9%) märgatavalt väiksem. Nii suured muutused tarbimise näitajas võivad olla osaliselt seletatavad meetoodika muutustega – alkoholi tarbimist mõõtvad küsimused on 2014. a küsimustikus oluliselt muudetud. Samas sarnast, ehkki tagasihoidlikumat tendentsi on märgatud ka 2011. a läbiviidud ESPAD uuringus. Nende andmetel on 2011. aastal võrreldes 2007. aastaga langenud alkoholi tarbimine 15–16 aastaste noorte seas nii viimasel aastal kui ka uuringule eelneval kuul (TLÜ RASI ja TAI, 2012). Alkohoolsete jookide tarbimise languse põhjuseks võib olla alkohoolsete jookide kättesaadavuse vähendamine võrreldes 2006. aastaga (TLÜ RASI ja TAI, 2012). Ilmselt avaldas mõju ka vahepealsetel aastatel aset leidnud majanduslangus, alkoholimüügi piirangud (nt aktsiisi tõus, tõhusam alaealistele alkoholi müügi kontroll jne).

Kui 2006. a oli kanepitooteid elu jooksul proovinud 16,1% õpilastest, siis 2006. a on vastav osakaal 12,4%. ISRD uuringule eelneval kuul 2006. a tarbis marihuaanat või hašišit 5,0% õpilastest, vastav osakaal on mõnevõrra langenud 2014. aastal – 4,2%. ESPAD-i tulemused kanepi tarvitamise trendide suhtes on jõudnud sarnasele järeltulele – 2011. a uurimuse andmetel oli kanepit elu jooksul proovinud 24% 15–16 aastastest õpilastest, 2007. a oli vastav näitaja 27% (TLÜ RASI ja TAI, 2012).

Hälbiva käitumise seos vanuse ja sooga

Laste hälbiva käitumise seos vanuse ja sooga on üldteada. Kui võtame näitajana inimeste osakaalu rahvastikus, kes on valitud perioodil (nt aasta jooksul) toime pannud vähemalt ühe õigusrikkumise, siis sel juhul saavutab vanuse-õigusrikkumiste kõver oma tipu just teismeeea lõpuks, täiskasvanuks saades õigusrikkumisi toime pannud inimeste osakaal väheneb (Farrington D., 1986). Ühed autorid on seisukohal, et selline „õigusrikkumistest väljakasvamise“ potsess on universaalne ning kehtib igas kultuuris, iga inimese ning iga õigusrikkumiste liigi kohta (Hirschi & Gottfredson, 1983). Teised on seisukohal, et enamuse jaoks on õigusrikkumiste toimepanek arenguline nähtus, piirdudes ainult teismeeaga ning ainult väike grupp jätkab õigusrikkumiste toimepanemist ka vanuse kasvades (Moffitt, 1993).

Teine universaalne „tõde“, mis on kriminoloogias üldteada, on erinevused meeste ja naiste poolt toime pandud õigusrikkumiste tasemes. Mehed panevad õigusrikkumisi toime naistest oluliselt sagedamini. Ehkki keegi ei vaidlusta „soolõhe“ olemasolu, näitavad uuringud, et naiste ja meeste poolt toime pandud kuritegudes on palju sarnasusi: sarnane on kuritegevuse struktuur, sarnased on ka tegurid, mis kriminogeensele käitumisele mõju avaldavad. Soolõhe seletuseks on pakutud nii bioloogilisi erinevusi (füüsiline tugevus ja agressiivsus) kui ka soolist ebavõrdsust ning erinevaid soorolle (Steffensmeier & Allan, 1996). Samuti võib rolli mängida ka erinevus sotsiaalses kontrollis poiste ja tüdrukute käitumise üle. Tüdrukute käitumist jälgitakse suurema tähelepanuga ning käitumise korrigeerimiseks võetakse kasutusele sanktsioonid (Simmons & Blyth, 1987). Suurem käitumise jälgimine ja kontroll tüdrukute käitumise üle vähendavad naiste riskivalmidust ning tugevdavad sidemeid vanematega, õpetajatega ja hea käitumisega sõpradega, mis omakorda vähendab probleemse käitumisega sõprade mõju (Giordano, Cernkovich & Pugh, 1986).

Alltoodud tabelis on välja toodud elu jooksul ning uuringule eelneval aastal/kuul õigusrikkumisi toime pannud laste osakaal soolises lõikes.

Tabel 3. Õigusrikkumiste ja riskikäitumise esinemine (%) soo kaupa

	Elu jooksul			Viimane kuu/aasta		
	tüdruk	poiss		tüdruk	poiss	
Graffiti joonistamine	10,4%	13,0%	*	6,3%	7,4%	
Vandalism	4,5%	6,6%	*	3,3%	4,6%	
Vargused poest või ostukeskusest*	8,1%	8,5%		3,0%	3,9%	
Sissemurdmine varguse eesmärgil	0,3%	1,6%	*	0,1%	1,1%	*
Jalgratta, mopeedi või motorolleriga vargus	0,2%	1,2%	*	0,1%	0,5%	*
Auto või mootorratta ärandamine	0,3%	1,2%	*	0,2%	0,8%	*
Autoosade vargus või vargus autost	0,3%	2,8%	*	0,1%	1,6%	*

	Elu jooksul			Viimane kuu/aasta		
	tüdruk	poiss		tüdruk	poiss	
Relva või jõuga ähvardades raha/esemete nõudmine	0,5%	1,6%	*	0,3%	1,2%	*
Isiklike asjade vargus	4,7%	5,0%		2,0%	2,6%	
Külmrelva (nuga, kett jne) kaasas kandmine	4,0%	11,4%	*	3,3%	8,8%	*
Kambakakluses osalemine	2,9%	8,1%	*	2,0%	6,0%	*
Peksmine või noaga löömine (kehavigastuste tekitamine)	1,3%	3,0%	*	0,8%	1,9%	*
Filmide või muusika ebaseaduslik alla laadimine	47,3%	61,2%	*	44,2%	56,5%	*
Narkootikumide müük või vahendamine	22,2%	4,1%	*	1,8%	3,5%	*
Loomade julm kohtlemine	1,3%	2,3%	*	0,8%	1,5%	*
KÕIK ÕIGUSRIKKUMISED¹	22,4%	30,7%	*	15,4%	22,6%	*
Alkohoolsete jookide tarbimine	69,9%	65,4%	*	45,7%	40,5%	*
Kanepi, hašiši tarvitamine	10,8%	14,2%	*	3,1%	5,4%	*
Tugevatoimeliste narkootikumide tarvitamine	2,0%	2,2%		1,1%	1,3%	

¹ v.a failide alla laadimine ning loomade julm kohtlemine;

* t-test, $p < 0,05$

Peaaegu iga õigusrikkumise liigi puhul on erinevused tüdrukute ja poiste vahe statistiliselt olulised. Erandiks on vargused poest või ostukeskusest ja isiklike asjade vargus. Ehkki nende õigusrikkumiste puhul andmed näitavad mõningat ülekaalu poiste osas, ei ole siiski erinevused statistiliselt olulised ehk pigem võib väita, et poisid ja tüdrukud panevad toime samapalju vargusi. Samuti ei erine tugevatoimeliste narkootikumide tarvitavate osakaal poiste ja tüdrukute seas nii elu jooksul kui ka uuringule eelnenud aastal.

Ülalpool on kasutusel olnud kaks õigusrikkumiste näitajat – õigusrikkumiste esinemine elu jooksul ja uuringule eelneval aastal või kuul. Vanuselisi erinevusi uurides on asjakohane kasutada viimast, kuna see peegeldab paremini vanuselisi erinevusi õigusrikkumiste toimepanemisel ning hälbiva käitumise esinemisel.

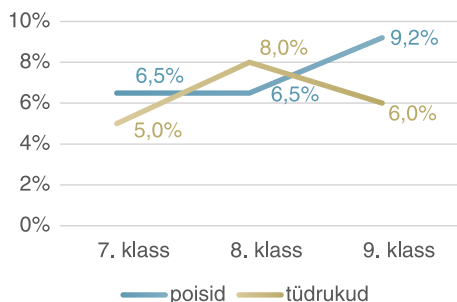
Graffiti teostamine on enim levinud 9. klassi poiste seas (9,2%), tüdrukute seas aga 8. klassis (8%). Ka vandalismi esineb poiste seas rohkem ning näha on klassi kasvades ka juhtumite esinemise sagedasemist. Kui 7. klassi õpilaste hulgast tunnistab üles seotust vandalismiga 3,4% respondentidest, siis 8. klassis on see number 5,3% ja 9. klassis 5%. Tüdrukute puhul esineb vandalismi vähem ning vastupidiselt poistele vanemates klassides vandalismi esinemine langeb (vastavalt 7. klassis 3,8%, 8. klassis 3,3% ja 9. klassis 2,8%).

Sarnaselt vandalismile esineb ka grupikaklust poiste seas rohkem. Kui tüdrukute seas 7. klassis esineb grupikaklust 1,7%, siis sama klassi poiste seas on see näitaja 6,7%. 9. klassis on eeltoodu osas tüdrukute seas märgata tõusu (2,7%) ja poiste seas langust (5,7%). Grupikakluse madal esinemine tüdrukute seas võib olla tõlgendatav sellega, et tüdrukud väljendavad vägivalda muul moel, poisid aga eelistavad ennast kehtestada rusikate abil (Strömpl, Selg, Soo & Šahverdov-Žarkovski, 2007).

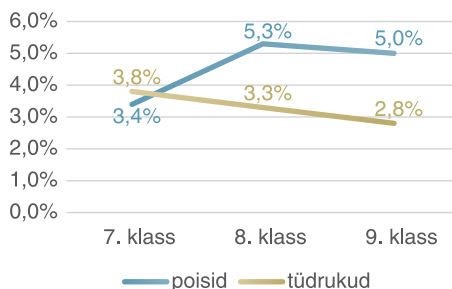
Tüdrukute seas on poevargus rohkem levinud 8. klassi õpilaste seas (3,7%). Kui 7. klassis veel ei juleta näpata, siis 9. klassis juba enam ei varastata. Siit võib oletada, et tüdrukute käitumine normaliseerub vanuse kasvuga. Samas ei tohi unustada, et kõik õpilased ei pruugi tunnistada oma õigusrikkumisi.

Peale narkootiliste ainete tarbimise tõusu kasvas 2014. a ka narkootiliste ainete müümine ja levitamine. Poisid müüvad/vahendavad narkootikume tüdrukutest poole rohkem: viimasel aastal vahendas narkootikume 1,8% tüdrukutest ning ning 3,5% poistest. Vanuse kasvades on märgata tõusu ka narkootiliste ainete vahendamises. Kui 7. klassis narkootiliste ainete vahendamist pole, siis 9. klassis esineb seda 3,3%. Eriti ilmekalt on näha kasv poiste seas, kus 7. klassis vahendas neid 1%, 9. klassis juba 7,1%.

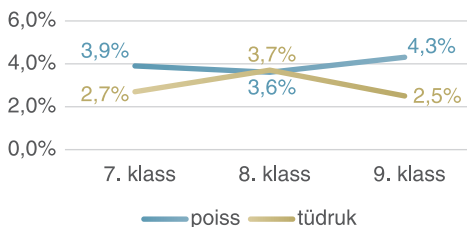
Graffiti

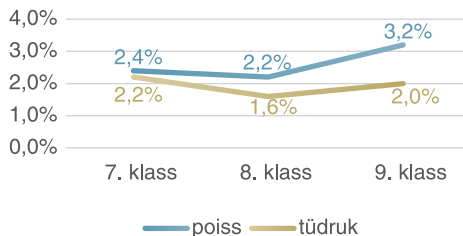
Vandalism

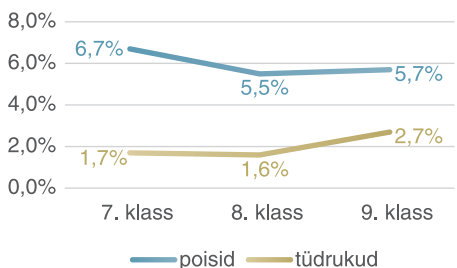
Poevargus

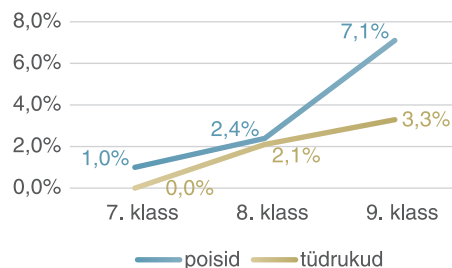
Isiklike asjade vargus

Grupikaklus

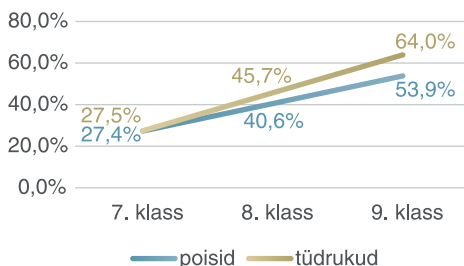
Narkootikumide müük või vahendamine

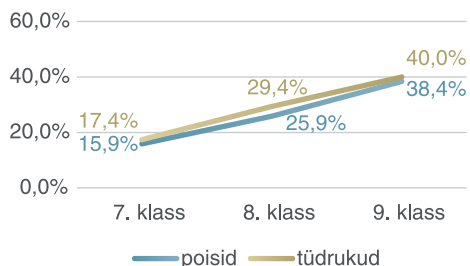
Joonis 2. Enimlevinud õigusrikkumiste esinemise sagedus (%) viimasel aastal soo ja vanuse kaupa

Kui õigusrikkumisi toime pannud poiste osakaal on tüdrukutest kõrgem, siis alkohoolsete jookide tarbimises edestavad tüdrukud poisse. Kusjuures tüdrukute alkoholitarbimine ületab poiste oma nii elu jooksul kui ka eelmise kuu jooksul. Sarnasele tulemusele viitab ka ESPAD. Erinevalt eelmistest ESPAD uuringutest ei olnud 2011. a soolised erinevused alkoholi tarbimise puhul olulised (TLÜ RASI ja TAI, 2012).

Alkoholi tarbimine uuringule eelneval kuul

Viimasel korral joonud 5+ drinki järjest

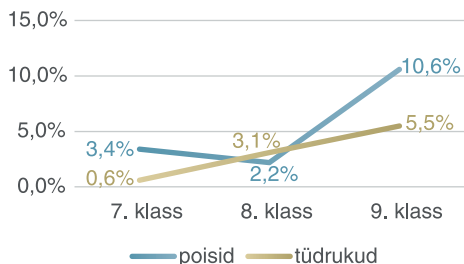

Joonis 3. Alkoholi tarbimine (%) soo ja vanuse kaupa

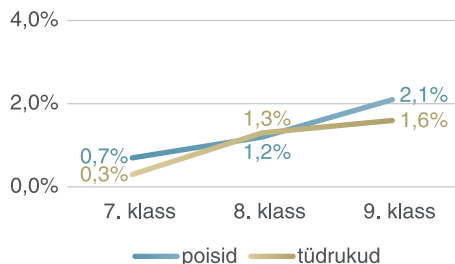
Käesoleva uurigu tulemused näitavad, et 13–16-aastased noored tarbivad tunduvalt vähem narkootilisi aineid kui alkoholi, kuid tarbimine on laste seas siiski levinud ning vanuse kasvades tõuseb ka narkootiliste ainete tarbimine. Vanuse tõusuga tarvitab rohkem õpilasi narkootilisi aineid. Eriti tugevalt tõuseb kanepi tarvitamise protsent 9. klassis. Tugevatoimeliste narkootikumide puhul nii hüppeline tõus pole märgatav.

Vaadates narkootikumide vahendamise trendi kergemate narkootikumide tarbimise kõrval, võib näha, et kuigi narkootikumidega alustatakse eksperimenteerimist juba 7. klassis või isegi varem, siis selles vanuses narkootikumide veel ei vahendata. 8. klassis aga toimub nii märgatav tarbimise kui ka vahendamise kasv. Need trendid ei erine teineteisest vene ja eesti koolinoorte seas.

Kanepi tarvitamine uuringule eelneval kuul

Tugevatoimeliste narkootikumide tarvitamine uuringule eelneval aastal

Joonis 4. Narkootikumide tarvitamine (%) viimasel aastal/kuul soo ja vanuse kaupa

Õigusrikkumiste levik rahvuse lõikes

Seos rahvuse ja kuritegevuse vahel on kriminoloogia üks vastuolulisematest teemadest (Wikström & Butterworth, 2011). Üldiselt uuringud näitavad, et üleüldse on immigrantidele võrreldes põlisrahvaga omane kõrgem kuritegevuse tase. Samas selline seos varieerub tugevasti, olenevalt rahvusgrupist ning sotsiaalsest olukorrast, mis migratsiooni põhjustas.

Rahvusrühmale omane kuritegevuse tase sõltub sellest, kuivõrd hästi on grupp integreeritud põhikultuuri (Junger-Tas, 2001). Saksamaal läbiviidud uuringu järgi on erinevused saksa, türgi ja vene taustaga noorte vägivaldse käitumise tasemes seletatavad osaliselt deprivatsiooni kogemusega, samas olulist rolli mängivad siinjuures ka kultuuriga seotud tegurid. Selliste tegurite hulka kuuluvad nt kasvatusstiil ja kultuurispetsiifiline ettekujutus mehelikkusest (Baier & Pfaffner, 2008).

Eelmise, 2006. aastal Eestis läbiviidud ISRD-2 uuringu tulemuste järgi leiti, et vene noortel esines õigusrikkumisi sagedamini kui eesti noortel. Erandiks oli ainult kehavigastuste tekitamine, kus agressiivne käitumine oli omane pigem eesti noortele. Lisaks leiti, et eesti noored on alkoholiilembesemad, samas kergemate narkootikumide tarbimine oli rohkem levinud vene noorte seas.

Käesoleva uuringu andmed kinnitavad samuti, et vene lapsed panevad õigusrikkumisi toime sagedamini. Erinevused kahe grupi vahel on statistiliselt olulised peaaegu iga õigusrikkumise liigi puhul. Kehavigastuste tekitamine, mis kaheksa aastat tagasi oli pigem omane eesti noortele, on seekord rohkem levinud vene noorte seas.

Narkootikumide müük ja vahendamine on eesti ja vene noorte seas võrdselt levinud – erinevused gruppide vahel ei olnud statistiliselt olulised. Nii eesti koolide (3,0%) kui vene koolide (3,2%) õpilased müüvad/vahendavad narkootilisi aineid peaaegu võrdselt; erinevust pole näha eelmise aasta jooksul narkootiliste ainete müümises/vahendamises.

Tabel 4. Õigusrikkumiste esinemine (%) õppekeele kaupa

	Elu jooksul			Viimane kuu/ aasta		
	eesti	vene		eesti	vene	
Graffiti joonistamine	10,6%	15,3%	*	5,8%	10,5%	*
Vandalism	5,1%	7,1%		3,6%	5,1%	*
Vargused poest või ostukeskusest*	6,8%	13,6%	*	2,6%	6,5%	*
Sissemurdmine varguse eesmärgil	0,8%	1,5%		0,4%	1,3%	*
Jalgratta, mopeedi või motorolleriga vargus	0,6%	1,0%	*	0,1%	0,8%	
Auto või mootorratta ärandamine	0,5%	1,5%	*	0,2%	1,3%	*
Autoosade vargus või vargus autost	1,1%	3,0%	*	0,5%	1,8%	*
Relva või jõuga ähvardades raha/esemete nõudmine	0,6%	2,4%	*	0,4%	1,8%	*
Isiklike asjade vargus	4,2%	6,9%	*	1,8%	3,8%	*
Külmrelva (nuga, kett jne) kaasas kandmine	6,1%	12,8%	*	4,6%	10,7%	*
Kambakakluses osalemine	4,1%	10,1%	*	3,0%	6,9%	*
Peksmine või noaga löömine (kehavigastuste tekitamine)	1,7%	3,4%	*	1,0%	2,5%	*

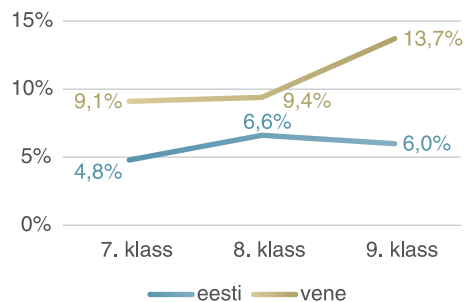
	Elu jooksul			Viimane kuu/ aasta		
	eesti	vene		eesti	vene	
Filmide või muusika ebaseaduslik alla laadimine	56,1%	46,1%	*	52,8%	39,0%	*
Narkootikumide müük või vahendamine	3,0%	3,2%		2,6%	2,7%	
Loomade julm kohtlemine	1,6%	2,5%		1,3%	2,3%	
KÕIK ÕIGUSRIKKUMISED¹	23,8%	35,3%	*	22,4%	30,7%	*
Alkoholsete jookide tarbimine	72,1%	52,3%	*	45,2%	36,2%	*
Kanepi, hašiši tarvitamine	13,5%	8,7%		4%	4,7%	
Tugevatoimeliste narkootikumide tarvitamine	1,9%	2,8%		1,0%	1,9%	*

¹ v.a failide alla laadimine ning loomade julm kohtlemine;

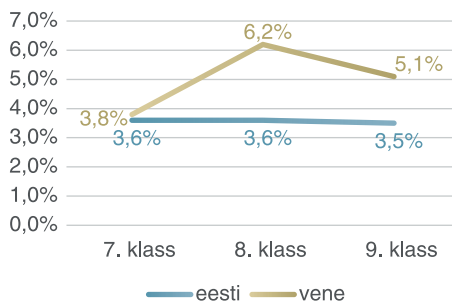
* t-test, $p < 0,05$

Vanuselised suundumused on eesti ja vene noorte puhul sarnased. Üldjuhul vanuse kasvades kasvab ka õigusrikkumiste toimepanemine. Joonis 5 esitatud andmeid analüüsides saab järeldada, et vanusest sõltumata on nii eesti kui ka vene noorte seas poevargused ning kambakaklused. Sarnaselt kiiresti ning rahvusest sõltumata kasvab narkootikumide müük ja vahendamine 8.–9. klassis. Nii vene kui ka eesti koolinoorte puhul kehtib võrdselt ülalmainitud trend: 8. klassis toimub nii märgatav tarbimise kui ka vahendamise kasv.

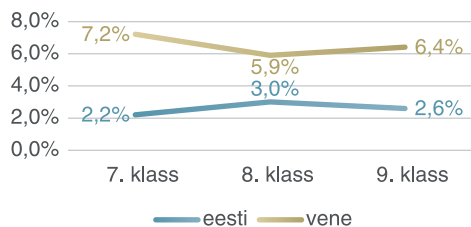
Graffiti

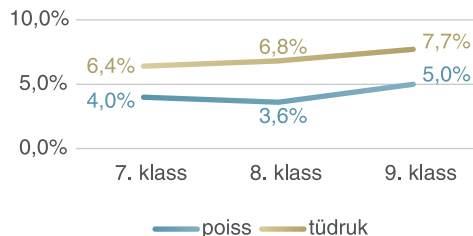
Vandalism

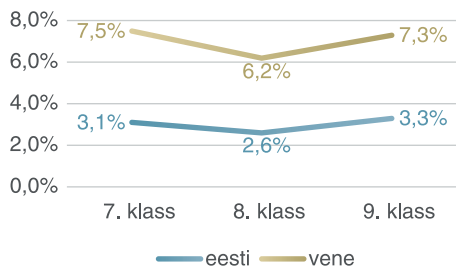
Poevargus

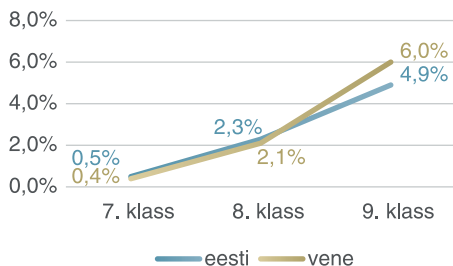
Isiklike asjade vargus

Grupikaklus

Narkootikumide müük või vahendamine

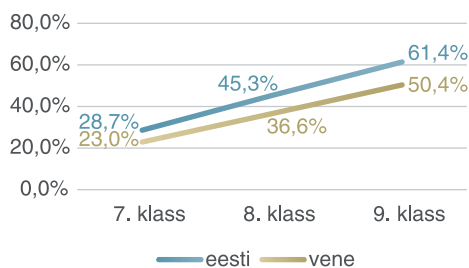

Joonis 5. Enimlevinud õigusrikkumiste esinemise sagedus (%) uuringule eelnenud aastal õppekeele kaupa

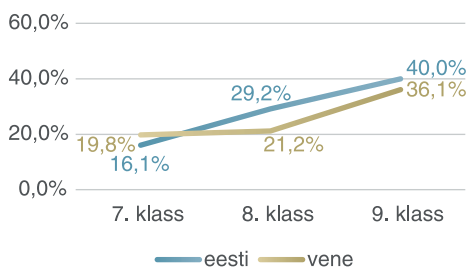
ISRD-3 uuringu andmetest selgus, et eesti õppekeelega koolide õpilased joovad rohkem alkohoolseid jooke kui vene õppekeelega kooli õpilased. Ka 2006. a uuringu andmed näitasid sama tulemust. Kui eelmises uuringus oli eesti ja vene noorte erinevus vaid 5,6%, siis praegu on erinevus päris suur, lausa 19,8%.

Ka ESPAD uuringu andmete koheselt nii viimasel kuul alkoholi tarvitamise kui viimasel aastal purjus olemise poolest edestasid 2011. aastal eesti õppekeelega koolide noored venekeelsete koolide õpilasi (TLÜ RASI ja TAI, 2012).

Alkoholi tarbimine uuringule eelneval kuul

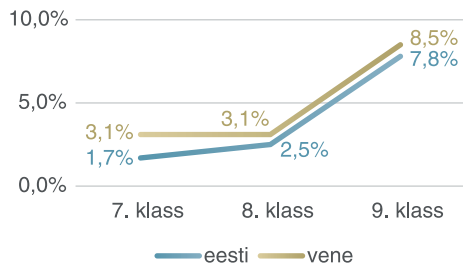
Viimasel korral joonud 5+ drinki korraga

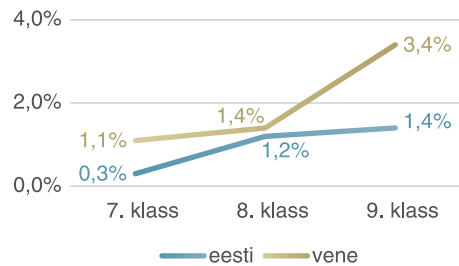
Joonis 6. Alkoholi tarbimine (%) õppekeele kaupa

Eesti õppekeelega koolide õpilastest on 13,5% proovinud kanepit kunagi elus, vene õppekeelega koolides on vastav osakaal 8,7%. Vene koolide noored tarvitavad mõnevõrra rohkem selliseid sünteetilisi narkootilisi aineid nagu ecstasy, LSD, amfetamiin jne. Tugevatoimelisi narkootilisi aineid (heroiin, kokaiin, crack) tarvitatakse nii eesti kui ka vene koolide õpilaste poolt sama palju. 2011. aastal läbiviidud ESPAD uuringu järgi vene õppekeelega koolide õpilaste seas narkootikume proovinud noorte osakaal on eesti koolide õpilastest kõrgem (TLÜ RASI ja TAI, 2012). Selline trend aga käesolevas uuringus kinnitust ei leidnud.

Kanepi tarvitamine uuringule eelneval kuul

Tugevatoimeliste narkootikumide tarvitamine uuringule eelneval aastal

Joonis 7. Narkootikumide tarvitamine viimasel aastal/kuul (%) õppekeele kaupa

Reaktsioon laste õigusrikkumistele

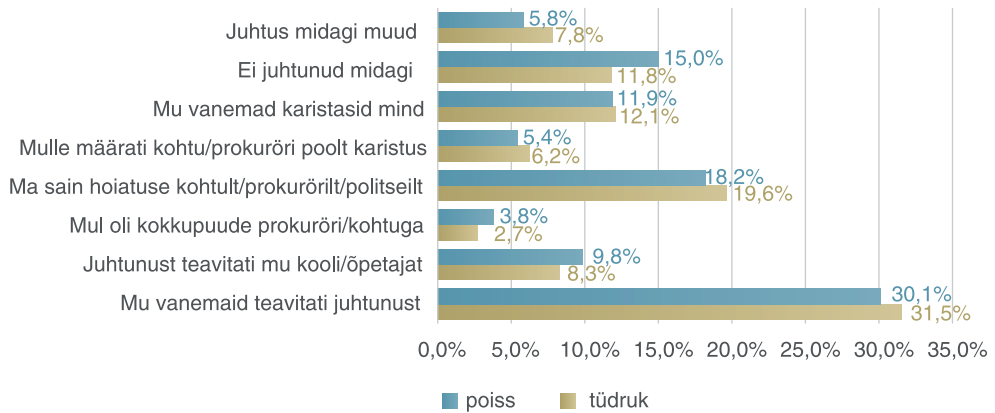
Uuringu eesmärk oli teada saada, millega lõpevad laste õigusrikkumised, kui nad jäävad oma ebaseadusliku teoga politseile vahele. Lastelt küsiti, kui mitu korda jääd poliitseile vahele, millise teoga jääd vahele ja mis juhtus viimasel korral, kui politsei neid teolt tabas. Kõikidest lastest, kes uuringust osa võtsid, on elu jooksul politseile vahele jäänud 13,3%. Vastav näitaja viimase aasta kohta on 9,6%. Nendest lastest, kes viimasel aastal õigusrikkumise toime panid, on 30,5% olnud kontakt politseiga elu jooksul ning 24,2% oli politseile vahele jäänud viimasel aastal. Kontaktid politseiga on olnud ka nendel lastel, kes ei ole antud uuringus loetletud õigusrikkumisi toime pannud. Samas juhtub selline kontakt oluliselt harvemini: õigusrikkumisi mitteraporteerinud lastest on elu jooksul politseile vahele jäänud 9,2% ning viimasel aastal 6,2%.

Lastel paluti täpsustada, millise teoga on nad vahele jäänud viimane kord. Valdavas enamuses on selliseks teoks alkoholi tarbimine alaealise poolt: 22,7% lastest, kellel on kunagi olnud kontakt politseiga, kirjutasid, et see on juhtunud alkoholi tarbimisega seoses. Samuti üsna sageli mainiti põhjuseks suitsetamist, aga ka liikluseeskirjade mittetäitmist: jalgrattaga sõitmine ilma kiivrita, helkuri mittekandmine. Õigusrikkumistest kõige sagedamini mainiti poevargust.

Kooli keele lõikes jäid elu jooksul politseile vahele rohkem eesti õppekeelega (14,3%) kui vene õppekeelega (10,1%) lapsed. Soo lõikes jäid politseile vahele rohkem poisid (16,1%) kui tüdrukud (10,7%). Nagu ka õigusrikkumiste esinemise osakaalus, jäid politseile vahele rohkem vanemate klasside õpilased.

Küsimustikus täpsustati ka, mida politsei ette võttis ning küsiti, kas politsei teavitas vahelejäämisest lapsevanemaid ja/või kooli, kas asi jõudis kohtusse või prokuratuuri või ei juhtunud midagi. Soo lõikes on tüdrukute puhul kasutatud mõnevõrra rohkem sanktsioone kui poiste puhul, samas ei olnud need erinevused poiste ja tüdrukute vahel statistiliselt olulised.

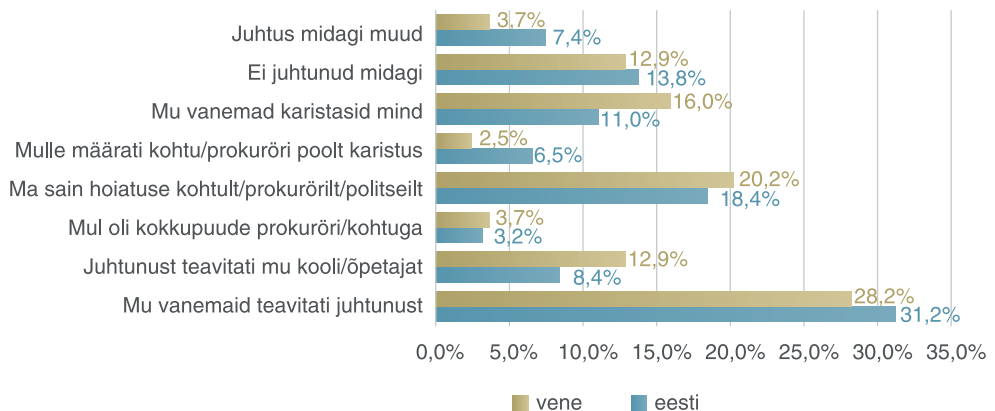

Joonis 8. Reaktsioon lapse õigusrikkumisele (%), kui ta politseile vahele jäi (vastanute osakaal soo kaupa)

Reaktsioon olukorrale, kus laps politseile vahele jäi, on üldiselt sarnane nii eesti kui vene noorte puhul. Erinevusi leiame ainult kooli teavitamise ning vanemate-poolsete karistuste puhul. Sagedamini teavitas politsei kooli siis, kui vahele jäi vene laps (12,9%), eesti laste puhul oli see näitaja 8,4%. Võib oletada, et erinevad on põhjused, miks vene ja eesti lapsed politseile vahele jäävad, s.t et tõsisemate tegude puhul suurema tõenäosusega teavitatakse ka kooli, aga andmed ei luba selliseid oletusi kontrollida. Vene lapsed said tunduvalt sagedamini karistada oma vanemate poolt: kui vene lastest sai pärast politseile vahelejäämist karistada 16,0%, siis eesti laste puhul oli vastav osakaal 11,0%.

Suur protsent vastanutest (23,6% eesti ja 26,6% vene lastest) teatas, et politseile vahelejäämisest ei saanudki keegi teada ning peale kontakti politseiga ei juhtunudki midagi. Selline olukord on väga tõenäoline olukorras, kus politsei peab lapse kinni, kui ta liigub pimedas ilma helkurita või sõidab jalgrattaga ilma kiivrita, mil politsei piirubki vaid lapse hoiatamisega.

Joonis 9. Reaktsioon lapse õigusrikkumisele (%), kui ta politseile vahele jäi (vastanute osakaal kooli õppekeele kaupa)

Rahvusvaheline võrdlus Soomega

ISRD-3 uuring viidi 2013. aastal läbi Soome kahes suures linnas: Helsingis ja Turus ning tulemused on avaldatud (Kivivuori, Salmi, Aaltonen & Elonheimo, 2014). Andmete olemasolu võimaldab võrrelda laste õigusrikkumiste esinemist Eesti ja Soome suuremates linnades. Kuna Soome andmed käsitlevad ainult 13–16-aastaseid, siis võrdluse tarbeks piirame vastavalt ka Eesti valimit, jättes analüüsist välja 10 õpilast vanuses 12 ning 7 õpilast vanuses 17 aastat, kokku 19 uuringus osalenud last ehk 0,5% valimist.

Tabel 5. Õigusrikkumiste esinemise sagedus (%) uuringule eelneva 12 kuu jooksul 13–16-aastastel Eesti ja Soome suurtes linnades

Õigusrikkumised	Tallinn	Tartu	Helsingi	Turu
Graffiti	8	7	13	11
Vandalism	3	3	8	8
Vargused poest või ostukeskusest*	4	3	11	8
Sissemurdmine varguse eesmärgil	1	<0,5	1	2
Jalgratta, mopeedi või motorollerli vargus	1	<0,5	3	4
Auto või mootorratta ärandamine	1	<0,5	<0,5	1
Autoosade vargus või vargus autost	1	1	1	1
Isiklike asjade vargus	3	2	7	4
Külmrelva (nuga, kett jne) kaasas kandmine	6	6	6	5
Relva või jõuga ähvardades raha/esemete nõudmine	1	1	1	1
Kambakakluses osalemine	4	3	3	4
Peksmine või noaga löömine (kehavigastuste tekitamine)	1	1	2	2
Filmide või muusika ebaseaduslik alla laadimine	53	52	49	44
Narkootikumide müük või vahendamine	3	3	3	1
Kanepi tarvitamine (elu jooksul)	15	9	9	3
Tugevatoimeliste narkootikumide tarvitamine (elu jooksul)	3	1	1	2
N	1092	1389	1116	1087

Võrreldes õigusrikkumiste levikut Soomes ja Eestis, võib märgata, et vähemtõsisete varavastaste õigusrikkumiste toimepanemist, nagu näiteks graffiti joonistamine, vandalism ja poevargused, raporteerisid Soome õpilased Eesti õpilastest tunduvalt sagedamini. Ka tõsisemate varavastaste õigusrikkumiste toimepanemine on rohkem levinud Soome laste seas. Soome lapsed panevad sagedamini toime sissemurdmise, jalgrattavargusi ning isiklike asjade vargusi. Samas isikuvastaste õigusrikkumiste puhul nii silmatorkavat erinevust täheldada ei saa. Mõnevõrra vähem on Eesti laste seas levinud kehavigastuste tekitamine, samas kambakaklustest osavõtmine ja külmrelva kaasas kandmine on kahe riigi lastel peaaegu võrdsed. Samuti sarnane on ka narkootikumide müümisel või vahendamisel laste arv. Mõnevõrra rohkem laadivad Eesti noored illegaalselt alla muusikat või filme.

Võrreldes ISRD-2 (Kivivuori, 2007) ja ISRD-3 tulemusi Helsingi kohta, võib täheldada, et laste osakaal, kes on toime pannud vargusi poest või ostukeskusest, on kasvanud 8%-st 11%-ni.

Mõnevõrra on kasvanud ka jalgratta, mopeedi või motorolleriga vargusi toime pannud laste osakaal (vastavalt 2% ja 3%), kuid sissevõtmiste osakaal on jäänud samale tasemele. Poevarguste osas on ilmnenu kasvatendents nii Eestis kui ka Soomes.

Sarnaselt Eestile on ka Soomes⁵ oluliselt vähenenu laste arv, kes viimase aasta jooksul on osa võtnud kambakaklusest (vastavalt 7% ja 3%). Mõnevõrra harvem kanti nüüd kaasa külmrelva (vastavalt 7% ja 6%). Kui Eestis on langenu laste osakaal, kes on teist inimest kas peksnu või noaga löönu, siis vastavasse kategooriale kuuluvate laste osakaal Soomes on kasvanu 1%-lt 2%-ni.

Oluliselt erineb narkootikumide proovinu laste osakaal Eestis ja Soomes. Nii vastas 15% Tallinna lastest, et on elu jooksul kanepit proovinu, samas Helsingi noortest on marihuaanat või hašišit elu jooksul proovinu osakaal 9%. Ka tugevamate narkootikumide, nagu nt ecstasy, LSD, heroiin ja teiste proovinu laste osakaal on Eestis Soomega võrreldes mõnevõrra kõrgem. ISRD-2 uuringu tulemused näitasid samuti narkootikumide kasutamise madalamat taset Helsingis võrreldes teiste Põhjamaade pealinnadega. Janne Kivivuori arvates võib selle põhjuseks olla tihedalt kontrollitud või lausa mahasurutud Helsingi narkostseen (Kivivuori, 2007).

---

⁵ Võrreldud on ainult andmeid Helsingi kohta, kuna ISRD-2 uuring oli läbi viidud ainult Helsingis.

OHVRIKS LANGEMINE

- Võrreldes 2006. aasta uuringuga on kasvanud varguse ja kallaletungi ohvriks langemine, röövimise ohvriks langemine on mõnevõrra vähenenud.
- 2014. aastal on varguse ohvriks langenud iga viies laps vanuses 13–16.
- 7% lastest vastas, et viimase aasta jooksul on neid keegi nii kõvasti löönud või vigastanud, et nad vajasisid arstiabi.
- 6% lastest on sattunud vihakuriteo ohvriks uuringule eelneval aastal.
- 16% lastest on kogunud kiusamist interneti vahendusel, e-maili või SMS- teel.
- Tüdrukud satuvad poistega võrreldes sagedamini küberkiusamise ja varguse ohvriks.
- Vene lapsed satuvad eesti lastega võrreldes kaks korda sagedamini küberkiusamise ohvriks ja kolm korda sagedamini kallaletungi ohvriks.
- Ohvriks langemisest politseisse reeglina ei teatata.
- Ainult 10% vihakuriteo ohvriks langenutest teatas juhtumist politseisse.
- Kõige sagedamini langevad lapsed kuriteo ohvriks koolis või selle ümbruses.

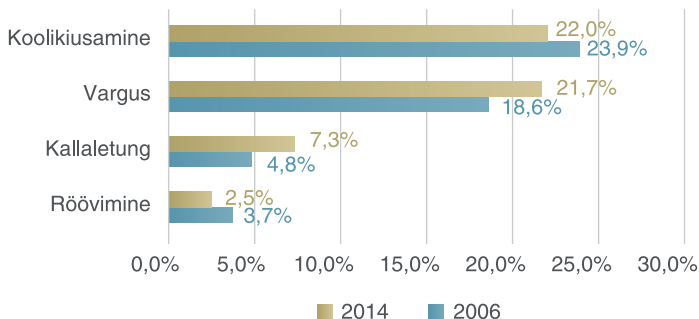
Ohvriks langemise üldnäitajad

Kuriteo toimepanemisest saame teada mitte ainult õigusrikkumiste tunnistamisest, vaid ka ohvrite käest. Antud uuringu üks eesmärkidest oli saada ülevaade selle kohta, milliste kuritegude ohvriteks langevad Eesti koolide õpilased kõige sagedamini ning millised on ohvriks langemise põhjused. Erinevalt ISRD-2 uuringust käsitleti seekordses uuringus ohvristumise teemat põhjalikumalt, esitades ohvritele ka lisaküsimusi, tänu millele sai paremini välja selgitada ohvriks langemise tagamaid. Uuriti põhjalikumalt ohvrite tausta kohta – kes on need õpilased, kes jäävad ohvriteks, mis põhjusel ning kas kannatada saanud õpilaste muresid lahendatakse. Oluline oli välja selgitada, kas informatsioon õigusrikkumiste ohvriks langemise kohta jõuab ka politseini.

Küsimustik sisaldas täpsustavaid küsimusi kuriteoliikide kohta, mille ohvriks Eesti õpilased langevad. Õpilaste käest küsiti, kas nad on langenud röövimise või väljapressimise, kallaletungi, varguse või vihakuriteo ohvriks. Uute teemadena lisati ISRD-3 ankeeti küsimused küberkiusamise, vanemate-poolse füüsilise karistamise ja vägivalda ohvriks langemise kohta. Erinevalt eelmisest, ISRD-2 uuringust, loobuti ISRD-3 rahvusvahelises uuringus koolikiusamise ohvriks langemise küsimusest. Kuna aga ISRD-2 uuringust selgus, et kiusamine koolis on Eesti õpilaste seas levinud, otsustati lisada eraldi küsimuste plokk koolikiusamise kohta Eesti ISRD-3 küsimustiku viimasesse ossa. Koolikiusamisega seotud küsimusi vaadatakse antud raportis teistest ohvriks langemise küsimustest eraldi.

Viimasel ajal tekitab suurt muret ka küberkiusamine. Uuringutest selgub, et paljude riikide õpilased satuvad küberkiusamise ohvriks (Livingstone & Haddon, 2009), seepärast lisati küsimused ka selle kohta, kas respondente on kiusatud sotsiaalvõrgustikes, elektronposti või SMS-i teel.

Võrreldes eelmise uuringuga tunnistas rohkem õpilasi varguse ja kallaletungi ohvriks langemist uuringule eelneval aastal. Seega erinevalt kuritegude toimepanemisest näitab ohvriks langemine kasvutendentsi. Varguse ja kallaletungide ohvriks langeti 2014. a rohkem, samas röövimiste ohvriks mõnevõrra vähem.

Joonis 10. Kuriteo ohvriks langenud laste osakaal (%) 2006. ja 2014. a.

2014. aasta andmetest (tabel 6) selgub, et kõige levinum on Eesti õpilaste seas varguse ohvriks langemine. Elu jooksul on 30,3% kõikidest õpilastest kogunud varguse ohvriks langemist (nt varastatud raamat, raha, mobiiltelefon, spordivarustus, jalgratas jms). Vargusele järgnes kiusamine interneti vahendusel, jututoas, e-maili või SMS-i teel (19,4%). 11% lastest vastas, et keegi on teda nii kõvasti löönud või vigastanud, et laps vajab arstiabi (kallaletung). 8,1% lastest vastas, et keegi on teda ähvardanud vägivaldaga või tarvitanud tema suhtes vägivalda tema usutunnistuse, keele, nahavärvuse, sotsiaalse seisundi või muu sarnase tõttu (vihakuritegu). Kõige vähem (4,5%) olid lapsed sattunud röövimise ohvriks, kus vägivaldaga ähvardades nõuti lapselt raha või midagi muud (nt kella, riideesemeid, mobiiltelefoni). Sama järjestust on näha ka viimasel aastal kogetud ohvriks langemiste puhul: 21,7% on jäänud varguse, 15,6% küberkiusamine, 7,3% kallaletungi, 6% vihakuriteo ning 2,5% röövimise ohvriks.

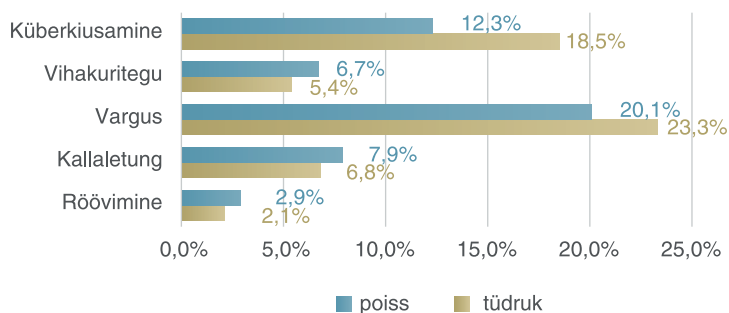
EL Kids Online uuringu käigus uuriti 9–16-aastaseid internetikasutajaid 25-st Euroopa Liidu riigist. Uuringu andmetel juhib Eesti noorte küberkiusajate ja interneti liigkasutajate Euroopa edetabelit. Eestis on enim lapsi, kes on kannatanud veebis avaldatud isikliku info kuritarvitamise all (Kalmus, 2013).

Tabel 6. Kuriteo ohvriks langenute laste osakaal (%) ja juhtunust politseile teatamine

	Ohvriks langenud elu jooksul	Ohvriks langenud viimasel aastal	Viimasel aastal ohvriks langenutest teatas politseisse
Röövimine	4,5%	2,5%	20,2%
Kallaletung	11,0%	7,3%	16,5%
Vargus	30,3%	21,7%	19,4%
Vihakuritegu	8,1%	6,0%	10,0%
Küberkiusamine	19,4%	15,6%	7,3%

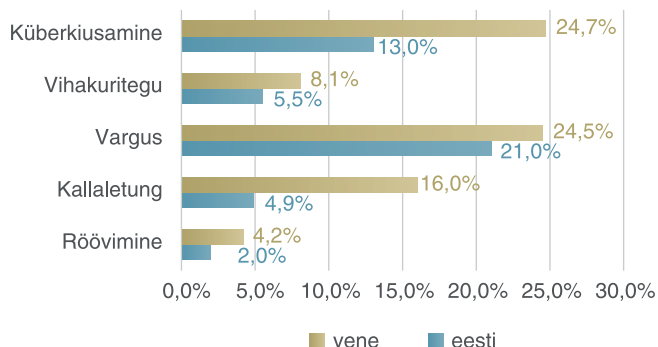
Ohvriks langemine soo ja rahvuse lõikes

Võrreldes poiste ja tüdrukute ohvriks langemist võib märgata, et kontaktkuritegude ehk röövimise ja kallaletungi ohvriks langevad sagedamini poisid. Poisid langevad sagedamini ka vihakuritegude ohvriks, s.t kui lapse suhtes kasutati vägivalda või ähvardati vägivaldaga tema usutunnistuse, keele, nahavärvuse, sotsiaalse seisundi või muu sarnase tõttu, langesid poisid tüdrukutega võrreldes ohvriks mõnevõrra sagedamini. Samas kõik need erinevused ei ole statistiliselt olulised. Olulised erinevused (t-test, $p < 0,05$) tüdrukute ja poiste vahel ilmnisid küberkiusamise ja varguse ohvriks langemise puhul, kus just tüdrukud saavad sagedamini nendes kuritegudes kannatada.

Joonis 11. Kuriteo ohvriks langemine viimasel aastal (%) soo kaupa

Laste kuritegude ohvriks langemise analüüs rahvuse lõikes näitas, et absoluutselt kõikide uuritavate kuritegude puhul on vene laste ohvriks langemine võrreldes eesti lastega sagedam (t-test, $p < 0,05$). Erilist tähelepanu väärib kallaletungi ohvriks langemine, mille puhul vene lapsed langesid üle kolme korda sagedamini ohvriks. Ka küberkiusamise ohvriks langevad vene lapsed peaaegu kaks korda sagedamini kui eesti lapsed.

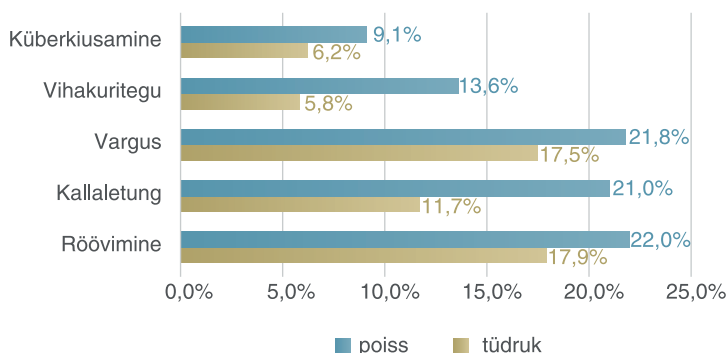

Joonis 12. Kuriteo ohvriks langemine viimasel aastal (%) kooli õppekeele kaupa

Õigusrikkumise ohvriks langemisest teatamine

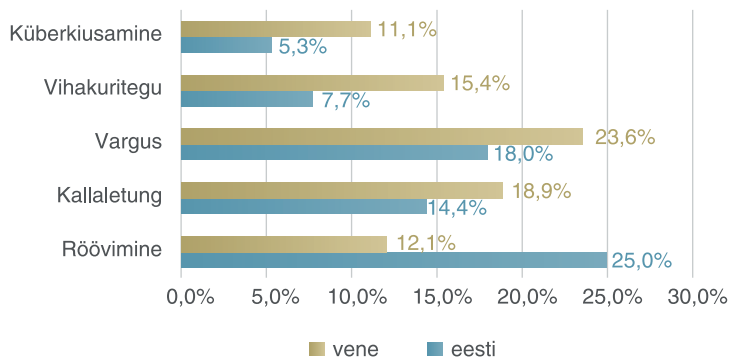
Viimase aasta jooksul teatati kõikidest õigusrikkumistest politseile kõige rohkem röövimise (20,2%) ja varguse (19,4%) kohta. Kallaletungide kohta teatas 16,5% ohvritest, vihakuritegude puhul 10% ja küberkiusamise kohta 7,3% juhtudel. Küsitluse andmed näitavad, et õigusrikkumise ohvriks langemisest teatatakse politseile vähem kui tegelikult ohvriks langetakse. Tulemusi vaadates võib järeldada, et politseile teatatakse õigusrikkumise ohvriks langemisest suurema tõenäosusega siis, kui tegu põhjustab otsest kahju – nt röövimise, varguse või kallaletungi puhul. Oluliseks faktoriks on ka see, et laste juhtumite puhul sõltub politseile teatamine eeskätt täiskasvanute käitumisest. Lapse vihakuriteo, kiusamise või küberkiusamise ohvriks langemisest ei pruugi aga täiskasvanud teada saada, kuna lapsed ei räägi neile juhtunust (ohvristumisest teatamist on põhjalikumalt käsitletud koolikiusamise alapeatükis).

Uuring näitas, et erinev on mitte ainult poiste ja tüdrukute ohvriks langemine, vaid ka intsidendi kohta politseile teatamine. Joonis 13 on näidatud poiste ja tüdrukute ohvriks langemisest teatanute osakaal. Ehkki kõikide kuritegude puhul teatatakse sagedamini politseisse juhtumist, kui ohvriks on langenud poiss, näitas analüüs siiski, et erinevused on statistiliselt olulised ainult kallaletungi puhul (t-test, $p < 0,05$). Võib oletada, et eriti kontaktkuritegude puhul on poiste ohvriks langemised tõsisema tagajärjega ning seetõttu ka suurema tõenäosusega teatatakse e juhtunust politseid.

Joonis 13. Viimasel aastal kuriteo ohvriks langemisest politseile teatamine (%) sugude lõikes

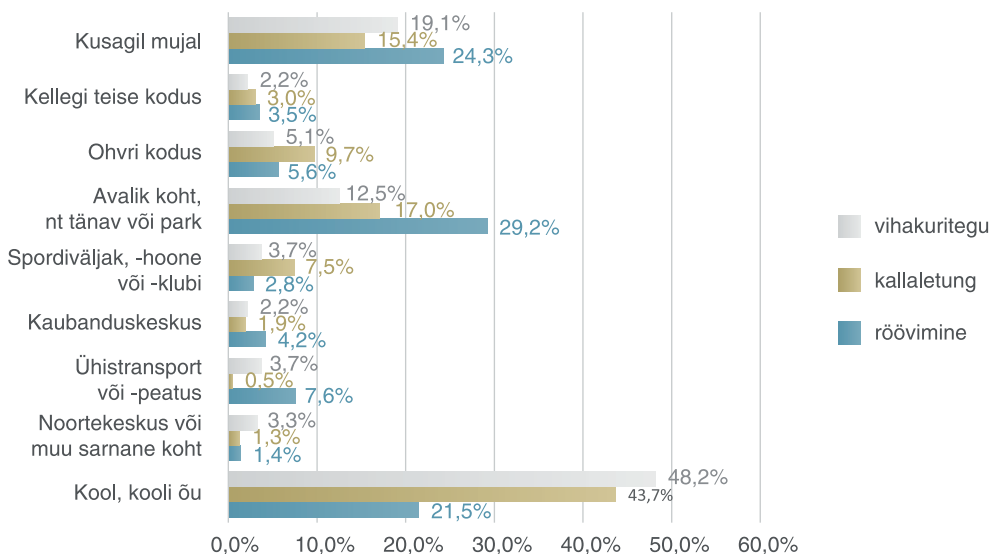
Huvitavad tulemused ilmsid vene ja eesti koolide õpilaste võrdluses. Statistiliselt olulised erinevused ilmsid ainult küberkiusamise ohvriks langemisest politseisse teatamise puhul (t-test, $p < 0,05$): eesti noorte ohvriks langemisest sai politsei teada 5,3% juhtumite puhul, samas vene noorte ohvriks langemisest peaaegu kaks korda sagedamini – 11,1%. Ehkki erinevused ei ole statistiliselt olulised, võime märgata teatud trendi – röövimistest saab politsei teada sagedamini eesti lapse ohvriks langemise puhul, teiste kuritegude puhul aga vastupidi – vene pered pöörduvad politsei poole sagedamini.

Joonis 14. Viimasel aastal kuriteo ohvriks langemisest politseile teatamine (%) kooli õppekeele kaupa

Ohvriks langemise asjaolud

ISRD-3 ankeet sisaldas küsimusi ohvriks langemise asjaolude kohta. Nimelt taheti teada saada, kus kuritegu toime pandi, kas kuriteo osapooled olid intsidendi ajal alkoholi- või narkojoobes ja mis põhjustel kuritegu toime pandi. Selgus, et kallaletungi ja vihakuriteo ohvriks jäädi kõige enam koolis või kooliõuel. 48,2% vihakuriteo ohvritest ja 43,7% kallaletungi ohvritest märkisid kooli ja kooliõue kohaks, kus nad ohvriks langesid. Röövimise ohvritest 29,2% kogesid vägivalda avalikus kohas, näiteks tänaval või pargis ning kool ja kooliõu on märgitud kohaks, kus röövimine toimus. Arvatavasti on ründajateks enamasti ohvrite koolikaaslased, sama tendentsi on märgatud ka teistes uuringutes (Salla, 2010). Seega selgus uuringus, et õpilased kogevad vägivalda kõige rohkem koolis ja kooli ümbruses ning muus avalikus kohas.

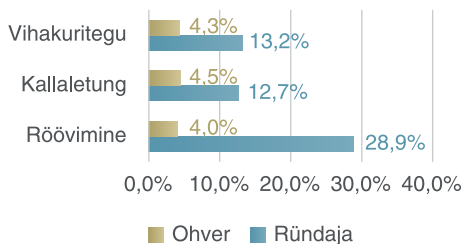
Joonis 15. Kuriteo ohvriks langemise koht (%)

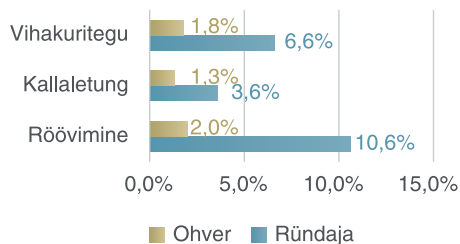
Alkohol ja narkootikumid võivad mõjutada nii õigusrikkumiste toimepanijaid kui ohvreid. Noored panevad toime rohkem õigusrikkumisi, kui nad on alkoholi- või narkootiliste ainete mõju all. Alkoholi- ja narkootiliste ainete mõju all olevad inimesed langevad vägivalda ohvriks rohkem (Rannala, Tiko & Rohtla, 2006; Allaste & Võõbus, 2008). Selle väite kontrollimiseks sooviti ka ISRD-3 uuringus teada saada, kas õigusrikkumised ja ohvrid olid intsidendi toimumise ajal olnud alkoholi või narkootiliste ainete mõju all.

Ohvrite puhul oli meelemärkide tarvitamise protsent päris madal, kuid ründaja alkoholi- ja narkootiliste ainete mõju all oli päris kõrge, eriti röövimise puhul. Ohvrid tunnistasid, et 28,9% röövimise sooritajatest olid alkoholi mõju all ning 10,6% olid narkootiliste ainete mõju all. Kallaletungide ja vihakuritegude puhul olid ründajad alkoholi mõju all vastavalt 12,7% ja 13,2% juhtudel, seega enamik õigusrikkumisi pannakse toime siiski kaine peaga. On raske prognoosida, kas ründajad oleksid ilma alkoholi mõjuta jätnud õigusrikkumise toime panemata.

Alkoholi mõju all

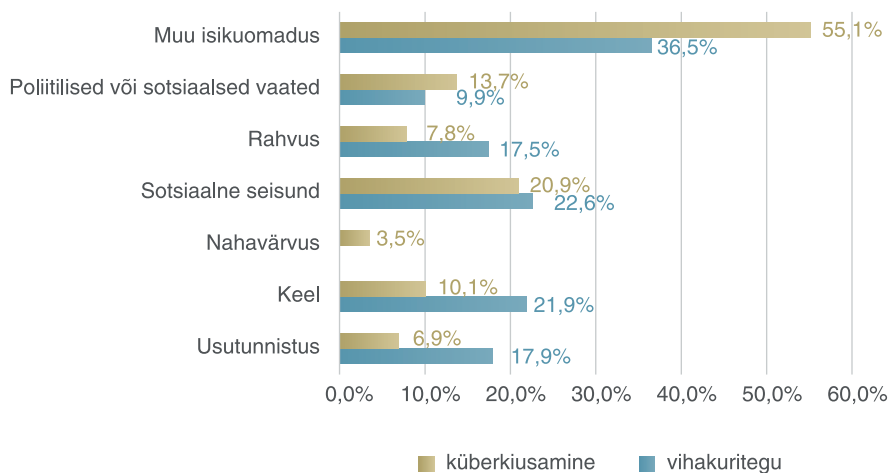
Narkootiliste ainete mõju all

Joonis 16. Ründaja ja ohvri alkoholi või narkootikumide mõju all olemine õigusrikkumise ajal (%)

Õpilastelt sooviti teada saada, kuidas ohvrid ise tõlgendavad vihakuritegude või küberkiusamise ohvriks langemise põhjuseid. Pakuti ka vastusevariante, mis võisid soodustada kuriteo toimepanemist. Vastusevariandid olid järgmised: usutunnistuse pärast, keele pärast, nahavärvuse pärast, sotsiaalse seisundi pärast, rahvuse pärast, poliitilise või sotsiaalsete vaadete pärast ning mõne muu isikuomaduse pärast.

Kõige rohkem valisid vihakuriteo ohvrid valikuvõimalustest kiusemise põhjuseks „mõne muu isikuomaduse pärast“ (36,5% vihakuriteo ohvritest), millele järgnes „sotsiaalse seisundi pärast“ (22,6%) ning „keele pärast“ (21,9%). Küberkiusamise ohvritest üle poole (55,1%) vastasid, et neid kiisatakse mõne muu isikuomaduse pärast. 20,9% märkisid sotsiaalset seisundit ning 13,7% poliitilist või sotsiaalset vaadet. Ülejäänud protsendijaotused on märgitud joonisel 17.

Joonis 17. Kuriteo ohvriks langemise oletatav põhjus (vastanute osakaal, %)

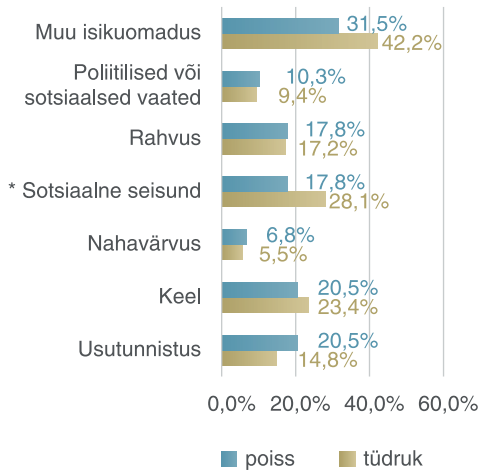
Mõne muu isikuomaduse puhul võis täpsustada, millise täpselt. Kõige rohkem on sattunud õpilased vihakuriteo ohvriks välimuse pärast. Kõige sagedamini ülekaalulisuse pärast, aga kiusatakse ka mõne muu iluvea pärast ning kui õpilane on liiga pikk või liiga lühike. Kusjuures kehakaal, pikkus ja välimus olid sageli mainitud nii poiste kui ka tüdrukute vastustes. Samuti tunnistati, et neid on narritud juuksevärvi ja riietuse pärast. Vihakuriteo ohvriteks on langenud ka need õpilased, kes milleski erinevad teistest õpilastest, näiteks andekuse poolest, kui õpilasel on isiklik arvamus, mis erineb enamuse omast, vaikselt rahuliku iseloomu pärast, õpilase teistest erineva riietus- või muusikastiili pärast. Oli ka õpilasi, kes tunnistasid, et neid kiusatakse kas sõbra või sõbra kaitsmise pärast. Paar õpilast märkis, et nende kohta on levitatud laimu, mis ei vasta tõele ja mille pärast neid kiusatakse. Paljud õpilased ei tea konkreetseid põhjusi, miks neid kiusatakse.

Ka küberkiusamise puhul võisid respondendid kirja panna, millised täpselt on muud isikuomadused. Enamikku küberkiusamise ohvritest kiusatakse, nagu ka vihakuritegude puhul, nende välimuse, nt ülekaalulisuse, juuksevärvi, näonaha, nahavärvi (nt väga valge nahk) tõttu, perekonna (vanemate, vanavanemate), sõprade, muusika, iseloomu pärast, mis erineb enamusest (kas liiga julge või liiga vaikne ja tundlik), vaesuse, haiguse, seksuaalse orientatsiooni, õppe edukuse (nii liiga hea kui halva) pärast. Ohtlik ilming on siis, kui keegi on olnud koolikiusamise ohver ning vahetab kooli, kuid kiusamine jätkub sotsiaalvõrgustikes edasi, s.t et endised koolikaaslased jälitavad ohvrit, jätkates kiusamist veebipõhiselt. Nii nagu vihakuritegude puhul, ei tea ka paljud küberkiusamise ohvrid, miks neid kiusatakse või vastavad, et kiusatakse niisama.

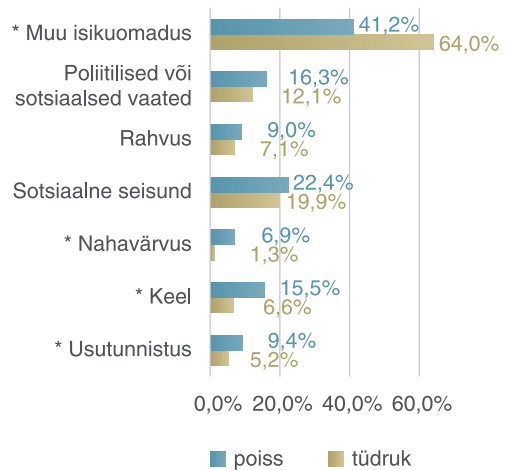
Kuna nii vihakuriteo kui ka küberkiusamise ohvriks langemine võib sõltuda lapse kuuluvusest teatud sotsiaalsesse rühma, vaatame ohvriks langemise oletatavate põhjuste jaotumist lapse soo ning kooli õppekeele kaupa. Joonisel 18 on esitatud vihakuritegude ja küberkiusamise ohvriks langemise oletatav põhjus soolises lõikes. Tulemusi analüüsid on huvitav märkida, et nt vägivalla või vägivallaga ähvardamise (vihakuritegu) ohvriks langemise põhjused tüdrukute ja poiste puhul oluliselt ei erine. Erandiks on ainult sotsiaalne seisund, mille on enda suhtes agressiivse käitumise põhjusena välja toonud 28,1% tüdrukutest ja 17,8% poistest.

Küberkiusamise puhul esineb erinevusi poiste ja tüdrukute vahel rohkem. Nii nahavärvuse, keele kui ka usutunnistuse on küberkiusamise põhjusena välja toonud poisid tüdrukutest olulisemalt sagedamini. Seejuures nende põhjuste puhul jääb erinevus statistiliselt oluliseks ka siis, kui kontrolli alla võetakse lapse õppe- ja koduse keele muutujad, s.t et erinevus poiste ja tüdrukute vahel ei sõltu lapse õppe- ega emakeelest.

Vihakuritegu

Küberkiusamine

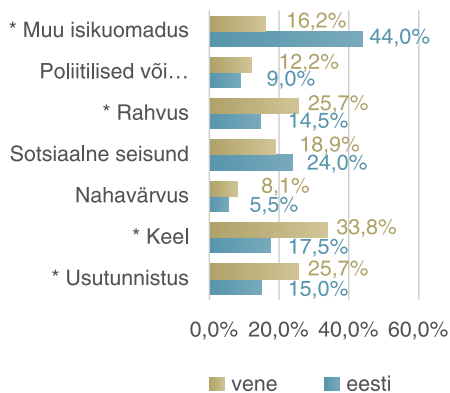
* z-test, $p < 0.05$

Joonis 18. Valitud õigusrikkumiste ohvriks langemise põhjus (%) soo lõikes

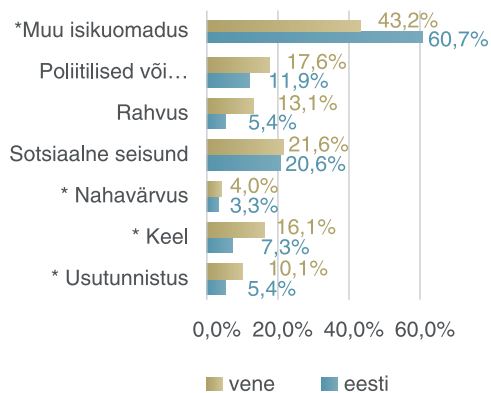
Vene koolides õppivad lapsed langevad sagedamini vihakuritegude ohvriks rahvuse, keele ja usutunnistuse pärast. Vene laste puhul on kõige sagedamini keel välja toodud agressiivse rünnaku või ähvarduste põhjusena (34%), millele järgnesid rahvus ja usutunnistus (mõlemad 25%). Eesti laste vastustes on kõige sagedamini põhjusena toodud "muu põhjus" (44%) või sotsiaalne seisund (24%). "Muu põhjuse", mis on sageli seotud väljanägemisega, töid eesti lapsed esile vene eakaaslastest olulisemalt sagedamini.

Erinevused eesti ja vene koolide laste vahel küberkiusamise ohvriks langemise põhjuste osas on eeltooduga väga sarnase muustriga. Vene koolilaste küberkiusamise põhjuseks on keel, usutunnistus ja nahavärvus, samas kui eesti laste puhul on põhjuseks sagedamini "muu" (61%). Siinjuures tahaks mainida, et vaatamata erinevustele on vastuste struktuur küberkiusamise ohvritumise puhul nii eesti kui ka vene noorte puhul üsna sarnane – enamuse arvates kiusatakse neid küberruumis mingitel teistel põhjustel, mis valdavalt ei ole seotud kindlasse rühma kuulumisega.

Vihakuritegu

Küberkiusamine

*z-test, $p < 0,05$

Joonis 19. Valitud õigusrikkumiste ohvriks langemine (%) õppekeele kaupa

Kuigi projekti „Targalt Internetis“ raames viidi 2012./2013. õppeaastal koolitusi läbi 93 üldhariduskoolis ja 30 lasteaias üle Eesti (Targalt Internetis, 2014), tuleks siiski korrata õpilastele, millised ohud varitsevad neid Internetis ning informeerida lapsi, kuidas nad saavad oma sotsiaalvõrgustiku kontosid kaitsta pahatahtlike külastajate eest ning kui keegi on sattunud küberkiusamise ohvriks, kuhu pöörduda abi saamiseks.

Antud uuringus ei uuritud, kuidas noored lahendavad oma muresid, kuid EU Kids Online uuringust selgub, et noored püüavad probleemi lahendada ja räägivad küberkiusamisest kas vanemale, mõnele muule spetsialistile või sõbrale, vaid 1/5 ohvritest jätab probleemi enda teada (Livingstone & Haddon, 2009).

PEREKONNAGA SEOTUD RISKI- JA KAITSETEGURID

- Pere madal sotsiaal-majanduslik staatus ei ole lapse õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktor.
- Ühe vanemaga peres elamine ei tõsta õigusrikkumiste riski, kuid tõstab alkoholiga liialdamise riski.
- Oluliseks kaitseteguriks õigusrikkumiste toimepanemise ennetamiseks on vanemate teadlikkus lapse tegevustest: milliste sõpradega, kus ja kuidas laps oma vaba aega veedab.
- Vanemate alkoholi- ja narkoprobleemid ning vägivaldsed konfliktid perekonnas on laste õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktor.
- Lapse füüsiline karistamine ja väärkohtlemine tõstab lapse õigusrikkumiste toimepanemise riski.
- Alkoholi tarvitamise ning koolist ilma mõjuva põhjuseta puudumise risk on kõrgeim lastel, kes elavad omaette, kui vanemad on läinud tööle välismaale.

Farrington (2010) toob välja järgnevad perekonnaga seotud riskifaktorid: (a) pereliikmed, kellele endale on omane kriminaalne või antisotsiaalne käitumine; (b) suur perekond (viis ja rohkem last perekonnas); (c) lapse kasvatus ebaadekvaatsed meetodid, nagu nt nõrk järelevalve, nõrk distsipliin, külmad suhted ning lapse eiramine, vanema vähene kaasatus lapse ellu; (d) lapse seksuaalne või füüsiline ärakasutamine või lapse hooletusse jätmine; (e) konflikt vanemate vahel ning lõhutud perekonnad; (f) muud perekonnaga seotud faktorid, nt vanemate noor iga, alkoholi- või narkosõltuvus, stress või depressioon.

Alaealiste hälbiva käitumise longituuduuringute ja võrdlusuuringute metaanalüüs (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986) näitas, et tugevaimat efekti alaealise käitumisele avaldasid sotsialiseerimisega seotud faktorid, nagu nt vanemapoolse kontrolli puudumine, lapse hooletusse jätmine ja vanemate vähene kaasamine lapse ellu (*low parent-child involvement*). Keskmise mõjuga on taustmuutujad, nagu suhted vanemate vahel ning vanemate kriminaalsus. Nõrgema mõjuga on vanemate enda hälbiv käitumine (*parental discipline*), vanemate terviseprobleemid ning vanemate puudumine. Nende faktorite mõju on sarnane nii poistele kui tüdrukutele.

Varem Eestis teostatud perekonnaga seotud faktorite ülevaade (Edovald, 2005) toob välja üsna sarnaste riskifaktorite loetelu: perekonna struktuur, pereliikmete arv, pere madal sotsiaal-majanduslik staatus, perekonnaliikmete kriminaalsus, ema tööhõive, vanemlus teismeeas, lahusus, perevägivald, vanemlik psühhopaatoloogia, vanemlik kasvatuspraktika, lapse füüsiline väärkohtlemine. Faktorite grupeerimine kategooriatesse, märgib Farrington (ibid), ei ole ainuvõimalik ega lõplik. Nii nt saab füüsiliste karistuste rakendamist vaadata ühelt poolt range distsipliini ilminguga, samas võib kehakaristusi vaadata ka vanemapoolse füüsilise ärakasutamisena või perevägivaldallana.

Käesoleva uuringu raames ei ole võimalik kõikide faktorite mõju uurida. Lähtudes uuringu eesmärkidest, teoreetilisest taustast ning ankeeti lülitatud küsimustest, keskendume siin järgmistele faktoritele: perekonna materiaalne heaolu; perekonna struktuur, sh vanemate töötamine välismaal; lapse suhted vanematega; konfliktne perekond; vanemate-poolne kontroll; füüsilised karistused ja väärkohtlemine vanemate poolt.

Perekonna materiaalne heaolu

Eeskätt klassikalised anoomia- ehk pingeteooriad (Merton 1938, Cohen 1955, Cloward ja Ohlin 1960) on need, mis seostavad sotsiaal-majanduslikku staatust õigusrikkumiste esinemisega. Pingeteooriate järgi on vaesematest peredest pärit noorte jaoks ühiskonna poolt oluliseks peetud majandusliku heaolu saavutamine raskendatud, mis tekitab pingeid. Tekkinud frustratsiooni ületamiseks (1) otsitakse ebaseaduslike lahendusi majandusliku heaolu saavutamiseks (vargused, narkootikumidega kaubitsemine jne); (2) probleemide eest põgenetakse (alkoholi ja/või narkootikumide tarvitamine) või (3) väljendatakse protesti tekkinud olukorrale (vandalism, füüsiline vägivald). Samas kaasaegsemad uuringud sageli ei leia seost madala sotsiaal-majandusliku staatuse ja hälbiva käitumise vahel. Agnew jt (2008) väidavad, et seos sotsiaal-majandusliku staatuse ja alaealiste õigusrikkumiste vahel ei ole lineaarne, s.t ühe majandusliku probleemi esinemine ei tõsta ilmingimata õigusrikkumiste esinemise riski. Samas mitme majandusliku probleemi kokkulangemine võib olla seotud õigusrikkumiste esinemisega, kuid seda mõeldukalt.

Aaltonen jt (2011) viisid läbi noorte täiskasvanute uuringu, mille raames analüüsiti erinevate registrite andmeid 28 485 Soome kodaniku kohta vanuses 19 kuni 30 aastat eesmärgiga uurida seoseid sotsiaal-majandusliku staatuse ja kuritegeliku käitumise vahel. Uuringu tulemusena leiti, et põhilisteks riskifaktoriteks kriminaalse käitumise esinemiseks on madal haridustase ja pikaajaline töötus. Madal sissetulek esines riskifaktorina ainult juhul, kui see oli seotud varasema kriminaalse käitumisega. Samas ei leidnud Soome uuringus kinnitust Agnew hüpoteesi, et pingete akumulereerimine tõstab oluliselt kuritegeliku käitumise riski.

Seost perekonna madala sotsiaal-majandusliku staatuse ja kuritegeliku käitumise esinemise vahel hilisemas eas leidsid ka David Fergusson kolleegidega (Fergusson, Swain-Campbell & Horwood, 2004). Samas, kui arvesse võeti teised perekonna, kooli, eakaaslaste ja elukeskkonnaga seotud faktorid, muutus majanduslik heaolu ebaoluliseks teguriks.

Rahvusvahelise ISRD-2 uuringu analüüs näitas, et perekonna struktuur (kas poolik või reformitud) ja elamispiirkonna desorganiseeritus tõstavad õigusrikkumiste riski, perekonna madal sotsiaal-majanduslik olukord iseenesest aga mitte. Eesti andmeid analüüsid (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007) ei ilmnunud tugevaid seoseid õigusrikkumiste ja pere sotsiaal-majandusliku olukorraga.

Alaealise alkoholitarbimise puhul võib riskifaktoriks olla hoopis perekonna kõrgem sissetulek (Pomerleau, Pederson, Ostbye, Speechley & Speechley, 1997). Põhiline argument on siin seotud alaealiste taskurahaga ehk mida rohkem taskuraha alaealisel on, seda kättesaadavam on talle alkohol (Lintonen, Rimpelä, Vikat & Rimpelä, 2000). ISRD-2 uuringu tulemuste analüüs näitas, et Eesti puhul perekonna kõrgem sissetulek ei tõsta alaealise alkoholi tarbimise riski, samas kui teistes riikides selline seos kehtib (Markina & Kask, 2013).

Võrreldes ISRD-3 tulemusi eelneva, 2006. a uuringuga, tuleb silmas pidada asjaolu, et sotsiaal-majandusliku staatuse mõõtmiseks kasutatav instrument on asendatud uuega. 2006. a uuringus oli majandusliku olukorra määramiseks kasutatud nelja küsimust: (1) kas noorel on omaette tuba; (2) kas tal on kodus juurdepääs arvutile; (3) kas tal on oma mobiiltelefon ning (4) kas perel on auto. Valdav enamus vastas kõigile nende küsimustele positiivselt, mistõttu küsimuste alusel koostatud skaala ei eristanud erineva sissetulekuga perekondi. Selle skaala valiidus oli madal, kajastades pigem tarbimismustreid kui pere majandusliku heaolu taset.

Käesolevas uuringus on sotsiaal-majandusliku olukorra mõõtmiseks rakendatud kolm küsimust: (1) pere sissetuleku allikas; (2) alaealise hinnang pere materiaalsele heaolule; (3) alaealise hinnang tema enda rahalisele heaolule. Pere sissetulekuallika küsimusega sooviti eristada vaesuses ehk sotsiaaltoetustest ja abirahadest elavate perede lapsi.

Tabel 7 on näidatud pere sissetulekuga seotud küsimustele vastuste jagunemine uuringu regioonide lõikes. Andmetest näeme, et nii isade kui emade tööhõive on Tallinnas kõrgem kui teistes regioonides. Emade tööhõivet iseloomustab ka suhteliselt kõrge osakaal kategoorias „muu“.

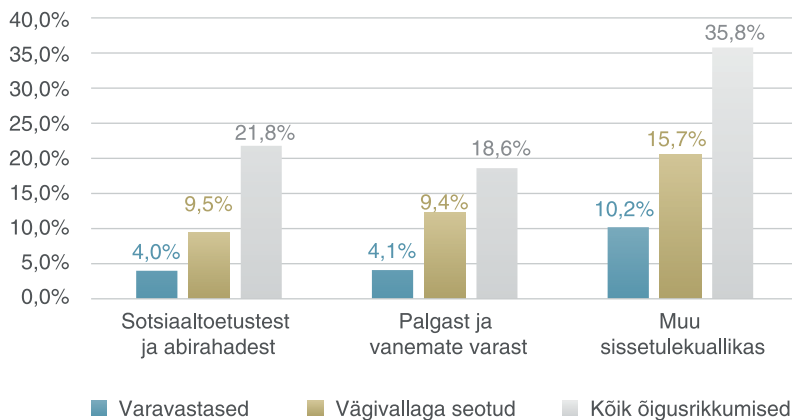
Tabel 7. Alaealiste perede materiaalne heaolu piirkonniti

		Piirkond		
		Tallinn	Tartu	Ülejäänud Eesti
Isa või kasuisa tööhõive	töötu	3,0%	4,3%	5,4%
	töötab	92,2%	91,8%	88,7%
	muu	4,8%	3,9%	5,9%
Ema või kasuema tööhõive	töötu	4,7%	6,7%	9,5%
	töötab	88,2%	87,6%	82,6%
	muu	7,1%	5,7%	7,9%
Pere sissetulekuallikas*	sotsiaaltoetused ja abirahad	8,2%	10,9%	11,4%
	palk ja vanemate vara	97,6%	97,8%	95,4%
	muu sissetulekuallikas	2,6%	3,0%	3,5%
Kui heal majanduslikul järjel on alaealise pere võrreldes teiste peredega	oluliselt paremal järjel	6,2%	3,7%	3,6%
	pigem paremal järjel	17,6%	19,6%	15,8%
	veidi paremal järjel	17,0%	18,0%	15,8%
	sarnasel järjel	48,1%	46,6%	50,8%
	veidi vaesemad	8,5%	9,5%	10,2%
	pigem vaesemad	2,0%	2,4%	3,1%
	oluliselt vaesemad	0,5%	0,3%	0,7%
Kas alaealisel on eakaaslastega võrreldes rohkem, vähem või sama palju taskuraha	oluliselt rohkem	3,3%	2,7%	2,1%
	rohkem	10,4%	9,6%	7,9%
	natuke rohkem	18,1%	17,4%	16,3%
	sama palju	42,1%	46,8%	45,5%
	natuke vähem	15,7%	13,7%	16,0%
	vähem	7,0%	7,8%	7,9%
	oluliselt vähem	3,5%	2,0%	4,1%

* Mitme vastusevariandiga küsimus

Alaealiste enda hinnangul on vaesuses elavate perede osakaal (pigem vaesemad ja oluliselt vaesemad) Tallinnas 2,5%, Tartus 2,7% ning ülejäänud Eestis 3,8%. Hinnates enda olukorda teiste eakaaslastega, vastas 11% Tallinnas elavatest alaealistest, et neil on vähem või oluliselt vähem raha. Tartus on vastavasse kategooriasse kuuluvate laste osakaal väga sarnane – 10% ning ülejäänud Eesti regioonides vastas 12% lastest, et neil on teiste eakaaslastega võrreldes vähem või oluliselt vähem raha. Üldiselt võib väita, et ISR3D-3 andmed, mis tuginevad laste enda subjektiivsetele hinnangutele enda ja oma pere materiaalse heaolu suhtes, kinnitavad, et suurtes linnades elavatel peredel on mõnevõrra kõrgemad sissetulekud ning lastel rohkem raha isiklikuks tarbeks.

Alaealiste õigusrikkumiste esinemine pere sissetulekuallika järgi on esitatud joonisel 20.

Joonis 20. Õigusrikkumiste esinemine (%) pere sissetulekuallika järgi

Sissetulekuallika küsimusele vastates oli lastel võimalik valida mitu vastusevarianti. 10% lastest vastas, et nende pere elab sotsiaaltoetustest ja abirahadest, 97% märkis pere sissetulekuallikaks palgad ja vanemate vara ning 3% vastas, et sissetulekud pärinevad muudest allikatest. Kui analüüsida laste vastuseid, mis on need „muud“ allikad, siis kõige sagedamini leiame vastusevariantideks „alimendid“, „emapalk“, „vanavanemate pension“, aga ka „kain ise töö“, „vanemate äri“, „talutoodangu müük“, „netipood“ jne. Jooniselt on näha, et just sissetuleku kategooria „muud allikad“ puhul on õigusrikkumiste esinemine oluliselt kõrgem. Samas ei ole alust seostada seda erinevust pere vaesusega.

Tabel 8. Perekonna materiaalse heaolu mõju alaealise õigusrikkumistele (logistiline regressioon)

	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)
Sugu (tüdruk=0) ^a				
poiss	1,63 (0,09) ^{b**}	1,62 (0,09) ^{**}	1,62 (0,10) ^{**}	1,75 (0,09) ^{**}
Klass (7. klass=0)				
8. klass	1,52 (0,11) ^{**}	1,49 (0,11) ^{**}	1,42 (0,12) ^{**}	1,51 (0,11) ^{**}
9. klass	1,64 (0,11) ^{**}	1,62 (0,11) ^{**}	1,34 (0,12) ^{**}	1,65 (0,11) ^{**}
Õppekeel (eesti=0)				
vene	1,78 (0,10) ^{**}	1,8 (0,10) ^{**}	1,87 (0,11) ^{**}	1,66 (0,10) ^{**}
Teistest vaesem perekond	0,99 (0,05)	-	-	-
Teistest vähem taskuraha	1,01 (0,04)	-	-	-
Perekonna struktuur (2 vanemaga pere=0)				
Üks vanem	-	1,17	-	-
Muu peremudel	-	0,89	-	-
Peresisesed suhted	-	-	0,997 (0,003)	-
Vanemate järelevalve	-	-	0,999 (0,003)	-
Lapse tegevuse vanematele teatavakstegemine	-	-	0,997 (0,003)	-
Vanemate teadlikkus	-	-	0,978 (0,003) ^{**}	-
Traumaatilised sündmused ja perekonfliktid	-	-	1,010 (0,002) ^{**}	-
Füüsilised karistused (0=ei karistanud)				
Füüsiliselt karistatud	-	-	-	2,07 (0,12) ^{**}
Füüsiline väärkohtlemine (0=ei ole väärkohtlemist kogenud)				
Füüsiliselt väärkoheldud	-	-	-	1,79 (0,19) ^{**}

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* $P \leq 0,05$ ** $P \leq 0,001$

Tabelis 8 ja on välja toodud analüüsi tulemused, millega kontrolliti seoseid perekonna materiaalse heaolu ja õigusrikkumiste ning riskikäitumise vahel (mudel 1). Igasse mudelisse on sisse lülitatud nn kontrollmuutujad – sugu, klass ja rahvus. Analüüs ei kinnitanud hüpoteesi pere materiaalse heaolu, õigemini lapse poolt antud hinnangu pere materiaalsele heaolule, ja õigusrikkumiste toimepanemise seose kohta. Suhteliselt vaesemas perekonnas elamine või teisest vähem taskuraha omamine ei tõsta õigusrikkumiste või uimastite tarbimise riski. Nii, nagu see kehtis 2006. aastal, ei ole ka 2014. aastal suurem taskuraha riskifaktoriks alkoholi tarbimisele.

Tabel 9. Perekonna materiaalse heaolu mõju alaealise probleemsele alkoholitartvitamisele (5+ jooki) (logistiline regressioon)

	Mudel 1 Exp (B)	Mudel 2 Exp (B)	Mudel 3 Exp (B)	Mudel 4 Exp (B)
Sugu (tüdruk=0) ^a				
poiss	0,89 (0,09) ^b	0,90 (0,09)	0,83 (0,10)	0,93 (0,09)
Klass (7. klass=0)				
8.klass	1,94 (0,13)**	1,92 (0,13)**	1,88 (0,14)**	2,01 (0,14)**
9.klass	3,22 (0,13)**	3,24 (0,13)**	3,22 (0,14)**	3,43 (0,13)**
Õppekeel (eesti=0)				
vene	0,87 (0,12)	0,82 (0,12)	0,74 (0,14)*	0,78 (0,13)*
Teistest vaesem perekond	0,91 (0,05)	-		-
Teistest vähem taskuraha	0,95 (0,04)	-		-
Perekonna struktuur (2 vanemaga pere=0)				
Üks vanem	-	1,27 (0,10)*		
Muu peremudel	-	1,13 (0,22)		-
Peresisesed suhted	-	-	1,000 (0,003)	-
Vanemate järelevalve	-	-	1,001 (0,003)	-
Lapse tegevuse vanematele teatavakstegemine	-	-	0,997 (0,003)	-
Vanemate teadlikkus	-	-	0,979 (0,003)**	-
Traumaatilised sündmused ja perekonfliktid	-	-	1,005 (0,002)*	-
Füüsilised karistused (0=ei karistanud)				
Füüsiliselt karistatud	-	-	-	1,22 (0,13)
Füüsiline väärkohtlemine (0=ei ole väärkohtlemist kogunud)				
Füüsiliselt väärkoheldud	-	-	-	2,02 (0,21)**

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* $P \leq 0,05$ ** $P \leq 0,001$

Tabel 10. Perekonna materiaalse heaolu mõju alaealise viimasel aastal koolikiusamise ohvriks langemisele (logistiline regressioon)

	Mudel 1 Exp (B)	Mudel 2 Exp (B)	Mudel 3 Exp (B)	Mudel 4 Exp (B)
Sugu (tüdruk=0) ^a				
poiss	0,78 (0,08) ^{b**}	0,78 (0,08)**	0,84 (0,09)	0,81 (0,08)*
Klass (7. klass=0)				
8. klass	0,87 (0,10)	0,88 (0,10)	0,86 (0,11)	0,87 (0,10)
9. klass	0,70 (0,10)**	0,69 (0,10)**	0,62 (0,11)**	0,68 (0,10)**
Õppekeel (eesti=0)				
vene	0,83 (0,10)	0,84 (0,10)	0,83 (0,11)	0,80 (0,11)*

	Mudel 1 Exp (B)	Mudel 2 Exp (B)	Mudel 3 Exp (B)	Mudel 4 Exp (B)
Negatiivne hinnang perekonna materiaalsele heaolule	1,01 (0,04)	-	-	-
Negatiivne hinnang enda materiaalsele heaolule	1,21 (0,04)**	-	-	-
Perekonna struktuur (2 vanemaga pere=0)				
Üks vanem	-	1,09 (0,10)	-	-
Muu peremudel	-	1,64 (0,18)*	-	-
Peresisesed suhted	-	-	0,983 (0,003)**	-
Vanemate järelevalve	-	-	1,004 (0,003)	-
Lapse tegevuse vanematele teatavakstegemine	-	-	0,998 (0,003)	-
Vanemate teadlikkus	-	-	1,001(0,003)	-
Traumaatilised sündmused ja perekonfliktid	-	-	1,012 (0,002)**	-
Füüsilised karistused (0=ei karistanud)				
Füüsiliselt karistatud	-	-	-	2,00 (0,11)**
Füüsiline väärkohtlemine (0=ei ole väärkohtlemist kogenud)				
Füüsiliselt väärkoheldud	-	-	-	1,11 (0,20)

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* $P \leq 0,05$ ** $P \leq 0,001$

Samas väärivad tähelepanu siin tulemused, mis käsitlevad alaealise ohvriks langemist (vt Tabel 10). Tabelist on näha, et lastel, kes hindavad nende kasutuses olevaid rahasummasid teistest väiksemaks, on suurem risk langeda koolikiusamise ohvriks. Analüüs näitas, et rõõvimise, varguse ja kallaletungi puhul ohvriks langemine ei olnud lapse materiaalse heaoluga seotud. Võib oletada, et just vaesus ja sellega seotud lapse elu aspektid on siin kiusamise ettekäändeks (välimus, riided jne).

Perekonna struktuur

Hinnates seniste uuringute tulemusi, milles käsitleti seoseid üksikvanematega perekondade ja delinkventsuse vahel, toodi välja järgmine seaduspärasus (Wells & Rankin, 1991).

Võrreldes tervikperekondi ja lagunenenud perekondi, ilmnes nimetatud uuringutes oluline veendumus, mille järgi purunenud perekondade laste delinkventsuse tase ületab tervikperekondade vastavat näitajat 10–15%. Empiirilised uuringud kinnitavad niisugust arusaama küllalt sageli. Näiteks hiljutise Ameerikas läbiviidud uuringu andmetel esines üksikvanemate laste hulgas oluliselt sagedamini delinkventsust võrrelduna lastega, kes elasid koos kahe abielus oleva bioloogilise vanemaga (Demuth & Brown, 2004). ISRD-1 uuringus leiti samuti, et isa olemasolu oli tähtis faktor, mis seostus laste delinkventse käitumise puudumisega, kuigi Loode-Euroopa riikides võrrelduna Lõuna-Euroopa ja Anglo-Saksi klastriga näis see mängivat mitte nii määravat rolli. (Jurgen-Tas, Marshall & Ribeaud, 2003). Üks võimalik seletus niisugusele seaduspärasusele võib olla alaealiste üksikemad suuri osakaalu Anglo-Saksi maades ja eeskätt USA-s võrrelduna Loode-Euroopa riikidega. Alaealised emad elavad tihti sotsiaalselt ja majanduslikult ebasoodsates tingimustes, mis suurendab nende laste hilisemat delinkventse käitumise riski. Sotsiaaltoetused on olulisemad Loode-Euroopas, mistõttu ei tähenda neis riikides üksikemaks olemine alati ka majanduslikke raskusi.

Üldiselt kinnitavad ISRD-1 tulemused seda ideed, mille järgi perekondlikud faktorid seostuvad delinkventsusega mitte otseselt, vaid individuaalsete ja sotsiaal-struktuursete faktorite vastastikuste mõjude kaudu.

Tabel 11. Perekonna koosseis piirkonniti

	Tallinn	Tartu	Ülejäänud Eesti	Kokku
Isa ja ema (kasuisa/kasuema)	67,5%	72,1%	71,2%	70,4%
Üks vanematest (isa või ema)	27,9%	23,9%	24,0%	25,1%
Keegi teine	4,6%	4,0%	4,8%	4,4%

ISRD-3 uuringust osavõtnud alaealistest elavad kahe täiskasvanuga peres ehk kas koos oma bioloogiliste vanematega või oma vanemaga ja kasuvanemaga ligi 70%. Tallinnas on see osakaal mõnevõrra madalam (68%) ning ühtlasi suurem on üksikvanemaga peres elavate alaealiste osakaal – 28%. Neli kuni viis protsenti alaealistest elab teise mudeliga peres. Kolmanda vastusevariandi puhul on kõige sagedamini tegemist kas vanavanematega, lastekodus või suuremas perekonnas elamisega, kus on esindatud nii vanemad kui ka vanavanemad või muud sugulased. Alaealiste poolt on mainitud ka sellised perekonna mudelid, kus nädalate kaupa elab laps kordamööda kas isaga või emaga.

Logistilise regressiooni tulemused ei kinnitanud hüpoteesi seose olemasolust perekonna struktuuri ja alaealise õigusvastase käitumise väitel. Tuginedes uuringu andmetele saame väita, et üksikvanemaga peres elamine ei ole Eestis alaealise õigusrikkumiste riskifaktoriks. Samas leidsime seose õigusrikkumiste ning alaealise probleemse alkoholitarbimisega. Üksikvanemaga peres elavatel noortel on kõrgem alkoholi kuritervitamise risk.

Koolikiusamise ohvriks on 1,6 korda suurem risk sattuda lastel, kes elavad peredes, mille mudel erineb kas kahe vanema või üksikvanema omast. Nagu mainitud, on sageli tegemist lastega, kes elavad vanavanematega, lastekodudes jne.

Perekondlikud sidemed

Sotsiaalse kontrolli teooria (Hirschi, 1969) alusel saab eeldada, et vanemate-poolne range kontroll ja kokkukuuluvus perekonnaga vähendab laste delinkventset käitumist. Riskifaktorite hulka aga arvatakse perekonna anti-sotsiaalsed hoiakud, puudulikud kasvatuspraktikad, perekondlikud konfliktid ja lapse vähene seotus perekonnaga (Hawkins & Catalano, 1992). Moffitt (1993) väitis, et negatiivsed tingimused perekonnas kombineerituna lapse haavatavusega viivad sageli püsiva kriminaalsuseni. On leitud, et seosed perekondlike sidemete ja delinkventsuse vahel on dünaamilised, sõltudes indiviidi vanusest. (Sampson & Laub, 1993) Kui delinkventne käitumine on perekonna ja kooli poolt kontrollitud lapsepõlves ja noorukieas, siis noores täiskasvanueas tekivad uued suhtevõrgustikud, mis vähendavad perekonna mõju. Hollandi lapsekasvatuse ja perekonna uuringus tehti kindlaks, et perekonna korrelaadid kuritegevusega – seotus, lähedus – sõltuvad vanusest. Samuti leiti, et selline perekondlik kliima, mida iseloomustab pereelu madal korrastatus, ennustab hilisemat delinkventsust (Hoeve et al., 2007).

ISRD-2 uuringus paluti respondente hinnata oma suhteid ema ja isaga, mille kaudu mõõdeti perekondliku sotsiaalse kontrolli kahte dimensiooni. Esimene dimensioon on kaudne sotsiaalne kontroll ehk sidemed vanematega ja teine dimensioon otsene kontroll, mida viiakse ellu vahetu jälgimise ja järelvaatamise kaudu. Vastavalt kontrolli teooriale (Hirschi, 1969) saab öelda: mida tihedamad on sidemed, seda enam internaliseeritakse vanemate norme ja väärtusi. See omakorda võib viia alaealiste madalama delinkventsuseni – seda muidugi ainult juhul, kui vanemate eluviis ja väärtused on õiguskäulised.

ISRD-3 uuringus on perekonnasiseste suhete ning vanemliku kasvatustili mõõtmiseks kasutatud nelja skaalat:

Peresisesed suhted (*family bonding*), mida mõõdetakse 4 küsimuse abil ($\alpha=0.73$).

Vanemate teadlikkus (*parental knowledge*), 3 küsimust ($\alpha=0.83$).

Vanemate järelevalve (*parental supervision*), 5 küsimust ($\alpha=0.70$).

Lapse tegevuse vanematele teatavakstegemine (*child disclosure*), 4 küsimust ($\alpha=0.85$).

Lisaks perekliima mõõtmisele võetakse kasutusele ka traumaatiliste sündmuste ja perekonflikti skaala, kus on 6 küsimust ($\alpha=0.54$).

Kõik liitskaalad on normaliseeritud 0-st 100-ni.

Tabel 12. Perekondlikke suhteid iseloomustavad indikaatorid põhiliste sotsiaal-demograafiliste näitajate lõikes (keskmised, skaalal 0–100)

		Peresisesed suhted	Vanemate teadlikkus	Vanemate järelevalve	Lapse tegevuse vanematele teatavakstegemine	Traumaatilised sündmused ja perekonfliktid
Sugu	tüdruk	84,30	78,08*	57,57*	67,05*	24,00*
	poiss	84,83	73,61*	54,98*	62,82*	16,59*
Klass	7. klass	86,57*	78,60*	61,39*	67,94*	17,70*
	8. klass	84,33	76,03*	56,25*	64,42	20,48*
	9. klass	82,74	73,15*	51,31*	62,67	23,22*
Õppekeel	eesti	84,21*	76,04*	54,46*	64,83	20,04*
	vene	85,82*	75,57*	63,09*	65,72	21,93*
Piirkond	Tallinn	84,99	76,62	57,34*	66,26	21,36
	Tartu	84,69	76,58	55,25*	66,06	18,90*
	Eesti	83,96	74,51	56,69*	62,58	21,50

*Täpniga tähistatud rühmade keskmised erinevad oluliselt ($p<0,05$) teistest rühmadest (t-test).

Analüüs näitab, et lapse sugu ei mängi rolli siis, kui lapsed hindavad peresisesete sidemete tugevust. Mõlemad hindavad suhete tugevust piisavalt kõrgeks ehk teisisõnu, nii poisid kui tüdrukud saavad oma vanematega hästi läbi ning saavad nendelt emotsionaalset tuge. Samas erineb poiste ja tüdrukute suhtes rakendatav kasvatustil. Vanemate järelevalve tüdrukute üle on tugevam, vanemad on sagedamini teadlikud sellest, kus, kellega ja kuidas tüdrukud oma aega veedavad ning ka tüdrukud ise annavad sagedamini vanematele oma tugevustest teada.

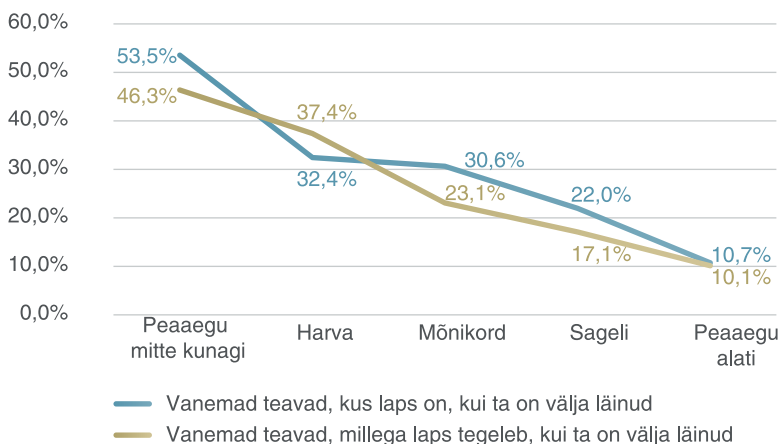
Vanuse mõju peresisestele suhetele ja vanemate-poolsele järelevalvele on samuti oluline. Nii näiteks hindavad 7. klassi lapsed oma suhteid vanematega paremaks võrreldes 8. ja 9. klassi lastega. Olulist erinevust 8. ja 9. klassi vahel aga meie uuring ei tuvastanud. Vanuse kasvades nõrgeneb vanemate järelevalve lapse üle, väheneb vanemate teadlikkus laste tegevusest, lapsed informeerivad harvem vanemaid oma tegevustest.

Olulised erinevused ilmsid ka rahvuse lõikes. Vene koolide õpilased hindasid oma suhteid vanematega paremaks kui eesti koolide õpilased. Vanemate järelevalve vene laste üle on kõrgem, samas eesti vanemate lapsed on rohkem teadlikud oma laste elust.

Piirkonniti erineb vanemate järelevalve laste tegevuse üle. See on kõrgeim Tallinnas ning madalaim Tartus.

Lapse poolt läbielatud traumaatilised sündmused ja konfliktid väärivad eraldi analüüsi. Tüdrukud raporteerisid oluliselt rohkem sündmusi ja perekonflikte. Ehkki statistiliselt on see vähetõenäoline, võib oletada, et tüdrukud on rohkem tundlikud ja tähelepanelikud taoliste sündmuste suhtes. Vanuse kasvades kasvab ka kogatud ebameeldivate sündmuste arv. Vene laste elus on traumaatilisi sündmusi ja perekonflikte võrreldes Eesti lastega rohkem. Piirkonniti oluliselt rahulikum elu on Tartu lastel.

Selleks, et kontrollida seoste olemasolu perekonna sidemete ja õigusrikkumiste toimepanemise vahel, rakendati logistilise regressiooni analüüsi. Analüüsi tulemused on esitatud tabelites 8–10 (mudel 3). Leiti, et perekonna sidemeid iseloomustavatest faktoritest olulisemateks on vanemate teadlikkus sellest, kus ja kuidas veedab oma vaba aega nende laps. Vanemate teadlikkuse skaala, nagu eelpool mainitud, koosnes kolmest komponendist: teadlikkus sellest, kus on laps, kui ta on välja läinud; teadlikkus sellest, millega laps tegeleb, kui ta on välja läinud ning teadlikkus sellest, milliste sõpradega laps on koos, kui ta on välja läinud. Nendest kolmest komponendist olulisteks osutusid kaks esimest ehk need, kui vanem teab, kus laps on ning millega ta tegeleb – nii väheneb oluliselt õigusrikkumise toimepanemise risk.

Joonis 21. Viimasel aastal õigusrikkumisi toime pannud alaealiste osakaal vanemate teadlikkuse järgi

Vanemate teadlikkus alaealise toimingutest väljaspool kodu teenib kaitsefaktori rolli ka alaealiste alkoholitarnitamisega ennetamisel. Alaealistel, kelle vanemad teavad nende tegevustest väljaspool kodu rohkem, on väiksem probleemse alkoholi tarvitamise risk, s.t tõenäosus, et nad tarvivad korraga viis või rohkem alkoholi annust. Joonis 21 illustreerib seoseid vanemate teadlikkuse ja õigusrikkumiste vahel.

Oluliseks riskiteguriks on alaealise poolt kogetud pere sisesed konfliktid ja traumaatilised sündmused. Uuringus osalenud lastest teatas 11,9%, et elavad perekonnas, kus vanematel esinevad alkoholi- või narkootikumitarbimise probleemid. Eesti lastest teatas vanemate uimas-tisõltuvuse probleemidest 10,7%, vene lastest 16,2%. Detailne analüüs näitas, et traumaatiliste sündmuste ja perekonfliktide skaala puhul on olulisem komponent vanemate alkoholi- või narkop-robleemid. Käesolev analüüs kinnitas hüpoteesi, et vanemate alkoholi- ja narkoprobleemid on oluliseks riskifaktoriks alaealise hälbiva käitumise kujunemisel. Lastel, kelle vanematel esinevad sõltuvusprobleemid, on suurem õigusrikkumiste toimepanemise ning alkoholitarnitamisega risk.

Perekondlikud suhted mõjutavad mitte ainult alaealiste käitumist, vaid ka ohvriks langemise riski. Soojad, emotsionaalselt tuge ja hoolitsust pakkuvad suhted vanema ja lapse vahel kaitsevad last koolikiusamise ohvriks langemise eest. Samas sõltuvusprobleemidega vanemaga kasvamine on lapse koolikiusamise ohvriks langemise oluline riskifaktor.

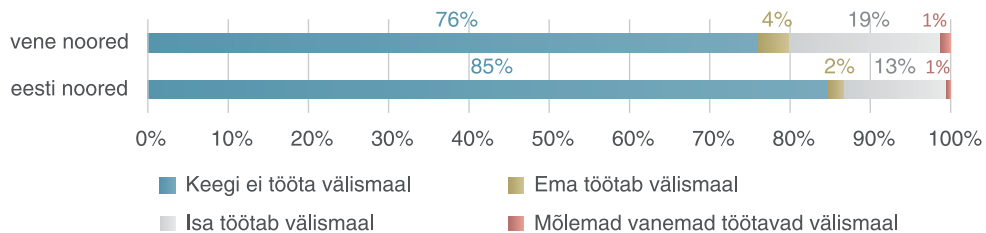
Vanemate töötamine välismaal

Viimastel aastatel on paljud vanemad suundunud välismaale tööle. Probleemi on massimeedias laiemalt arutletud, kuid on vähe uuritud, kuidas mõjutab vanemate välismaal töötamine laste heaolu ja nende käitumist. Seni ainuke uuring Eestis, kus on seda teemat otseselt käsitletud (Pärna, Lai & Tulva, 2008), leiab, et seoses vanemate välismaale minekuga on häiritud nii peresisesed suhted kui ka laste isiklik toimetulek: nõrgeneb kooliedukus, lapsed tunnevad end mahajäetuna, neile ei pöörata piisavalt tähelepanu, puudub tunnustus ning võimalus tegutseda koos vanematega. Kutsar ja Trumm (2010) on seisukohal, et vanemate puudumist võib osaliselt leevendada moodsate tehnoloogiatega levik, kus lapsed saavad välismaal töötavate vanematega suhelda nt Skype'i teel. Samuti on oluline, et pere ja vastavalt lapse materiaalne heaolu paraneb. Autorite arvates võib oodata, et koju mahajäetud lapsed on iseseisvamad, ettevõtlikumad ja tulevad eluga paremini toime.

Uuringud teemal, millist mõju avaldab lastele vanemate töötamine välismaal, on tõestanud, et sellised lapsed kogevad suuremat narkootikumide kuritarvitamise, vägivaldse käitumise, söömishäirete ning eluohtlike elustiilide riske. Uuringud on samuti näidanud, et suurema tõenäosusega panevad sellised lapsed toime ka õigusrikkumisi, saavad jõukude liikmeks, kaklevad jne. (Valtolina & Colombo, 2012)

Küsimused, mis käsitlevad vanemate töötamist välismaal, puudusid ISRD-3 põhiuuringust ning olid lisatud Eesti-spetsiifilise moodulina. Lastelt uuriti, kas keegi tema vanematest või mõlemad vanemad töötavad välismaal, kes vaatab nende järele, kui vanemad on ära ning kas koolis teatakse, et lapse vanem või mõlemad vanemad töötavad välismaal.

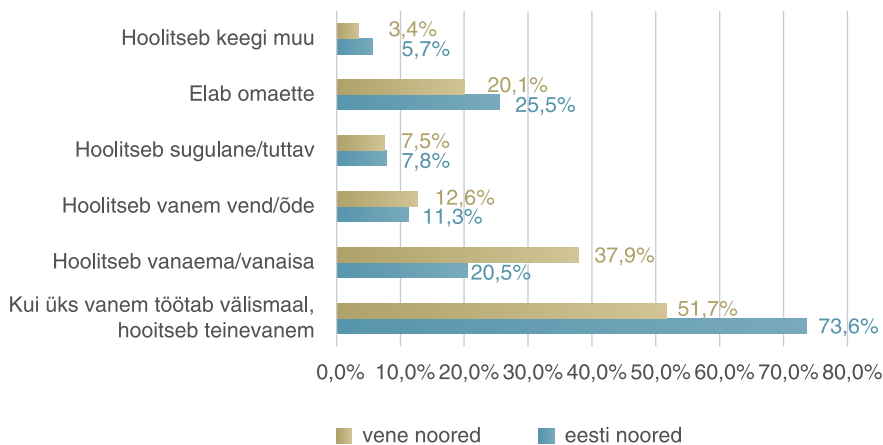
Kokku vastas 17% alaealistest, et kas üks vanematest või mõlemad vanemad töötavad välismaal. Kõige levinum on olukord, kus välismaal töötab isa (14% vastanutest), 2,4% alaealistest vastas, et tema ema töötab välismaal ning 0,7%-l töötavad välismaal mõlemad vanemad. Olulised erinevused ilmsesid eesti ja vene noorte vastustes (Joonis 22).

Joonis 22. Vanemate töötamine välismaal lapse õppekeele kaupa

Kui eesti noortest moodustavad lapsed, kellel kas üks või mõlemad vanemad on välismaale tööle läinud 15%, siis vene noorte seas on selliseid 24%. Oluliselt rohkem on vene lapsi, kelle ema töötab välismaal (4%), eesti laste puhul on see 2%.

Nagu eelmises punktis käsitletud, on oluliseks kaitsefaktoriks alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel vanemate järelevalve. Seetõttu peeti oluliseks uurida, kes hoolitseb alaealise eest, kui vanem või mõlemad vanemad on kodunt ära. Sellele küsimusele oli lapsel võimalik anda mitu vastusevarianti.

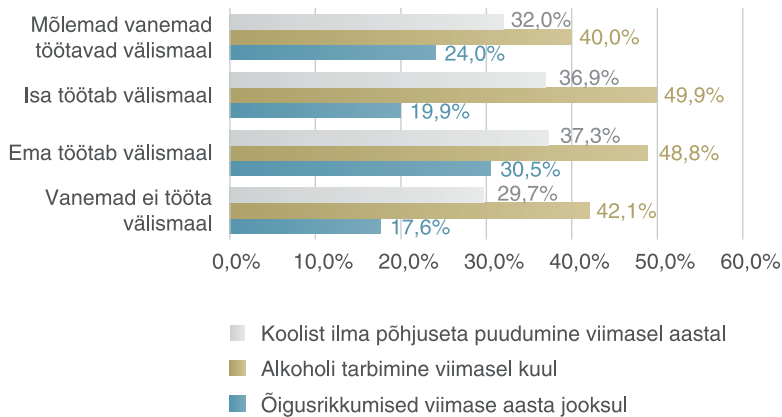

Joonis 23. Vastused küsimusele „Kes hoolitseb alaealiste eest juhul, kui üks või mõlemad vanemad töötavad välismaal“ õppekeele kaupa

Olulised erinevused ilmnisid ka selles, kes hoolitseb lapse eest juhul, kui kas üks või mõlemad vanemad lähevad välismaale tööle. Ligi kolmveerand eesti lastest (74%), kelle vanem või vanemad töötavad välismaal, elavad sel ajal teise vanemaga, samas kui vene noortest toimivad nii ainult pooled. Kõige sagedamini on lapselapsed jäetud vanavanemate hoolde (vene lastest 38% ning eesti lastest 21%). Üllatavalt palju on olukordi, kus laps jääb elama omaette. Kusjuures selline lahendus on rohkem levinud eesti peredes (26%), võrreldes vene peredega (20%).

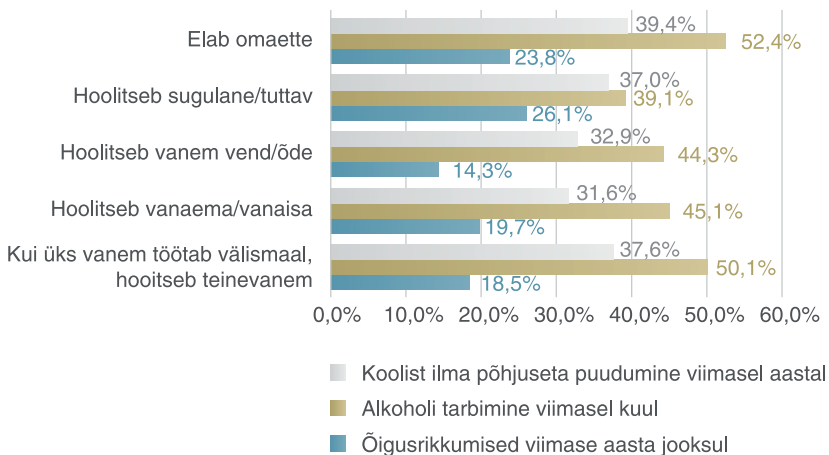

Vähem kui poolte juhtumite puhul on klassijuhataja teadlik, et lapse üks või mõlemad vanemad töötavad välismaal. See osakaal on eesti ja vene koolides mõnevõrra erinev, vastavalt 47% ja 41%. Võttes arvesse, et vanema töötamine välismaal mõjutab oluliselt rohkem just vene noori, on sellest vene koolide väiksem teadlikkus üllatav.

Joonis 24. Õigusrikkumiste ja riskikäitumise esinemine vanemate välismaal töötamise järgi

Andmeid analüüsid võib järeldada (Joonis 24), et emaga elamine on lapse käitumise oluliseks kaitsefaktoriks. Võrreldes isa välismaal töötamist sellega, kus kumbki vanematest ei tööta välismaal, tõuseb alaealiste õigusrikkumiste risk mõnevõrra (vastavalt 18% ja 20%), kui aga välismaale läheb tööle ema, tõuseb alaealiste õigusrikkumise toimepanemise risk oluliselt. Nii tunnistas 31% alaealistest, kelle ema töötab välismaal, vähemalt ühe õigusrikkumise toimepanemist uuringule eelneval aastal. Vanemate töötamine välismaal tõstab nii koolist põhjuseta puudumise kui ka alkoholi tarbimise riski.

Joonis 25. Õigusrikkumiste ja riskikäitumise esinemine (%) lapsest hoolitsemise mudelite järgi

Võttes vaatluse alla küsimuse, kuivõrd mõjutab alaealise käitumist see, kes hoolitseb tema eest olukorras, kus üks või mõlemad vanemad on läinud välismaale tööle, võib väita, et suurem õigusrikkumiste toimepanemise oht on lastel, kes elavad omaette või kelle eest hoolitsevad kaugemad sugulased või tuttavad. Õigusrikkumiste toimepanemise risk on väikseim neil, kelle eest hoolitseb kas üks koju jäänud vanematest või vanemad õed-vennad.

Alkoholi tarvitamise ning koolist mõjuva põhjuseta puudumise risk on kõrgeim lastel, kes elavad omaette. Alaealise kooliskäimist suudavad tagada vanaema-vanaisa teistest olukordadest kõige paremini. Üldiselt käesoleva uuringu andmed toetavad ideed, et olukorras, kus üks või mõlemad vanemad lähevad välismaale tööle, on lapse käitumise seisukohalt eelistatum laiem perekonnavõrgustiku mudel, kus laps jääb lähisugulaste hoolde (vanavanemad või vanemad õed ja vennad). Kõrgeima riskiga on olukord, kus laps elab omaette või palutakse tuttavat või sugulast hoida lapsel silm peal.

Füüsilised karistused ja väärkohtlemine vanemate poolt

ISRD-3 uuringus vaadeldi ka äärmuslike kasvatusmeetodite rakendamist ehk füüsilise karistuse kasutamist vanemate poolt. Kehaline karistus on füüsilise jõu kasutamine sellisel, et laps tunneks valu, kuid ei põhjustaks vigastusi, eesmärgiga parandada või kontrollida lapse käitumist (Straus, 2001, lk 4). Kehalise karistuse uurimiseks kasutati küsimust: „Kas Su ema, isa või kasuvanem on Sind löönud või tõuganud (isegi kui see oli karistuseks mingi pahateo eest)?“

Kehalist karistust tuleks eristada füüsilisest väärkohtlemisest. Elizabeth Thompson Gershoff'i arvates on eristavaks tunnuseks jõu kasutamise tagajärg. Füüsilist väärkohtlemist iseloomustab füüsiline vigastus, mida on laps saanud tõukamise, löömise, raputamise või muul viisil lapse kahjustamise tagajärjel. Vanem või muu isik võib-olla ei tahtnud last vigastada, pigem on vigastused ülemäärase distsiplineerimise või füüsilise karistamise tulemus.

Käitumisviise, mille tulemusel kehavigastusi ei teki (tõukamine, löömine, lasku andmine), peetakse füüsiliseks karistuseks. Käitumisviise, mille puhul on olemas vigastuste tekitamise oht (peksmine, jalaga löömine, põletamine, mingi esemega, nt rihmaga löömine), peetakse väärkohtlemiseks (Gershoff, 2002). Sarnast lähenemisviisi on kasutatud ka ISRD-3 uuringus. Füüsilist väärkohtlemist uuriti käesolevas uuringus järgmise küsimusega: „Kas Su ema, isa või kasuvanem on Sind tugevalt peksnud või mingi esemega löönud (isegi kui see oli karistuseks mingi pahateo eest)?“

Varasemad uuringud on näidanud seost laste füüsilise karistamise ja õigusrikkumiste esinemise vahel. Arutades nende seoste taga olevat mehhanismi, väidavad nt omistamise teooria (attribution theory) pooldajad, et füüsilised karistused takistavad väärtuste ja sotsiaalsete normide internaliseerimist. Sotsiaalsete sidemete teooria pooldajad aga väidavad, et füüsiliste karistuste kasutamine rikub sidemeid vanema ja lapse vahel, mis omakorda vähendab lapse motivatsiooni võtta üle vanemate norme ja väärtusi, samuti pärsib see enesekontrolli arengut (Gershoff, 2002, lk 542).

Käesoleva uuringu andmed näitavad, et füüsilise karistuse kasutamine alaealiste distsiplineerimisel on Eestis üsna levinud. Uuringule eelneval aastal on 15% noortest saanud vanemate poolt füüsiliselt karistada ning 4% on langenud vanemate-poolse füüsilise väärkohtlemise ohvriks.

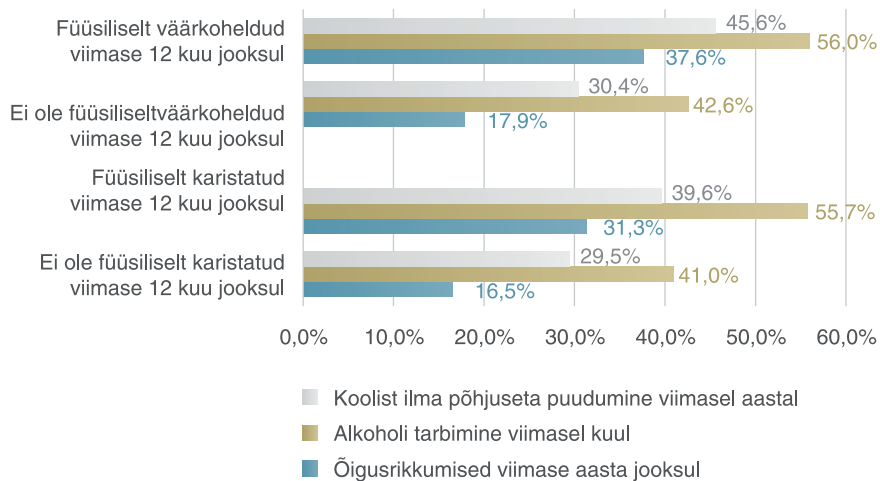
Tabel 13. Vanemate poolt füüsilise karistuse saamine soo, vanuse ja rahvuse kaupa

		Elu jooksul		Viimase 12 kuu jooksul	
		Füüsilised karistused	Füüsiline väärkohtlemine	Füüsilised karistused	Füüsiline väärkohtlemine
Sugu	tüdruk	23,6%	8,5%	17,8%	5,6%
	poiss	19,9%	5,9%	12,8%	3,1%
Vanus	13	19,6%	6,6%	14,9%	4,8%
	14	22,0%	7,4%	15,5%	4,2%
	15	23,3%	7,6%	15,9%	4,3%
	16	21,6%	7,8%	14,1%	4,2%
Rahvus	eesti	18,6%	5,6%	13,8%	3,5%
	vene	33,3%	13,1%	21,4%	7,6%
Kokku		21,8%	7,3%	15,4%	4,4%

Laste karistamine üldjuhul ei muutu koos laste vanusega ehk vanuse kategooriates, mis on käesoleva uuringu huviks olnud (12–16 aastat), kus uuringu autorid ei täheldanud seost vanuse ja füüsilise karistuse vahel. Võiks oletada, et kui karistusi kasutatakse instrumentaalselt ehk lootes sellega muuta lapse käitumist, siis võiks oodata sagedamat karistuse kasutamist nooremate laste kasvatamisel. Seda hüpoteesi aga andmed ei kinnita.

Samas erinevused kergeste füüsiliste karistuste kasutamisel poiste ja tüdrukute suhtes on statistiliselt olulised nii elu jooksul ($\chi^2=7,156$, $p=0,007$) kui ka viimase aasta näitaja puhul ($\chi^2=17,639$, $p=0,000$). Ka väärkohtlemise puhul on erinevused tüdrukute ja poiste vahel statistiliselt olulised (elu jooksul $\chi^2=9,394$, $p=0,002$; viimase 12 kuu jooksul $\chi^2=13,330$, $p=0,000$). Tüdrukud saavad füüsilisi karistusi sagedamini kui poisid. Käesoleva uuringu küsimustele vastanud tüdrukutest on viimase aasta jooksul füüsiliselt väärkoheldud 5,6% ning 18% tüdrukutest on saanud füüsiliselt karistada. Poistel on vastavad osakaalud 3,1% ja 13%.

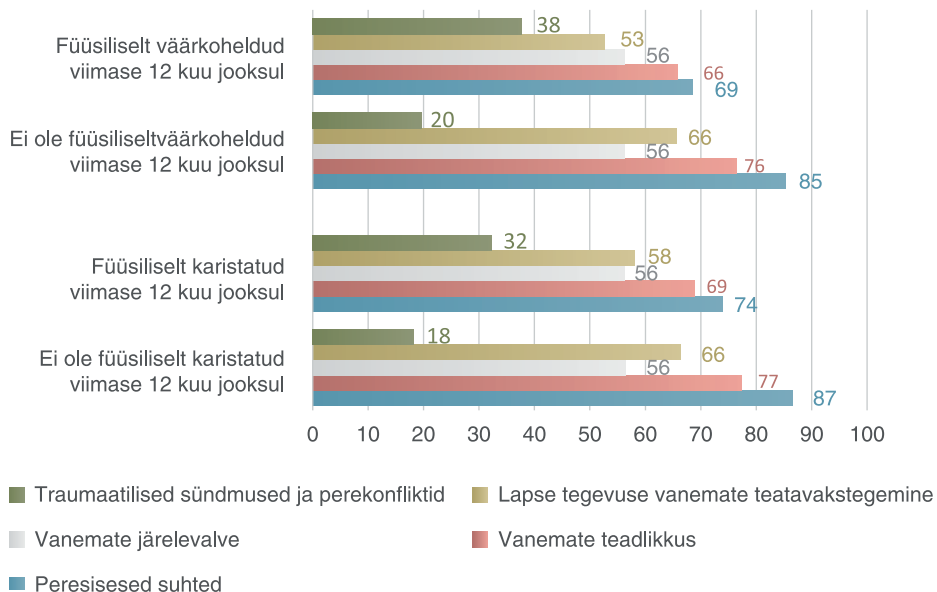
Statistiliselt olulised on erinevused füüsilise karistuse kasutamisel eesti ja vene peredes. Vene noorte suhtes kasutatakse füüsilist karistamist sagedamini (elu jooksul $\chi^2=78,263$, $p=0,000$; viimase 12 kuu jooksul $\chi^2=27,695$, $p=0,000$) ning neid ka väärkoheldakse füüsiliselt sagedamini (elu jooksul $\chi^2=52,169$, $p=0,000$; viimase 12 kuu jooksul $\chi^2=24,076$, $p=0,000$). Vene noortest sai uuringule eelnenud aastal füüsiliselt karistada 21%, samas kui eesti noorte puhul on vastav osakaal 14%. Väärkohtlemist raporteeris poole võrra vähem eesti (3,5%) kui vene noori (7,6%).

Joonis 26. Õigusrikkumiste ja riskikäitumise esinemine (%) vanemate poolt füüsiliste karistuste kasutamise järgi

Vaatluse alla võeti ka seos füüsilise karistamise ja perekondlike sidemete vahel. Analüüs näitas (seosed on statistiliselt olulised 0,05 tasemel), et lastele, keda karistatakse või väärkoheldakse füüsiliselt, on iseloomulikud nõrgemad sidemed vanematega, nad teavitavad vähem vanemaid oma tegevustest, vanemate teadlikkus lapse tegevustest on madalam, sellistes peredes esinevad sagedamini konfliktid ka vanemate vahel. Samas ei leitud seost vanemate järelevalve tugevuses nende laste puhul, keda füüsiliselt karistatakse ja väärkoheldakse võrreldes nende lastega, kelle suhtes füüsilisi karistusi ei rakendata.

Seoseid füüsilise karistuse ja füüsilise väärkohtlemise ning õigusrikkumiste ja hälbiva käitumise vahel analüüsiti logistilise regressiooni analüüsi abil (Tabel 8 ja Tabel 9, mudel 4). Analüüs kinnitab, et füüsilise karistamise kasutamine ning laste füüsiline väärkohtlemine tõstab alaealiste õigusrikkumiste esinemise riski. Alaealised, keda uuringule eelneval aastal karistati füüsiliselt, panid toime õigusrikkumisi kaks korda sagedamini kui lapsed, keda vanemad ei ole füüsiliselt karistanud. Ka väärkohtlemine tõstab märgatavalt (1,8 korda) õigusrikkumiste toimepanemise riski.

Joonis 27. Perekonna suhteid iseloomustavad karakteristikud (mõõdetud skaalal 0–100) vanemate poolt füüsilise karistuse kasutamise järgi.

Samuti leiti seos alaealise füüsilise väärkohtlemise ning laste poolt ülemäärase alkoholitarbimise vahel (viis või rohkem annust korraga). Väärkoheldud lastel esineb alkoholiga liialdamist kaks korda sagedamini võrreldes lastega, keda vanemad ei ole tugevalt peksnud või muul viisil vigastanud.

Koolikiusamise ohvriks langemise ja vanemate poolt lapse suhtes füüsilise jõu kasutamise vahel on samuti seos olemas. Lapsed, keda vanemad füüsiliselt karistavad, langevad kaks korda sagedamini koolikiusamise ohvriks võrreldes lastega, kelle suhtes vanemad füüsilist jõudu ei kasuta.

KOOLIGA SEOTUD RISKI- JA KAITSETEGURID

- Hea akadeemiline edukus on nii õigusrikkumiste toimepanemise kui ka probleemse alkoholitarbimise kaitsefaktor.
- Probleemse alkoholitarbimise riskifaktoriks on klassikursuse kordamajäämine.
- Ebameeldivate intsidentidega, nagu seda on kakkused, vargused, katkised või lõhutud asjad koolis, narkootikumide tarvitamine või vahendamine, puutuvad kokku sagedamini poisid, nooremate klasside õpilased ning vene koolide lapsed.
- Disorganiseeritud koolikeskkond on laste õigusrikkumiste riskitegur.
- Õigusrikkumiste toimepanemise kaitseteguriks on positiivne side kooliga: mida tugevam on side, seda väiksem on õigusrikkumise toimepanemise risk.
- 22% lastest on olnud koolikiusamise ohvriks, 17% on ise teisi kiusanud.
- Kiusajate osakaal on kolm korda kõrgem nende laste seas, kes on koolikiusamise ohvriks olnud võrreldes nendega, kes pole koolikiusamist kogunud.
- Koolikiusamise ohvriteks on rohkem tüdrukud ja kiusajateks on pigem poisid.

Laste hälbiva käitumise esinemine takistab õpilaste edukat õppeprotsessi, mistõttu ebaedu koolis on hästi tuntud õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktor (Farrington D., 2007). Lapsed, kelle puhul esineb hälbiv käitumine, ebaõnnestuvad koolis seoses madala akadeemilise edukusega, väljalangemisega ja madala sotsiaalse staatusega. Ameerika tuntud uuringus toodi välja seaduspärasus, mille järgi koolis ebaedukad poisid käitusid delinkventselt seitse korda sagedamini kui nende edukalt edasijõudvad eakaaslased (Wolfgang, Thornberry & Figlio, 1987). Uuringute tulemused näitavad, et ebaedu koolis viib madala enesehinnanguni, emotsionaalse häirituseni ja kooliantagonismini, mis omakorda soodustab häiritud käitumist ja delinkventsust (Rutter, Tizard & Whitmore, 1970). Kõrvuti perekondlike faktoritega kujutab seotus kooliga endast sotsiaalse kontrolli olulist komponenti.

Käesolevas uuringus on vaatluse alla võetud järgmised koolikeskkonnaga seotud muutujad: klassikursuse kordamine, õppeedukus võrreldes klassikaaslastega ning lapse akadeemiline orientatsioon – kas pärast kooli lõpetamist planeeritakse jätkata õpingud ülikoolis.

Akadeemiline edukus

Akadeemilises kirjanduses leitakse kolm põhilist teaduslikult tõestatud fakti akadeemilise edukuse ja hälbiva käitumise seoste kohta (Maguin & Loeber, 1996). Esiteks, madal akadeemiline edukus on seotud õigusvastase käitumise varajase algusega ning kriminaalse karjääri jätkamisega, samas kui kõrgemad akadeemilised saavutused on seotud kriminaalsest karjäärist loobumisega. Selline seos kehtib nii tüdrukute kui ka poiste kohta. Teiseks, intelligentsus ja tähelepanu keskendumise probleemid poiste puhul avaldavad mõju nii õppeedukusele kui ka õigusvastase käitumise esinemisele. Kolmandaks, sekkumiste efektiivsuse uuringud demonstreerivad, et akadeemilise edukuse parandamine toimub samaaegselt koos õigusvastase käitumise vähendamisega.

Käesoleva uuringu andmete koheselt arvas 10,7% lastest, et nende õppeedukus on suuremal või väiksemal määral teistes klassikaaslastest madalam, 32,1% arvas, et nad õpivad keskmiselt ning 57,2% arvates läheb neil hästi või lausa väga hästi võrreldes teiste klassikaaslastega. 2% valimist on kunagi klassikursust korranud. 67,2% küsitletud lastest kavatseb pärast põhikooli lõpetamist jätkata õpinguid selleks, et valmistuda ülikooli astumiseks. Populaarsuselt järgmine valik on kutsekool, kuhu plaanib õppima minna 14,7% lastest. Pärast põhikooli lõpetamist kavatseb tööle minna ligi 2% küsitletud lastest.

Õppeedukuse subjektiivne hinnang on poistel tüdrukutega võrreldes madalam. Kui tüdrukutest arvas 23,7%, et nad õpivad keskmisest oluliselt paremini ning 13,8% arvates olid nad klassi parimad, siis poiste seas olid vastavad osakaalud 17,7% ja 11,5%. Vanusega seoses olulisi erinevusi subjektiivses õppeedukuses ei esinenud. Mõnevõrra paremini hindavad oma õppeedukust vene koolide õpilased: kui vene koolide lastest 40,6% vastas, et neil läheb keskmisest oluliselt paremini või nad on lausa oma klassi parimad, siis eesti koolides oli vastav osakaal 31,5%. Klassikursuse kordamine on rohkem levinud poiste kui tüdrukute seas (vastavalt 3,0% ja 1,1%) ning eesti õppekeele koolide laste seas rohkem võrreldes vene koolidega (vastavalt 2,4% ja 0,4%).

Akadeemilist karjääri plaanib jätkata enamik lastest, samas osakaal varieerub soo ja rahvuse lõikes. Pärast põhikooli lõpetamist õpinguid jätkata soovivate tüdrukute osakaal on poistest suurem (vastavalt 73,6% ja 60,5%). Eesti kooli lastest 70% ning vene kooli lastest 57,9% soovib jätkata õpinguid, et valmistuda kõrgkooli astumiseks. Vene kooli lastest kavatseb võrreldes eesti kooli lastega oluliselt suurem osa minna kas kohe tööle raha teenima, töötades ameti omandada, minna kutsekooli õppima või üldse ei tea veel, mida ta pärast põhikooli lõpetamist tegema kavatseb hakata.

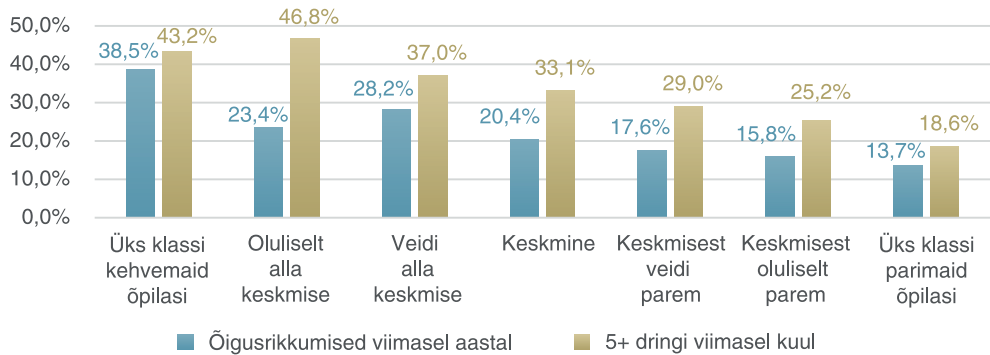
Tabel 14. Laste akadeemilise edukuse näitajad soo, klassi ja kooli õppekeele kaupa

		Sugu		Klass			Õppekeel	
		tüdruk	poiss	7	8	9	eesti	vene
Õppeedukus võrreldes oma klassikaaslastega	Üks klassi kehvemaid õpilasi	0,9%	2,1%	1,3%	1,4%	1,7%	1,7%	0,8%
	Oluliselt alla keskmise	1,7%	1,8%	1,7%	1,8%	1,7%	1,9%	1,1%
	Veidi alla keskmise	6,5%	8,5%	6,3%	7,1%	9,0%	8,1%	5,3%
	Keskmine	29,9%	34,6%	32,6%	33,2%	30,6%	31,9%	33,2%
	Keskmisest veidi parem	23,6%	23,8%	22,6%	24,1%	24,5%	25,0%	19,0%
	Keskmisest oluliselt parem	23,7%	17,7%	22,8%	20,4%	19,1%	19,0%	27,4%
	Üks klassi parimaid õpilasi	13,8%	11,5%	12,7%	12,0%	13,4%	12,5%	13,2%
On kunagi klassikursust kordama jäänud	Ei, mitte kunagi	98,9%	97,0%	98,0%	97,4%	98,7%	97,6%	99,6%
	Jah	1,1%	3,0%	2,0%	2,6%	1,3%	2,4%	0,4%
Plaanid pärast põhikooli lõpetamist	Otsida endale töö, et raha teenida	0,7%	2,5%	2,3%	1,6%	0,7%	1,1%	3,2%
	Töö käigus amet omandada	0,5%	0,7%	0,7%	0,8%	0,4%	0,3%	1,6%
	Minna kutsekooli	9,9%	19,9%	12,3%	16,3%	15,5%	13,7%	18,3%
	Jätkata õpinguid, et valmistuda kõrgkooli astumiseks	73,6%	60,5%	63,3%	63,8%	74,9%	70,0%	57,9%
	Muu	3,3%	3,9%	3,9%	4,1%	2,7%	3,3%	4,5%
	Ei tea veel	12,1%	12,5%	17,5%	13,5%	5,7%	11,6%	14,5%

Andmeanalüüsisel selgub, et akadeemilist edasijõudmist käsitlevast kolmest muutujast on alaealiste õigusrikkumiste esinemisega seotud ainult üks, milleks on lapse poolt antud hinnang oma õppeedukusele. Mida paremini laps koolis edasi jõuab, seda väiksem on tema puhul õigusrikkumise toimepanemise tõenäosus. Asjaolu, et laps on klassikursust kordama jäänud, ei suurenda ega vähenda õigusrikkumiste toimepanemise riski. Samuti ei erine õigusrikkumiste toimepanemine lastel, kes kavatsevad akadeemilist karjääri jätkata, neist lastest, kes kavatsevad pärast põhikooli lõpetamist minna kutsekooli või otsida endale töö.

Probleemne alkoholitarbimine ehk korraga viie või rohkema dringi joomine on samuti õppeedukusega seotud. Lastel, kes õpivad koolis keskmisest paremini, on alkoholi kuritarvitamise risk madalam võrreldes nendega, kel koolis hästi ei lähe. Probleemse alkoholitarbimise puhul on riskifaktoriks ka klassikursuse kordamajäämine. Lastel, kes on märkinud, et nad on „istuma jäänud“, on 2,4 korda kõrgem šanss, et nad viimase kuu jooksul on tarbinud korraga viis või rohkem alkoholiannust.

Joonis 28. Õiguserikkumiste esinemine (%) ja alkoholi tarvitamine kooliedukusest sõltuvalt

Koolikeskkond

Koolikeskkond ning lapse suhted kooliga mängivad olulist rolli nii lapse arengus kui ka tema käitumises. Vastavalt sotsiaalsete sidemete teooriale mängib tugev side kooliga kaitsefaktori rolli (Hirschi, 1969). Samuti on kinnitust leidnud seos disorganiseeritud koolikeskkonna ja laste hälbiva käitumise vahel.

Kooli konteksti uurimiseks kasutati eraldi küsimuste plokki, analüüsiks moodustati kolm skaalat: positiivsed sidemed kooliga (4 küsimust, $\alpha=0.80$), positiivsed sidemed õpetajaga (2 küsimust, $\alpha=0.77$), koolis esinevad intsidendid, nagu nt graffiti, vägivald, vargused, narkootikumide tarvitamine jne (4 küsimust, $\alpha=0.70$).

Enamasti ei suhtu Eesti lapsed kooli positiivselt. Väitega „Tavaliselt mulle meeldib kooli minna“ nõustus vaid 47,3% lastest. Samas 76,1% leidsid, et neile oma kool siiski meeldib. Poistega võrreldes on tüdrukute sidemed kooliga tugevamad, seitsmenda klassi õpilastel tugevamad võrreldes vanemate klassidega ning eesti koolide lastel on vene eakaaslastega võrreldes parem suhtumine kooli. Positiivsed sidemed õpetajaga on pigem tüdrukutel, seitsmenda klassi õpilastel ning vene koolis õppivatel lastel.

Ebameeldivate intsidentidega, nagu seda on kaklused, vargused, katkised või lõhutud asjad koolis, narkootikumide tarvitamine või vahendamine, puutuvad kokku sagedamini poisid, nooremate klasside õpilased ning vene koolide lapsed.

Tabel 15. Koolikeskkonda kirjeldavad muutujad soo, vanuse ja õppekeele kaupa

		Positiivsed sidemed kooliga (1–100)	Intsidendid koolis (1–100)	Positiivsed sidemed õpetajaga (1–100)
Sugu	tüdruk	45,05*	20,44	74,90*
	poiss	42,97	21,96*	62,64
Klass	7.	45,84*	21,68*	71,78*
	8.	43,41	21,76*	67,99
	9.	42,88	20,06	67,29
Õppekeel	eesti	44,79*	20,64	67,85
	vene	41,39	23,05*	73,28*

*t-test, $p < 0,05$

Koolikeskkonda iseloomustavad muutujad omavad olulist rolli lapse hälbivas käitumises (Tabel 16). Õigusrikkumiste toimepanemise kaitseteguriks on positiivne side kooliga: mida tugevam on side, seda väiksem on õigusrikkumise toimepanemise risk. Samas positiivsed suhted õpetajaga ei ole õigusrikkumiste toimepanemise riski- ega kaitseteguriks. Riskiteguriks on aga disorganiseeritud koolikeskkond.

Ka probleemse alkoholitarbimise puhul on positiivne suhtumine kooli oluline kaitsetegur. Alkoholi tarvitamise puhul mängivad mõningat kaitserolli ka positiivsed suhted õpetajaga. Koolikeskkond, kus toimuvad ebameeldivad intsidendid, on sarnaselt õigusrikkumistele ka alkoholi kuritarvitamise riskitegur.

Tabel 16. Kooliga seotud tegurite mõju lapse õigusrikkumisele, mõju alkoholi probleemsele tarvitamisele ning koolikiusamise ohvriks langemisele (logistiline regressioon)

	Õigusrikkumised viimasel aastal Exp (B)	Alkoholi tarvitamine suurtes kogustes (5+ drinki) Exp (B)	Koolikiusamise ohvriks langemine Exp (B)	Koolis teisi kiusanud Exp (B)
Sugu (tüdruk=0) ^a				
poiss	1,508 (0,09) ^{b**}	0,82 (0,10)*	0,75 (0,09)**	1,53 (0,10)**
Klass (7. klass=0)				
8. klass	1,48 (0,11)**	1,96 (0,14)**	0,85 (0,10)	1,10 (0,11)
9. klass	1,64 (0,11)**	3,74 (0,13)**	0,68 (0,10)**	1,04 (0,12)
Õppekeel (eesti=0)				
vene	1,78 (0,10)**	0,73 (0,13)*	0,74 (0,10)**	1,17 (0,11)
Klassikursust kordama jäänud	1,55 (0,28)	2,44 (0,28)**	0,55 (0,34)	1,17 (0,30)
Jätkab õpinguid kõrgkooli valmistumiseks	1,04 (0,10)	0,81 (0,11)	0,91 (0,10)	0,97 (0,10)
Akadeemiline edukus (keskmisest madalam=0)				
Keskmine	0,66 (0,14)**	0,96 (0,15)	0,95 (0,15)	0,89 (0,16)
Keskmisest kõrgem	0,54 (0,14)**	0,72 (0,15)*	1,04 (0,15)	1,07 (0,16)
Positiivne side kooliga	0,99 (0,00)**	0,98 (0,00)**	0,98 (0,00)**	0,99 (0,00)*
Intsidendid koolis	1,02 (0,00)**	1,01 (0,00)**	1,02 (0,00)**	1,02 (0,00)**
Positiivne side õpetajaga	1,00 (0,00)	1,00 (0,00)*	1,00 (0,00)*	0,99 (0,00)

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* $P \leq 0,05$ ** $P \leq 0,001$

Koolikiusamine

ISRD-3 andmetest selgus, et võrreldes eelmise uuringuga on kiusamine koolis mõnevõrra vähemaks jäänud, kuid langus on minimaalne. Kui ISRD-2 uuringus oli koolivägivalla ohvriks langenud 24% õpilastest, siis praeguste andmete kohaselt on neid õpilasi olnud 22%. Piirkondade vahel on erinevused väga väikesed: Tallinnas langes koolivägivalla ohvriks 22% alaealistest, Tartus 21,1% ning mujal Eestis 22,6%. Soo lõikes on näha, et tüdrukud on olnud sagedamini koolivägivalla ohvrid (22,4%) kui poisid (19,8%).

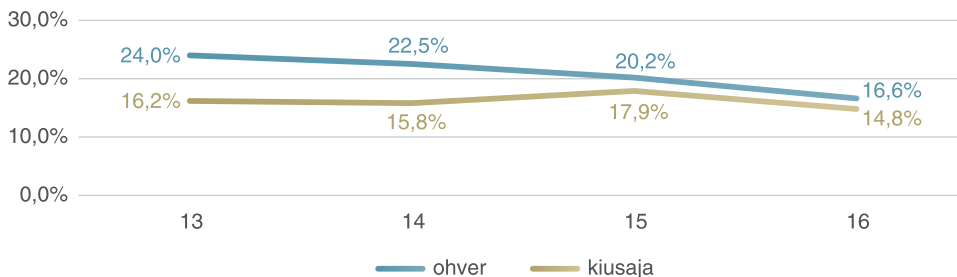
Koolikiusamist uuriti ka SA Kiusamise Vastu poolt 2013. a sügisel läbiviidud uuringuga. Selle uuringu valimiks oli 5090 õpilast 2.–6. klassini. Ehkki valimi keskmine vanus on käesoleva uuringu omast tunduvalt noorem, on kiusamise all kannatanute osakaal sama – 22% õpilastest. Ka 2009.–2010. a läbiviidud Koolinoorte tervisekäitumise uuring (HBSC) näitas, et 11–15-aastaste laste hulgas on uuringule eelneval paaril kuul koolikiusamist kogunud vähemalt ühe korra 41% vastanutest. HBSC andmetel viimase paari kuu jooksul vähemalt kahel korral on koolikiusamist kogunud 27% poistest ja 22% tüdrukutest vanuses 11 aastat, 24% poistest ja 17% tüdrukutest vanuses 13 aastat ning 10% poistest ja 9% tüdrukutest vanuses 15 aastat. 11–13-aastaste laste koolikiusamise kogemuste osas on Eesti 38 riigi edetabelis teisel-kolmandal kohal. (Aasvee et al., 2014)

Käesolevas uuringus küsiti õpilastelt, kas nad on ise kiusanud kedagi oma klassikaaslastest. Tulemused näitavad, et piirkondlikult on kiusajaid, nagu ka kiusamise ohvreid, kõige rohkem Eestis väljaspool Tartut ja Tallinna – 17,6%, Tartus 16,7% ja Tallinnas 15%.

Kui vaadata andmeid klasside kaupa, selgub, et ohvriks on langenud 41,6% 7. klassi õpilastest, 22,3% 8. klassi õpilastest ning 18,6% 9. klassi õpilastest. Ka kiusajaid jääb vanuse kasvuga vähemaks. Nii selgub andmetest, et kõige haavatavam on nii ohvriks langemises kui koolikiusamises 7. ja 8. klass ning õpilased vanuses 12 kuni 15 eluaastat.

Koolikiusamise ohvriteks on rohkem tüdrukud ja kiusajateks on pigem poisid: 23,8% tüdrukutest on üles tunnistanud, et on kogunud koolikiusamist, poistest aga 19,6%. Oma klassikaaslaste on kiusanud aga 20,1% poisse ja kõigest 13,3% tüdrukuid.

Rahvuse lõikes on koolikiusamise ohvriks langemine mõnevõrra sagedam eesti kui vene koolides (vastavalt 22,4% ja 19,8%), kiusamine aga vene koolides. 15,8% eesti ja 18,9% vene noortest tunnistasid, et on eelmisel aastal koolis teisi kiusanud. Siiski tuleb mainida, et erinevused ei ole statistiliselt olulised.

Joonis 29. Koolikiusamise ohvriks langenute ja teisi kiusanud laste osakaal (%) vanuse kaupa

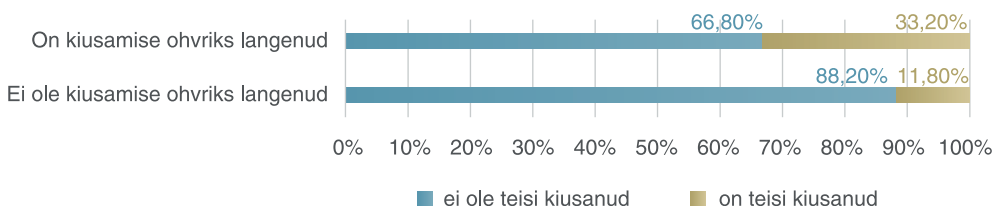
Kui vaadata koolikiusamisega seotud sotsiaal-demograafilisi taustafaktoreid, siis sagedamini langevad koolikiusamise ohvriks lapsed, kes on pärit peredest, mida iseloomustavad eeskätt sotsiaalsed probleemid: kui keegi peres põeb rasket haigust, kui pere sissetulekud pärinevad enamjaolt sotsiaaltoetustest, kui peres on sagedased konfliktid, kaklused vanemate vahel, vanematel esinevad probleemid alkoholi ja uimastitega, vanemad ei paku oma lastele emotsionaalset tuge ning kasutavad füüsilist vägivalda ka laste suhtes. Rahvus, keel, usutunnistus, lapse elamispiirkonna karakteristikud, õppeedukus ega suhted vanematega ei avalda olulist mõju koolikiusamise ohvriks langemisele.

Koolikiusajateks on sageli lapsed, kes on pärit peredest, kus vanematel on alkoholi või narkootikumide sõltuvusprobleemid, kus põhiliseks sissetulekuallikaks on sotsiaaltoetused, kus ei hoolita vanemlikest tunnetest ning kus vanemad ei tea, kellega laps oma vaba aega veedab.

Kui võtta kokku kõik nimetatud faktorid, siis üldistades võib öelda, et kiusamise ohvriks on sageli sotsiaalselt rasketes oludes kasvav laps, kiusajaks aga on hooletusse jäetud laps.

Vaadates kooliga seotud muutujate mõju (Tabel 16), võib märgata, et õppeedukus ei ole üldse seotud ei koolikiusamise ohvriks langemisega ega teiste laste kiusamisega. Samas olulist rolli mängivad koolikeskkonnaga seotud tegurid. On huvitav märkida, et nii kuisaja kui ka kiusatu puhul on riski- ja kaitsetegurid sarnased. Oluliseks koolikiusamise kaitsefaktoriks on positiivsed suhted õpilase ja kooli vahel. Mida paremini suhtub laps kooli, seda väiksem on koolikiusamisega kokkupuute tõenäosus. Disorganiseeritud koolikeskkond, kus koolis on levinud kaklused, vargused ja narkootikumid, on koolikiusamise oluline riskitegur. Koolikiusamise ohvriks langemise puhul, lisaks loetletud faktoritele, on kaitseteguriks positiivsed sidemed õpetaja ja õpilase vahel.

Uuringud näitavad, et koolikiusamise ohvrid on sageli jäetud üksi, mõningaid tõrjutakse koolikollektiivist, sõpruskondadest ja isegi perekonnast (Gruszczynska, 2008). Ohvriks langenud õpilaste käitumine tavaliselt muutub, neil võib halvemaks minna õppeedukus, nad on rohkem enesesse tõmbunud, kannatavad stressi ja depressiooni all, võivad esineda nii psühholoogilised kui füüsilised sümptomid (Due et al., 2005). Väärkoheldud õpilased võivad hakata otsima lohutust alkoholi ja narkootikumide tarbimisest ning muutuda ise kiusajateks (Gruszczynska, 2008). Sama tõsiasi kinnitavad ka käesoleva uuringu andmed – kui mitteohvrite seas on kiusajate osakaal 11,8%, siis kiusajate seas on see peaaegu kolm korda kõrgem. Kiusatud lastest on 33,2% ka ise teisi kiusanud.

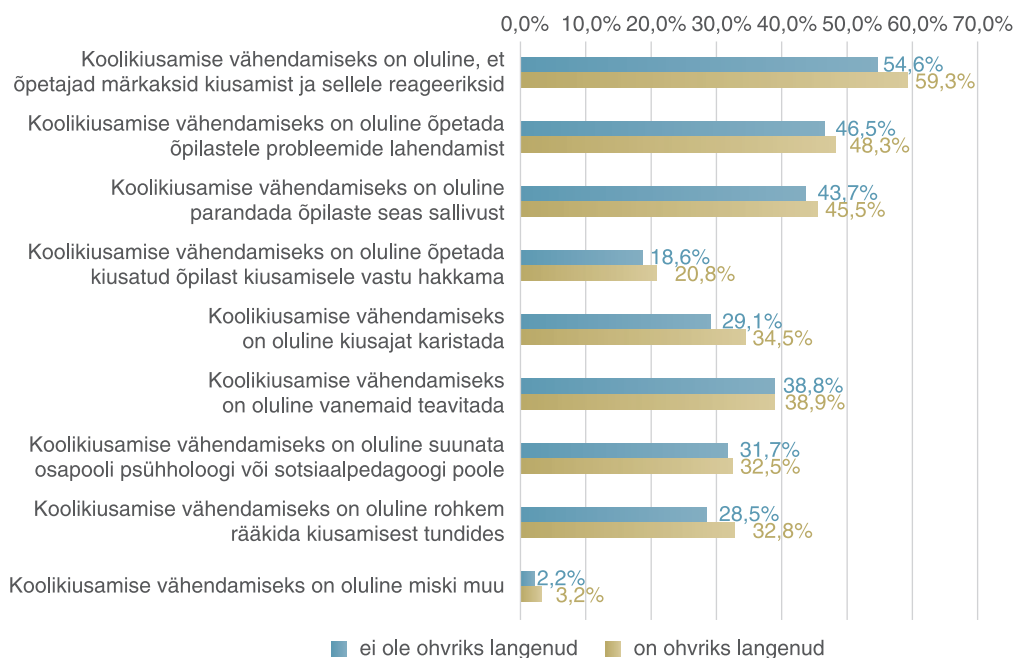
Joonis 30. Teiste laste kiusamine (%) koolikiusamise ohvriks langemise järgi

Need õpilased, kes on olnud kiusamise ohvrid põhikoolis, võivad kogeda psühhiaatriliste haiguste sümptomeid ka vanemas eas. Vanuses 8–12 kogetud kiusamine tõstab hälbiva käitumise esinemise tõenäosust hilisemas teismeeas (Kumpulainen & Räsänen, 2000). Oluline on koolikiusamisele rohkem tähelepanu pöörata, et varakult avastada ja lahendada koolikiusamise juhtumeid ning keskenduda õigeaegsele ennetustööle ja muuta koolikeskkond lapsesõbralikuks. Koolikiusamise õigeaegse märkamise ja ennetamise abil on võimalik ära hoida õigusrikkumisi tulevikus.

ISRD-3 uuringus sooviti teada saada, kellele räägivad õpilased koolikiusamisest, keda usaldatakse ning peetakse adekvaatseks informatsiooni vastuvõtmises ja hea nõu jagamises ning kellelt õpilased abi otsivad. Teadaolevalt on paljudes koolides tööl sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid, kelle poole on võimalik pöörduda abi saamiseks (Ilves, 2013). Andmetest selgub aga, et paraku koolivägivalda ohvrid räägivad kõige sagedamini probleemist mitte koolipsühholoogile või sotsiaalpedagoogile, vaid oma sõpradele (27%) või vanematele (25%). Omaette ohumärk on ka see, et paljud koolikiusamise ohvritest (24%) jätavad probleemi enda teada. Teiste kanalite poole pööratakse harva. Koolipsühholoogid, sotsiaalpedagoogid, aga ka õpetajad peaksid koolis rohkem informeerima õpilasi abisaamise võimalustest ning looma usalduslikumaid kontakte lastega (ja mitte ainult abivajajatega), et lapsed teaksid ja usaldaksid neid ning sagedamini koputaksid õpetajate ustele abi saamiseks.

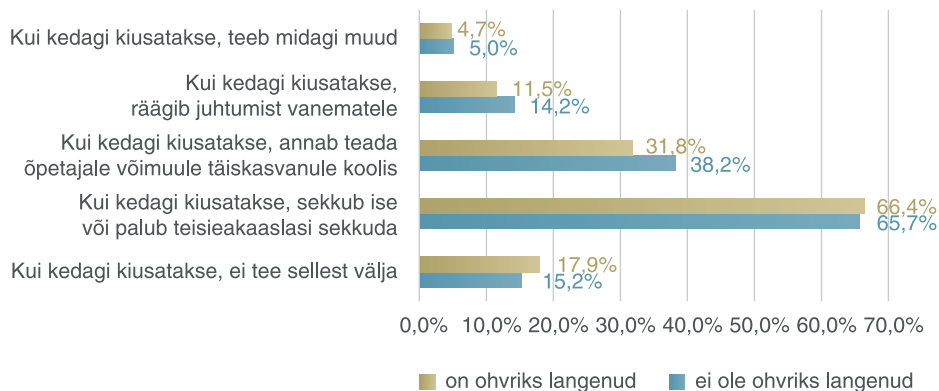
Oluline erinevus ilmnes, analüüsidest koolikiusamisest teatamist rahvuse lõikes. Kui koolikiusamise ohvriks langenud eesti kooli lastest vastas 29,4%, et ei ole kellelegi juhtunud rääkinud, siis vene lastest jäi probleemiga omaette 44,7%. Kui vanemaid usaldavad vene ja eesti lapsed peaaegu võrdselt, siis sõpradele räägivad juhtunud vene lapsed harvemini (22,7%) kui eesti lapsed (40,9%). Ka vene koolides töötavad täiskasvanud saavad koolikiusamisest harvemini teada (12,1%), võrreldes eesti koolide õpetajate, sotsiaalpedagoogide, psühholoogide või muude täiskasvanutega.

Kui võrrelda, milliseid koolikiusamise vähendamise meetmeid hindavad oluliseks koolikiusamise ohvrid ja õpilased, kes ei ole koolivägivalda kogenud, siis mõlemad grupid arvasid, et kõige olulisem on, et õpetajad märkaksid ja reageeriks koolikiusamisele. Järelikult eelkõige õpetajat peetakse tähtsaks nii probleemi märkamises kui ka lahendamises. Tähtsuselt teisel kohal mainiti teadmiste saamist probleemi lahendustest ning kolmandana peeti oluliseks parandada õpilaste seas sallivust.

Joonis 31. Meetmed, mis laste arvates aitaksid vähendada kiusamist koolis (vastusevariante pooldanute osakaal %) koolikiusamise ohvriks langemise järgi

Kui õpilastelt küsiti, mida nad teevad, kui näevad, et kedagi klassikaaslastest kiusatakse, vastas enamik (48,5%), et sekkuvad ise või paluvad eakaaslastel kiusamisse sekkuda, seega õpilased nii põhjustavad kui üritavad koolivägivalda lahendada eelkõige ise. Järgmisena otsitakse probleemi lahendamiseks õpetaja abi, 26,9% õpilastest annab kiusamisest teada õpetajale ning kolmandal kohal (11,5%) on need õpilased, kes ei tee kiusamist nähes midagi – nad kas ignoreerivad vägivalda, kardavad kiusajatega konflikti sattuda või neil puuduvad oskused selle kohta, mida tuleks sellises olukorras teha.

Joonis 32. Lapse reaktsioon, kui ta kiusamist näeb (vastusevariandi valinute osakaal, %) ohvriks langemise järgi

Kuigi peaaegu pooled vastanutest andsid teada, et nad sekkuvad, kui märkavad kiusamist, oleks oluline edaspidi rõhutada, et kindlasti tuleb kiusamisse sekkuda ning kiusaja peatada, mitte vaadata pealt, kuidas klassikaaslast mõnitatakse. Kui mitte reageerida või ignoreerida kaasõpilase (kaasõpilaste) kiusamist, siis pealtvaatajad on samuti kaasosalised ning tugevdavad kiusaja võimu (Sullivan, Cleary & Sullivan, 2004). Samuti ei tohi unustada ka intsidentide mõju ümbritsevatele inimestele, kes kõrvalseisjatena kogevad vägivalda ning tunnevad ebakindlust ja hirmu (Salla, 2010).

Õpilasetelt küsiti, mida õpetajad teevad, kui märkavad kiusamist. 23,4 % vastanutest teatas, et kõige sagedamini õpetajad peatavad kiusamise ja paluvad osapooltel lahkuda, 19,2% vastas, et õpetajad saadavad osapooled koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi juurde. 18,3% vastanutest märkis, et õpetajad teatavad juhtunust kiusaja vanematele ja 15,2% vastasid, et õpetajad teatavad ohvri vanematele. Kuna antud küsimuse juures võis valida mitu vastusevarianti, siis õpetajad võivad kasutada kombineeritud meetmeid – nii ise sekkuda kiusamisse kui saata lapsi sotsiaalpedagoogi või koolipsühholoogi juurde ning anda teada juhtumist osapoolte vanematele. Oli ka selliseid õpilasi (416 ehk 5,6%), kes arvasid, et täiskasvanud on koolis kiusamise suhtes ükskõiksed.

ELUSTIIL: SÕBRAD, KAMBAD, VABA AEG

- Võrreldes 2006. aastaga toimusid 2014. a olulised muutused laste vaba aja veetmise viisides: aina vähem käivad lapsed õhtuti väljas ning rohkem veedavad aega üksinda kodus.
- 2014. aastal oli lastel vähem kontakte oma eakaaslastega: 2006. a vastas 69,2% lastest, et nad veedavad suurema osa oma vabast ajast kas suuremas või väiksemas sõprade grupis, 2014. a on vastav osakaal 59,6%.
- Jõukudesse kuuluvate laste arv on 2014. a võrreldes 2006. aastaga oluliselt madalam: kui ISRD-2 tulemuste järgi kuulus jõukudesse 4,1% uuringust osavõtnud lastest, siis ISRD-3 järgi on delinkventse grupi liikmeteks 1,4% vastanutest.
- Õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktoriteks on vaba aja veetmine suurema sõprade grupiga, delinkventse grupi liikmeks olemine, sõprade olemasolu, kes tarvitavad narkootikume, panevad toime poevargusi või on kellelegi kehavigastusi tekitanud.

Käesolevas peatükis vaadeldakse, kuidas elustiil avaldab mõju laste hälbivale käitumisele. Kriminoloogias, nagu mainivad Wikström ja Butterworth (2011), uuritakse elustiili seoses ohvrustumisega. Põhiline idee seisneb selles, et indiviidi demograafilised/struktuuralsed karakteristikud avaldavad mõju nende elustiilile, mis omakorda mõjutab seda, kui sageli satub individ olukorda, milles ta võib kuriteo ohvriks langeda. Vähem tähelepanu on aga pälvinud elustiilide mõju indiviidide õigusvastasele käitumisele. Võib oletada, et inimese elustiil määrab olukordi (nt kiusatused ja provokatsioonid), milles õigusvastase teo toimepanemine on võimalik. Elustiili all vaatleme antud uuringus lapse sõprusvõrgustikke, eakaaslaste õigusvastast käitumist ning seda, kellega ja kuidas veedab laps oma vaba aega.

Eakaaslastega seotud riskitegurid on akadeemilises kirjanduses paljukäsitletud teema. Sageli võib kuulda, eriti vanemate poolt öelduna, et oli tore ja kuulekas laps, aga siis sai ta probleemsete lastega kokku ning algasidki hädad. Ka teadusuuringutes on tõestust leidnud, et seotus deviantsete eakaaslastega eelneb reeglina delinkventsele käitumisele (Elliott & Menard, 1996). Samuti on leitud, et deviantset eakaaslaste mõjutavad delinkventse käitumise eskaleerumist nende laste puhul, kel esineb antisotsiaalne käitumine väga varajases eas (Keenan, Loeber, Stouthamer-Loeber, van Kammen & Zhang, 1995).

Elustiil ja sõbrad

Tabel 17 demonstreerib laste elustiili muutusi 2014. aastal võrreldes 2006. aastaga. Muutused elustiilis on märgatavad. Kui ISRD-2 tulemused näitasid, et tavaliselt üldse ei käi õhtuti väljas 8,9% lastest ning iga päev käib väljas 26,7%, siis aastal 2014 on see pilt lausa pöördunud: iga päev käib väljas 8,2% uuringust osavõtnud lastest ning üldse ei käi õhtuti väljas 23% vastanutest. 2014.

a laste osakaal, kes veedavad suurema osa oma vaba ajast üksi, on suurem (14,6%) võrreldes eelmise uuringu andmetega (9,4%). Mõnevõrra suurem on 2014. a nende laste osakaal, kes veedavad aega perega – vastavalt 21,5% ja 25,8%.

Ehkki sõpradega veedetakse endiselt sagedamini aega kui perega või üksi, on 2014. a lastel vähem kontakte eakaaslastega: 2006. a vastas 69,2% lastest, et nad veedavad suurema osa oma vabast ajast kas suuremas või väiksemas sõprade grupis, 2014. a on vastav osakaal madalam – 59,6%. Tuleb ka märkida, et kaheksa aastaga on sõprade grupp jäänud väiksemaks. Võrreldes 2006. aastaga on nüüd vähem lapsi, kes vastasid, et neil on kindel grupp sõpru, kellega nad regulaarselt koos aega veedavad ja erinevaid asju koos ette võtavad – vastavalt 75,5% ja 68,9%. Tulemused lubavad oletada, et niivõrd olulised muutused laste elustiilis on üks laste poolt toimepandud õigusrikkumiste arvu vähenemise põhjusi.

Tabel 17. Vaba aja veetmine ning sõbrad 2006 ja 2014

		2006	2014
Mitu korda nädalas käib tavaliselt õhtuti väljas	Üldse ei käi	8,9%	23,0%
	1 kord	10,9%	18,6%
	2 korda	12,8%	19,3%
	3 korda	14,1%	15,8%
	4 korda	11,9%	8,8%
	5 korda	9,4%	4,4%
	6 korda	5,3%	2,0%
	Iga päev	26,7%	8,2%
Kellega veedab suurema osa oma vabast ajast	Üksi	9,4%	14,6%
	Perega	21,5%	25,8%
	1–3 sõpra	37,5%	45,0%
	Suurem sõprade seltskond	31,7%	14,6%
On kindel grupp sõpru, kellega regulaarselt aega koos veedavad	Ei	24,5%	31,1%
	Jah	75,5%	68,9%

Põhjalikumalt on alaealiste elustiili kirjeldavad muutujad esitatud tabelis 18. Õhtuti väljas käimine poistel ja tüdrukutel on väga sarnase mustriga. Vanuse kasvades käivad lapsed mõnevõrra sagedamini õhtuti väljas. Olulised on erinevused eesti ja vene noorte vahel. Kui eesti lastest üldse ei käi väljas 18,6%, siis vastav osakaal vene laste seas on kaks korda kõrgem – 38,6%. Vastused küsimustele, kellega veedavad lapsed suurema osa oma ajast soo, vanuse ning kooli õppekeele kaupa, erinevad vähe. Tähelepanu vääriavad siinjuures muutused, mis toimuvad vanusega – lapse vanuse kasvades veedab ta üha rohkem aega üksi ning vähem koos oma perega.

Kindel sõprade rühm, kellega koos vaba aega veedetakse, on olemas enamikul lastest. Tüdrukute vastav näitaja on poistest kõrgem (vastavalt 71,6% ja 65,9%). Selline sõprade grupp tekib suuremal arvul lastel vanuse kasvades. Märgatavad on erinevused vene ja eesti koolide õpilaste vastustes: kui eesti lastest on kindel sõprade grupp olemas 64%-l, siis vene lastel on see 86,2%. Väga huvitav on vaadata seda tulemust koos vene laste vastustega, kus, nagu eelpool öeldud,

Üldse väljas ei käi peaaegu 40% lastest. Tõlgendada võib seda vastuolu nii, et sõbrad suhtlevad omavahel kas ainult koolis või internetis. Kuna vastavad küsimused ankeedis puudusid, siis jääb selline tõlgendus esialgu ainult oletuseks.

Erinevused viisides, kuidas lapsed oma vaba aega veedavad, erinevad oluliselt soo, vanuse ja kooli õppekeele kaupa. Näiteks tüdrukud käivad sageli kontsertidel, teevad midagi loovat, õpivad või teevad kodutööd, kuid veedavad ka aega kodunt väljas – kaubanduskeskustes, tänavatel, parkides jne. Poisid aga sagedamini tegelevad spordiga, kaklevad, teevad lõbu pärast midagi ebaseaduslikku, häirivad inimesi lõbu pärast. Alkoholi ja narkootikumid on poiste ja tüdrukute vaba aja veetmise juures üsna sarnasel kohal.

Vanuselised erinevused esinevad eeskätt siis, kui vaatluse alla võtta probleemne käitumine – vanuse kasvades tehakse sagedamini midagi illegaalset lõbu pärast, sagedamini tarvitatakse alkoholi ja narkootikume. Võrreldes eesti ja vene koolide õpilaste vastuseid, näeme, et vene lapsed käivad harvemini klubides, kohvikutes jne, sagedamini teevad midagi loovat, mõnevõrra sagedamini õpivad või teevad kodutööd, vähem tegelevad spordiga, sagedamini kaklevad, veedavad aega kaubanduskeskustes, tänavatel või parkides, teevad lõbu pärast midagi keelatud, harvemini tarbivad alkoholi.

Tabel 18. Laste sõbrad ja vaba aja veetmise viisid soo, vanuse ja kooli õppekeele kaupa

		Sugu		Klass			Õppekeel	
		tüdruk	poiss	7	8	9	eesti	vene
Mitu korda nädalas käib tavaliselt õhtuti väljas	Üldse ei käi	22.0%	24.0%	26.6%	25.2%	17.1%	18.6%	38.6%
	1 kord	18.9%	18.2%	18.7%	16.8%	20.2%	20.1%	13.2%
	2 korda	19.0%	19.6%	18.1%	18.8%	21.0%	20.8%	14.0%
	3 korda	16.2%	15.4%	15.8%	14.8%	16.8%	16.4%	13.7%
	4 korda	9.5%	8.1%	7.8%	9.3%	9.2%	9.0%	8.1%
	5 korda	4.7%	4.1%	4.0%	4.8%	4.5%	4.8%	3.0%
	6 korda	2.2%	1.8%	1.6%	1.6%	2.7%	2.0%	1.9%
	Iga päev	7.5%	8.9%	7.4%	8.8%	8.4%	8.4%	7.4%
Kellega veedab suurema osa oma vabast ajast	Üksi	14.0%	15.4%	11.4%	15.3%	17.3%	14.2%	16.2%
	Perega	24.5%	27.2%	31.6%	25.1%	20.5%	25.3%	27.4%
	1–3 sõpra	46.3%	43.5%	43.7%	43.8%	47.4%	45.9%	41.6%
	Suurem sõprade seltskond	15.2%	13.9%	13.3%	15.8%	14.8%	14.6%	14.8%
On kindel grupp sõpru, kellega regulaarselt aega koos veedavad	Ei	28.4%	34.1%	33.4%	31.5%	28.4%	36.0%	13.8%
	Jah	71.6%	65.9%	66.6%	68.5%	71.6%	64.0%	86.2%

		Sugu		Klass			Õppekeel	
		tüdruk	poiss	7	8	9	eesti	vene
Kuidas veedab oma vaba aega								
Käin kohvikutes või pop/rockmuusika kontsertidel	Mitte kunagi	37.3%	56.1%	51.2%	47.0%	40.6%	43.5%	56.3%
	Mõnikord	56.6%	41.6%	46.2%	48.8%	53.3%	51.9%	40.5%
	Sageli	6.1%	2.4%	2.6%	4.2%	6.2%	4.6%	3.2%
Teen midagi loovat (teater, muusika, joonistamine, lugemine, kirjutamine)	Mitte kunagi	14.2%	37.7%	24.1%	26.3%	25.9%	26.2%	22.8%
	Mõnikord	46.0%	46.8%	47.5%	45.2%	46.5%	47.7%	41.6%
	Sageli	39.8%	15.5%	28.3%	28.5%	27.7%	26.1%	35.5%
Kaklen teistega (pahatahtlik kaklus)	Mitte kunagi	95.0%	85.3%	90.2%	89.0%	91.8%	92.1%	83.9%
	Mõnikord	3.9%	12.7%	8.2%	9.4%	6.8%	6.5%	13.7%
	Sageli	1.1%	2.0%	1.6%	1.7%	1.4%	1.3%	2.4%
Tegelen spordiga	Mitte kunagi	9.8%	8.7%	8.3%	10.2%	9.3%	8.8%	11.0%
	Mõnikord	39.1%	31.4%	34.1%	35.0%	37.1%	35.0%	36.8%
	Sageli	51.1%	60.0%	57.6%	54.8%	53.6%	56.2%	52.2%
Õpin või teen kodutöid	Mitte kunagi	7.1%	11.0%	7.8%	9.7%	9.6%	8.9%	9.5%
	Mõnikord	51.0%	53.3%	48.5%	53.0%	55.0%	54.5%	43.6%
	Sageli	41.8%	35.7%	43.7%	37.3%	35.4%	36.6%	46.9%
Veedan vaba aega kaubanduskeskustes, tänavatel, parkides või naabruskonnas	Mitte kunagi	24.5%	41.5%	31.1%	32.4%	34.5%	36.1%	20.2%
	Mõnikord	52.6%	48.1%	51.4%	49.1%	50.8%	48.4%	57.9%
	Sageli	22.9%	10.4%	17.5%	18.6%	14.7%	15.5%	21.9%
Teen lõbu pärast midagi keelatud/seadusevastast	Mitte kunagi	75.2%	69.0%	79.3%	71.9%	65.3%	72.7%	70.6%
	Mõnikord	20.0%	26.9%	18.0%	23.3%	28.7%	23.1%	23.9%
	Sageli	4.8%	4.2%	2.7%	4.8%	6.0%	4.2%	5.6%
Joon õlut, muud alkoholi või tarvitan narkootikume	Mitte kunagi	78.3%	78.7%	91.0%	80.1%	64.1%	75.8%	88.2%
	Mõnikord	18.3%	18.1%	7.6%	16.7%	30.5%	20.7%	9.4%
	Sageli	3.4%	3.2%	1.4%	3.2%	5.3%	3.5%	2.4%
Häirin või hirmutan lõbu pärast teisi inimesi	Mitte kunagi	88.1%	81.9%	86.9%	82.0%	86.4%	85.6%	83.4%
	Mõnikord	9.8%	15.8%	11.4%	15.0%	11.5%	12.3%	13.8%
	Sageli	2.2%	2.3%	1.7%	3.0%	2.1%	2.1%	2.8%

Delinkventsed alaealiste grupid

On leitud, et riskiteguriks on ka delinkventse noorte grupi (jõugu) liikmeks olemine. Kamp kui formaalne rühm omab eakaaslaste aspektist tugevaimat mõju nooruki delinkventsele käitumisele; reeglina esineb antisotsiaalne käitumine juba enne kambaga ühinemist, samas narkootikumide tarvitamine ja vahendamine ning vandalism kasvavad oluliselt pärast delinkventse grupiga liitumist (Gordon et al., 2004).

ISRD uuringus on kasutusele võetud nn EUROGANG skaala, mõõtmaks, kas laps kuulub delinkventsesse gruppi või mitte (Gatti, Haymoz & Schadee, 2011). Delinkventsesse gruppi kuulumise tunnused selguvad järgmiste küsimuste vastustest:

- Kas Sul on oma kindel grupp sõpru?
- Kas see grupp on eksisteerinud üle 3 kuu?
- Kas see grupp veedab palju aega koos avalikes kohtades (nagu kaubanduskeskused jms)?
- Kas illegaalsete asjade tegemine on Sinu grupi poolt aktsepteeritud?
- Kas Sinu grupp teeb ka tegelikult koos illegaalseid asju?
- Kas Sa nimetad oma gruppi jõuguks või gängks?

Laps arvatakse delinkventsesse gruppi kuuluvaks siis, kui ta vastab kõigile küsimustele jaatavalt. Jõukudesse kuuluvate laste arv on 2014. a võrreldes 2006. aastaga oluliselt madalam: kui ISRD-2 tulemuste järgi kuulus jõukudesse 4,1% uuringust osavõtnud lastest, siis ISRD-3 järgi on delinkventse grupi liikmeks 1,4% vastanutest.

2006. a uuringu andmete järgi kuulus jõukudesse 3,2% tüdrukutest ja 5,1% poistest. 2014. aastal on erinevused tüdrukute ja poiste vahel ebaolulised – 1,5 poistest ja 1,3% tüdrukutest. 2014. aastal puudusid erinevused ka vene ja eesti koolide noorte vahel.

Õigusrikkumiste, alkoholi probleemse tarvitamise ning koolikiusamise seos elustiiliga

Käesoleva uuringu tulemuste analüüs kinnitab hüpoteesi sõprade mõjust lapse käitumisele. Õigusrikkumiste toimepanemise riskifaktoriteks on vaba aja veetmine suurema sõprade grupiga, delinkventse grupi liikmeks olemine, sõprade olemasolu, kes tarvitavad narkootikume, panevad toime poevargusi või on kellelegi kehavigastusi tekitanud. Kui arvesse võtta sõpradega seotud tegurid, muutuvad erinevused vanuse vahel ebaoluliseks. Probleemse alkoholitarbimise riskiteguriteks on vaba aja veetmine sõpradega, eriti suuremas sõprade grupis. Üllatavalt on suurem tõenäosus tarbida korraka viis või rohkem alkoholiannust ka lastel, kes veedavad vaba aja vanematega, võrreldes lastega, kes enamasti veedavad vaba aega üksi. Riskiteguriks on selliste sõprade olemasolu, kes narkootikume tarvitavad ning sõbrad, kes on teist inimest rünnanud.

Koolikiusamise ohvriks langemise risk langeb peaaegu kaks korda, kui laps veedab oma vaba aega enamasti pereringis. Kaitsefaktoriks on ka suure sõprade grupi olemasolu, kellega laps oma aega veedab. Riskifaktoriks aga on sõprade olemasolu, kes narkootikume tarvitavad või poest varastavad.

Kiusaja puhul elustiiliga seotud tegurid enamasti ei mõjuta kiusajaks olemise riski. Kiusajaks on sagedamini lapsed, kel on narkootikume tarvitanud ja poest varastanud sõpru. Üllatavalt vähendas kiusajaks olemise tõenäosust see, kui lapsel olid sõbrad, kes on kedagi relvaga ähvardanud või lubanud peksta anda selleks, et saada temalt raha või mingeid asju.

Tabel 19. Elustiiliga seotud tegurite mõju lapse õigusrikkumisele, probleemse alkoholi tarvitamisele ning koolikiusamise ohvriks langemisele (logistiline regressioon)

	Õigusrik- kumised viimasel aastal (Exp (B))	Alkoholi tarvitamine suurtes kohustes (5+ drinki) (Exp (B))	Koolikiu- samise ohvriks langemine Exp (B)	Koolis teisi kuisanud Exp (B)
Sugu (tüdruk=0) ^a				
poiss	1,78 (0,11) ^{b**}	1,08 (0,12)	0,67 (0,11)**	1,50 (0,11)**
Klass (7. klass=0)				
8.klass	1,18 (0,14)	1,84 (0,16)**	0,73 (0,12)*	1,04 (0,13)
9.klass	0,99 (0,14)	2,93 (0,16)**	0,51 (0,13)**	0,76 (0,14)
Õppekeel (eesti=0)				
vene	1,89 (0,12)**	0,77 (0,14)	0,86 (0,12)	1,21 (0,12)
Kellega veedab vaba aega (ükski=0)				
perega	0,71 (0,21)	1,64 (0,24)*	0,58 (0,18)**	0,99 (0,21)
1-3 sõpra	1,17 (0,18)	2,00 (0,21)**	0,77 (0,16)	1,20 (0,18)
4+ sõpra	1,85 (0,20)**	4,27 (0,22)**	0,50 (0,19)**	1,29 (0,21)
Tugevad sidemed sõpradega	1,00 (0,00)	1,00 (0,00)	0,99 (0,00)	0,99 (0,00)
Delinkventse grupi liige	3,00 (0,35)**	1,71 (0,37)	0,72 (0,41)	1,84 (0,34)
Sõbrad – narkootikumid	2,22 (0,12)**	2,01 (0,12)**	1,38 (0,12)**	1,77 (0,13)**
Sõbrad – poevargused	2,10 (0,13)**	1,22 (0,14)	1,48 (0,13)**	1,31 (0,14)*
Sõbrad – sissevõtmise	1,60 (0,24)	1,65 (0,26)	1,56 (0,25)	1,61 (0,25)
Sõbrad – väljapressimine	1,30 (0,29)	0,79 (0,30)	0,86 (0,31)	0,50 (0,32)*
Sõbrad – kallaletung	2,40 (0,20)**	1,98 (0,21)**	1,00 (0,22)	1,48 (0,21)

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* $P \leq 0,05$ ** $P \leq 0,001$

HOIAKUD: MORAAL, ENESEKONTROLL JA NAABRUSKOND

- Tüdrukutele on poistega võrreldes omane kõrgem enesekontrolli tase.
- Vene koolide lapsi iseloomustab kõrgem enesekontrolli tase.
- Kõrgema enesekontrolliga lapsed panevad harvemini toime õigusrikkumisi.
- Vene laste sidemed naabruskonnaga on eesti lastest tugevamad.
- Piirkondades, kus elavad vene lapsed, on disorganiseeritud laste kõrgem eesti laste kasvukeskkonnaga võrreldes.
- Disorganiseeritud naabruskonnas elavatel lastel on kõrgem õigusrikkumiste ja alkoholi tarvitamise risk.
- Tõhus, hästi toimiv kogukond on lapse õigusrikkumiste ja alkoholi tarvitamise kaitsetegur.
- Usk politsei õiglusesse on vene ja eesti noortel sarnane, samas jagab politsei moraali pigem eesti koolis õppiv noor.
- Peaaegu viiendik lastest usub (22%), et politsei võtab altkäemaksu. Märkatav on erinevus vene ja eesti laste vahel järgnevas: vene lastest arvab 34%, eestlastest aga 19%, et politsei on korrumpeerunud.

Lisaks sotsiaalsele kontekstile (perekond, kool, eakaaslased) mängivad olulist rolli ka lapse individuaalsed karakteristikud. Gottfredson ja Hirschi teooria kohaselt olulisimaks karakteristikuks, mis määrab inimese käitumist, on enesekontroll. Hälbiv käitumine esineb eeskätt indiviididel, kelle enesekontrolli tase on madal. Enesekontrolli defineerivad teooria autorid kui tendentsi hoiduda tegevustest, mille miinused pikemas perspektiivis ületavad nende lühiajalised eelised. Autorite arvates isikud, kellel on kõrge enesekontrolli tase, suudavad vastu panna kohestele naudinguvõimalustele, mis seonduvad kuritegeliku käitumisega. Vastupidiselt, madal enesekontroll koosmõjus võimalustega sülleütesid toime panna, annab tulemuseks kuritegeliku käitumise (Gottfredson & Hirschi, 1990).

Gottfredsoni ja Hirschi teooria kohaselt võib rääkida enesekontrolli kuuhest elemendist: impulsiivsus, lihtsad ülesanded, riskihuvi, füüsilised huvid, kiire ärritumine, enesekeskus. ISRD-3 küsimustik sisaldas küsimusi impulsiivsuse, riskihuvi ja enesekeskuse kohta, s.o kolme enesekontrolli komponendi kohta.

Alates ISRD-3 uuringust saavad küsimused moraali kohta ankeedi nn standardosaks ehk hakkavad korduma igas järgnevas uuringu laines. Küsimused moraali kohta on kesksed olustikulise tegevuse teooria (Situational Action Theory ehk SAT) puhul (Wikström & Butterworth, 2011). SAT teooria kohaselt on moraalnormidel ja enesekontrollil oluline vastastikune mõju. Käesolevas uuringus on moraali uurimiseks kasutatud kahte skaalat: pro-sotsiaalne hoiak ning "häbistamine". Kusjuures häbi tundmise puhul on uuritud kolme sotsiaalse institutsiooni mõju: perekond (piinlikkus, kui vanemad saavad teost teada), kool (piinlikkus, kui õpetaja saab teada) ning eakaaslased (piinlikkus, kui sõber saab teost teada).

Indiviidi käitumist mõjutab olulisel määral kogukonna kontekst (Sampson & Groves, 1989). Kogukond avaldab mõju õigusvastasele käitumisele kahel viisil. Esiteks, kogukonna kontekst on lapse arengu ning moraalnormide kujundamise oluline tegur (Brooks-Gunn, Duncan, Klebanov & Sealand, 1993). Sotsiaalselt disorganiseeritud, mittetoimivad kogukonnad ei võimalda pro-sotsiaalsete hoiakute edasiandmist. Samuti ei toimi sellised kogukonnad sotsiaalse kontrolli institutsioonina. Teiseks, kogukonna kontekst võib tõsta õigusrikkumiste toimepanemise ja ohvrustumise riski, pakkudes soodustavat keskkonda, milles õigusvastane käitumine aset leiab (Wikström & Butterworth, 2011). ISRD uuringus on vaatluse alla võetud kolm kogukonna karakteristikut: lapse sidemed naabruskonnaga, naabruskonna disorganiseeritus ning naabruskonna tõhusus.

Lisaks nimetatud skaaladele uuriti ISRD-3 raames ka protseduurse õigluse teooria paikapidavust. Teooria sesukohti saab kokku võtta järgnevalt: (1) inimesed soovivad olla süsteemi poolt kuulnud, s.t oodatakse võimalust oma argumentide, nägemuste, kahtlustuste ning asitõendite edastamiseks; (2) võimudelt oodatakse kinnitust süsteemi objektiivsusele; (3) inimeste jaoks on oluline, et neid koheldaks väärilt ja viisakalt; (4) inimestele on oluline tajuda, et süsteem püüab anda vastavalt võimalusele parimat selleks, et inimest aidata. Kui inimene usub kriminaal- ja justiitsüsteemi õiglusesse, ta on valmis süsteemiga koostööks ning õiguspäraseks käitumiseks (Taylor, 2004). ISRD-3 on üks vähestest uuringutest, kus teooria paikapidavust kontrollitakse noorte inimeste puhul. Esimeseks teoreetilise mudeli komponendiks, mida antud uuringus mõõdeti, on usaldus politsei vastu ehk usk, et politsei kohtleb võrdselt erinevast rahvusest, teisest etnilisest grupist või teisest rassist inimesi. Teiseks komponendiks on usk, et politsei on efektiivne. Hinnangut politsei efektiivsusele uuriti, küsides, kui kiiresti lapse arvates jõuab politsei kohale juhul, kui tema naabruskonnas toimuks sissemurdmine või vägivaldne kuritegu. Kolmandaks komponendiks on usk politsei protseduurilisse aususse oma rühma ehk noorte suhtes. Seda komponenti mõõdeti kolme küsimusega: kas lapse arvates suhtub politsei noortesse lugupidavalt, kas langetab noorte kohta õiglasi otsuseid ning kui sageli selgitab politsei oma otsuseid ja toiminguid noortele.

Institutsionaalse legitiimsuse mõõtmiseks uuriti lapse valmisolekut politseile kuuletuda, seda isegi juhul, kui laps ei saa aru või ei nõustu politsei põhjendustega korraldusele; seda, kui võrd lapse hoiakud on sarnased politsei hoiakutele ning kas politsei ise käitub seadusepäraselt ehk kas lapse arvates võtab politsei altkäemaksu ning kui sageli see lapse arvates juhtub.

Uuringu andmete analüüs näitas, et tüdrukutele on omane poistest kõrgem enesekontrolli tase (Tabel 20). See kehtib enesekontrolli kolme uuritava komponendi kohta: tüdrukute impulsiivsuse tase ja riskihuvi on madalamad, nad on poistest vähem enesekesksed. Vanuse kaupa analüüsidest leiame vanematega erinevust ainult seitsmenda klassi õpilaste enesekontrollis, sest noorematele lastele on omane kõrgem enesekontroll. Vaadates enesekontrolli selle elementide kaupa, leiame, et erinevused on olemas vaid tänu ühele komponendile, nimelt riskihuvile: vanuse kasvades kasvab ka riskihuvi. Vene koolide lapsi iseloomustab kõrgem enesekontroll. Selline seaduspärasus kehtib kõikide komponentide kohta.

Ka pro-sotsiaalse hoiaku skoor on tüdrukutel kõrgem. Tüdrukud tunnevad sagedamini häbi, kui teevad midagi õigusvastast. Pro-sotsiaalsed väärtused ja kõrgem häbitunne iseloomustavad rohkem seitsmenda klassi lapsi, kaheksanda ja üheksanda klasside laste vastustes enam erinevusi pole. Pro-sotsiaalsed hoiakud vene ja eesti koolide õpilastel on sarnased. Eesti lapsed rohkem tunneksid häbi õpetaja ja vanemate eest juhul, kui nad paneksid õigusrikkumise toime.

Sidemed naabruskonnaga on poistel võrreldes tüdrukutega tugevamad. Samuti on poisid kõrgemaks hinnanud naabruskonna disorganiseerituse taseme: nende arvates esineb nende elamispiirkonnas rohkem kuritegevust, narkootikumide vahendamist, mahajäetud maju ja soditud seinu. Aga ka kogukonna tõhusust, suhteid naabrite vahel, abivalmidust ja usaldust naabrite vastu on poisid tüdrukutega võrreldes hinnanud kõrgemalt. Olulised on erinevused eesti ja vene laste naabruskonna hinnangutes. Nii on vene laste sidemed naabruskonnaga eesti lastest tugevamad. Märgatavalt erinevad ka naabruskonna disorganisatiooni hinnangud: piirkonnades, kus elavad vene lapsed, on disorganisatiooni tase kõrgem eesti laste kasvukeskkonnaga võrreldes.

Kui vaadata, kuivõrd lapse hoiakud sarnanevad politsei ehk võimuesindajate omadega, ja usku protseduurilisse õiglusesse, siis erinevusi poiste ja tüdrukute vahel ei leita. Poisid on mõnevõrra skeptilisemad politsei korrupsiooni suhtes, andes selle tasemele kõrgema hinnangu. Seitsmenda klassi laste vastused võrreldes vanemate klassidega jagavad rohkem politseiga samu väärtusi. Kaheksanda ja üheksanda klasside lapsed eeldavad suurema tõenäosusega, et politsei võtab altkäemaksu. Usk protseduurilisse õiglusesse on vene ja eesti noortel sarnane, samas jagab politsei moraali pigem eesti koolis õppiv noor. Vene kooli õpilased on skeptilisemad politsei aususe suhtes – nende arvates politsei võtab altkäemaksu sagedamini, kui seda arvavad eesti koolide õpilased. Kokku uskus peaaegu viiendik lastest (21,7%), et politsei võtab altkäemaksu. Poiste seas on vastav osakaal 23,9% ning tüdrukutel 19,7%. Silmatorkav on erinevus vene ja eesti laste vahel: vene lastest arvas 33,7%, et politsei on korrumpeerunud, eestlaste seas oli vastav osakaal 18,7%.

Tabel 20. Enesekontroll, moraalsed hoiakud ning hoiakud politsei suhtes soo, vanuse ja õppekeele kaupa

	Sugu		Klass			Õppekeel	
	tüdruk	poiss	7	8	9	eesti	Vene
Impulsiivsus (0–100)	48,80	50,63*	49,54	49,85	49,64	50,70*	46,01
Riskihuvi (0–100)	44,59	49,95*	44,03	47,12*	50,37*	47,82*	44,75
Enesekeskus (0–100)	39,35	41,20*	38,96	40,82	40,94	42,56*	31,81
Enesekontroll (3 komponenti kokku, 0–100)	55,75*	52,75	55,81*	54,09	53,02	52,98	59,15*
Pro-sotsiaalne hoiak (0–100)	81,70*	77,00	80,65*	79,26	78,39	79,48	79,30
Piinlikkus – sõbrad (0–100)	74,24*	55,43	68,52*	63,46	63,72	65,51	64,31
Piinlikkus – õpetaja (1–100)	87,94*	73,27	82,72*	79,71	80,32	82,35*	75,78
Piinlikkus – vanemad (1–100)	92,90*	85,10	91,36*	87,93	88,17	89,75*	87,09
Usk protseduurilisse õiglusesse (0–100)	58,54	57,35	61,46*	56,27	56,15	58,39	56,47
Politseiga sarnased hoiakud (0–100)	74,06	74,08	77,00*	72,35	72,82	75,47*	68,91
Politsei võtab altkäemaksu (0–10)	4,34	4,62*	4,22	4,62*	4,59*	4,23	5,38*
Sidemed naabruskonnaga (0–100)	50,18	55,82*	55,56	52,34	50,68	50,99	59,67*
Naabruskonna disorganiseeritus (0–100)	18,47	21,01*	18,15	21,45*	19,53	17,58	27,30*
Naabruskonna tõhusus (0–100)	48,52	53,62*	53,20*	50,19	49,43	51,08	50,51

*t-test, $p < 0,05$

Uuringu tulemused kinnitavad nii enesekontrolli kui ka SAT teooria seisukohti. Kõrgema enesekontrolliga lapsed panevad harvemini toime õigusrikkumisi. Samuti lapsed, kelle moraalne hoiak on pro-sotsiaalne, kes õigusrikkumist toime pannes tunneksid häbi, kui sellest saaks teada sõber, õpetaja või vanemad. Ka protseduurilise õigluse teooria on kinnitust leidnud: väiksema tõenäosusega panevad õigusrikkumise toime lapsed, kelle moraalsed hoiakud on politseiga sarnased ning kes usuvad politsei õiglusesse. Lapsed, kelle arvates politsei võtab altkäemaksu, panevad õigusrikkumisi sagedamini toime.

Käesoleva uuringu andmed kinnitavad sotsiaalse disorganiseerituse teooria seisukohti: kui laps elab piirkonnas, kus tema kokkupuuted kuritegevuse ja narkootikumidega on tihedamad ning kus on näha ka piirkonna füüsiline allakäimine, tõuseb tema õigusrikkumiste ja alkoholi tarvitamise risk. Samas tõhus, hästitoimiv kogukond on lapse õigusrikkumiste ja alkoholi tarvitamise kaitsetegur. Tähelepanu väärib asjaolu, et erinevalt muudest õigusrikkumistest ei ole koolikiusamine naabruskonna karakteristikutega üldse seotud. Seega ei ole alust väita, et tänaval omandatud käitumusmustrid tooks laps endaga kooli kaasa.

Alkoholi probleemse tarbimise puhul leidis kinnitust enesekontrolli teooria, samas kui moraalsed hoiakud ei olnud alkoholi tarbimisega üldse seotud. Viimane viitab noorte alkoholitarbimise normaliseerumisele ühiskonnas. Ka protseduurilise õigluse teooria leidis kinnitust: kui noorele paistab politsei tegevus õiglane ning kui ta pooldab politsei väärtusi, toimib see alkoholitarbimise kaitsefaktorina. Ehkki nimetatud teooriad otseselt ei käsitle koolikiusamise problemaatikat, kontrollisime individuaalsete hoiakutega seotud tegurite mõju koolikiusamisele. Ka koolikiusamise esinemise puhul mängib enesekontroll olulist rolli: teisi kiusavad koolis pigem madalama enesekontrolli tasemega lapsed. Kaitsefaktoriks kiusajaliku käitumise puhul on pro-sotsiaalsed väärtused ning

piinlikkusetunne, kui õigusrikkumisest saavad teada sõbrad. Riskifaktoriks on aga usk, et politsei võtab altkäemaksu.

Tabel 21. Lapse hoiakutega seotud tegurite mõju lapse õigusrikkumisele, probleemse alkoholi tarvitamisele ning koolikiusamise ohvriks langemisele (logistiline regressioon)

	Õigusrikkumised viimasel aastal (Exp (B))	Alkoholi tarvitamine suurtes kogustes (5+ drinki) (Exp (B))	Koolis teiste kiusamine (Exp (B))
Sugu (tüdruk=0) ^a			
poiss	1,22 (0,10)** ^b	0,84 (0,10)	1,31 (0,10)**
Klass (7. klass=0)			
8. klass	1,32 (0,12)*	1,95 (0,14)**	0,98 (0,12)
9. klass	1,43 (0,12)**	3,81 (0,14)**	0,90 (0,12)
Õppekeel (eesti=0)			
vene	1,73 (0,12)**	0,73 (0,15)*	1,26 (0,12)
Sidemed naabruskonnaga	1,01 (0,00)*	1,01 (0,00)**	1,00 (0,00)
Naabruskonna disorganiseeritus	1,01 (0,00)**	1,01 (0,00)*	1,00 (0,00)
Naabruskonna tõhusus	0,99 (0,00)**	0,99 (0,00)*	1,00 (0,00)
Kõrge enesekontroll	0,98 (0,00)**	0,97 (0,00)**	0,99 (0,00)**
Pro-sotsiaalne hoiak	0,98 (0,00)**	0,99 (0,00)	0,99 (0,00)**
Häbi – sõbrad	0,99 (0,00)**	1,00 (0,00)	0,99 (0,00)**
Häbi – õpetaja	1,01 (0,00)**	1,01 (0,00)*	1,00 (0,00)
Häbi – vanemad	0,99 (0,00)	0,99 (0,00)	1,00 (0,00)
Usk protseduurilisse õiglusesse	1,00 (0,00)	0,99 (0,00)**	1,00 (0,00)
Politseiga sarnased hoiakud	0,99 (0,00)*	0,99 (0,00)**	1,00 (0,00)
Usub, et politsei võtab altkäemaksu	1,07 (0,02)**	1,02 (0,02)	1,07 (0,02)**

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* P ≤ 0,05 ** P ≤ 0,001

Lisaks eneseraporteeritud õigusrikkumistele uuriti ka lapse valmidust hälbivaks käitumiseks ning seda, kuivõrd tema subjektiivsed normid on seotud oluliste teiste ehk sõprade, vanemate ning eakaaslaste tajutava reaktsiooniga. Last paluti mõelda hüpoteetilisele olukorrale, millest esimene kirjeldas ebaeetilise kasu saamist. Nimelt, paluti lastel ette kujutada, et tal on kaks aastat vana mobiiltelefon ning ta veenab oma klassikaaslast, et see vana mudel on väga hea, teades ise seejuures, et poest saab osta palju paremaid ja odavamaid mudeleid. Paluti ka kujutada ette, et lapsel õnnestub see vana mobiil oma klassikaaslasel maha müüa nii kallilt, et selle raha eest sa saab osta endale uue ja võimsa mobiili. Tegemist on küsimusega, millega mõõdetakse lapse subjektiivseid norme ehk seda, kuivõrd on tema jaoks vastuvõetav kasu saamine teist inimese pettes. 7,9% küsitletud lastest olid valmis ebaeetilise kasu saamiseks, sh poistest 12,8% ja tüdrukutest ainult 3,5%. Vene kooli lastel oli vastav osakaal kõrgem (vastavalt 9,2% ja 7,6%). oleksid valmis selliseks teoks ka päriselt. Poiste seas on vastav osakaal tüdrukutest kolm korda kõrgem (vastavalt 6,5% ja 2,1%) ning vene laste seas mõnevõrra kõrgem eestlastest (vastavalt 5,0% ja 3,9%). Nende laste seas, kes on elu jooksul poest midagi varastanud, vastas jaatavalt oletatavale olukorrale 19,2%, samas nendest, kes pole vargust kunagi toime pannud, oli selleks valmis 3,6%. Lapsele on poevargus vähem aktsepteeritav, kui tema arvates ootab teda sel juhul parima sõbra või ema hukkamõist.

Tabelis 22 on välja toodud subjektiivsete normide mõju lapse valmisolekule ebaeetiliseks kasu saamiseks. Analüüs näitas, et olulist rolli lapse normidele avaldavad parima sõbra, eakaaslaste, aga ka isa pro-sotsiaalsed normid. Kui eakaaslased, olgu see parim sõber või samaealised lapsed naabruskonnast mõistavad hukka ebaeetilise kasu saamise, on lapse enda valmidus ebaeetiliseks käitumiseks oluliselt madalam. Üllatav on aga tulemus õpetaja oodatava hoiaku mõjust: kui lapse arvates mõistab õpetaja ebaeetilise käitumise hukka, siis laps on just suurema tõenäosusega valmis selliseks teoks.

Lastele pakuti hindamiseks ka teine hüpoteetiline olukord. Paluti kujutada ette, et laps näeb poes mõnda asja, millest ta on juba ammu unistanud, kuid mida ta pole siiani saanud endale lubada (näiteks ägedad tossud, kallid T-särk, CD plaat või lõhnaõli). Paluti ka kujutada ette, et laps otsustab selle asja ära võtta ja lahkuda poest ilma maksmata. 4,2% lastest vastas, et nad oleksid valmis selliseks teoks ka päriselt. Poiste seas on vastav osakaal tüdrukutest kolm korda kõrgem (vastavalt 6,5% ja 2,1%) ning vene laste seas mõnevõrra kõrgem eestlastest (vastavalt 5,0% ja 3,9%). Nende laste seas, kes on elu jooksul poest midagi varastanud, vastas jaatavalt oletatavale olukorrale 19,2%, samas nendest, kes pole vargust kunagi toime pannud, oli selleks valmis 3,6%. Lapsele on poevargus vähem aktsepteeritav, kui tema arvates ootab teda sel juhul parima sõbra või ema hukkamõist.

Tabel 22. Subjektiivsete normide mõju laste ebaeetilise kasu saamise ja poevarguse valmisolekule (logistiline regressioon)

	Valmisolek ebaeetilise kasu teenimiseks (Exp (B))	Valmisolek poevarguse toimepanemiseks (Exp (B))
Sugu (tüdruk=0) ^a		
poiss	3,15 (0,15) ^{b**}	2,42 (0,20)**
Klass (7. klass=0)		
8. klass	1,21 (0,16)	0,89 (0,22)
9. klass	1,30 (0,16)	1,21 (0,36)
Õppekeel (eesti=0)		
vene	1,1 (0,15)	1,02 (0,21)
<i>Subjektiivsed normid: ebaeetilise kasu saamise hukkamõist:</i>		
parim sõber	0,77 (0,08)**	-
klassikaaslased	1,12 (0,09)	-
ema	0,91 (0,12)	-
isa	0,74 (0,11)**	-
lemmikõpetaja	1,30 (0,08)**	-
eakaaslased naabruskonnas	0,75 (0,08)**	-
<i>Subjektiivsed normid: poevarguse hukkamõistmine:</i>		
parim sõber	-	0,67 (0,13)**
klassikaaslased	-	0,95 (0,15)
ema	-	0,54 (0,25)*
isa	-	1,58 (0,26)
lemmikõpetaja	-	0,97 (0,15)
eakaaslased naabruskonnas	-	1,06 (0,11)

Märkused: ^a Sulgudes on näidatud referentsgrupp; ^b Sulgudes on näidatud standardviga (S. E.)

* $P \leq 0,05$ ** $P \leq 0,001$

MÕTTEKOHAD LASTE ÕIGUSRIKKUMISTE VÄHENDAMISEKS JA TURVALISUSE TÕSTMISEKS

1. Laste õigusrikkumiste toimepanemine võrreldes kaheksa aasta taguse ajaga on vähenenud, mis on hea märk. Üldine trend näitab **vägivallakuritegude** toimepanemise vähenemist, samas **varavastaste** kuritegude toimepanemine on jäänud samaks või isegi tõusnud. Selliste muutuste taga võivad olla muutused elustiilis: aina rohkem suhtlevad lapsed teineteisega internetis ning vähem on otsekontaktis tänavatel, parkides jne. Kui nad isegi kohtuvad eakaaslastega, toimub see kaubanduskeskustes. Kuidas peaks sellele reageerima õiguskaitseorganid? Ilmselt mängivad siin olulist rolli alaealiste mõjutamises juba turvafirmad.

Soovitused:

- (a) Tuleks **pakkuda alternatiive** kaubanduskeskustele. Kaubanduskeskused ongi tänapäeva ühiskonnas avalik ruum, kus aega veedetakse. Noortekeskused võiksid asuda seal, kus noored reaalselt või noorte alternatiivsed ahvatlused on.
  - (b) Kuna uues avalikus ruumis mängivad turvafirmad olulist rolli laste käitumise kontrollis, võiks kaaluda turvatöötajate koolitamist, reageerimaks lastega seotud probleemide või konfliktide puhul.
2. **Uued õigusrikkumise liigid ja/või keskkonnad.** Ühelt poolt me võime olla rahul sellega, et õigusrikkumisi on vähem, samas laste elustiili muutus võib tuua esile uued õigusrikkumiste liigid – üheks selliseks näiteks on küberkiusamine. Käesolevas uuringus oleme uurinud küberkiusamise ohvriks langemist, mitte aga teiste kiusamist küberruumis. Küberkiusamine võib olla koolikiusamise jätkuks.

Soovitus:

Tuleks pöörata rohkem tähelepanu kiusamisele küberruumis. Veebikonstaablid on selles valdkonnas hea algatus. Samas võiks kaaluda veebikeskkonnas üle-Eestilise abiliini loomist, kus laps saab kas või anonüümselt oma muredest rääkida.

3. **Koolikiusamine** on endiselt suur probleem ja seda ei tasu tähelepanuta jätta. Kiusamise puhul asuvad selle põhjused sageli koolikeskkonnas, vastavalt ka probleemide lahendamise koht peaks olema kool tervikuna, mitte ainult üksik abivajav laps.

Soovitus:

- (1) Tuleb jätkata kiusamise vähendamise programmide nagu KIVA laiendamist. Uuring on näidanud, et vene koolide kiusatud lapsed jäävad sageli probleemiga omaette, mis võib olla seotud koolide vähese teadlikkusega koolikiusamise problemaatikast ning selle lahen-

damisest. Seetõttu on otstarbekas kiusamise vähendamise programmide laiendamine ka vene koolidele.

(2) Oluline on vaadelda kiusamist laiemalt – mitte piirduda ainult füüsilise kiusamisega, vaid kiusamisest rääkides arvestada ka kiusamisega küberruumis.

4. **Alkohol** on endiselt alaealiste seas populaarne. Murettekitavaks faktiks on see, et käesoleva uuringu andmetel tüdrukud tarbivad alkoholi poistest sagedamini.

Soovitus:

(1) Jälgida kõiki alkoholi ennetamise Rohelise Raamatu soovitusi, mis on suunatud alkoholi kättesaadavuse vähendamisele.

(2) Oluline on jätkata ka spetsiaalselt alaealiste alkoholitarbimise piiramisele suunatud programmide elluviimist („Efekt“ või „Eluviisi treening“). Kindlasti tuleb jälgida, et programmide tegevused oleksid võrdselt poistega suunatud ka tüdrukute alkoholi tarbimisele. Oluline on, et programmid oleksid kättesaadavad nii eesti kui vene keeles.

5. **Vene lapsed** elavad keskkonnas, kus on rohkem probleeme ja vägivalda – nad ise panevad sagedamini toime **õigusrikkumisi** (k.a vägivaldseid), langevad sagedamini kuritegude ohvriks, saavad sagedamini füüsiliselt karistatud, suurem on vene laste osakaal, kes elavad vägivaldsetes peredes ja peredes, kus vanematel on probleemid alkoholi või narkootikumidega.

Soovitus: Noorsootegevusi planeerides tuleb kindlasti arvestada sellega, et need oleksid kättesaadavad ka vene lastele. Kool peaks olema teadlik lapse probleemidest ning pakkuma talle tuge.

6. **Perekond** on lapse arengu ja käitumise kujunemise oluline institutsioon – käesoleva uuringu tulemused kinnitavad seda. Lapse probleemid võivad tegelikult olla pere probleemide indikaatoriks.

Soovitus: Lapse probleemidele tuleks läheneda komplekselt, pakkudes toetust ja teraapiat kogu perele.

7. Kriminaal-justiitsüsteemil ja eriti **politseil** on oluline roll mitte ainult laste käitumise kontrollil, vaid ka väärtushoiakute kujundamisel. Kui süsteem näeb lapsele legitiimne ja õiglane, toimib selline usk õigusrikkumiste toimepanemise kaitsetegurina.

Soovitus: Olulised on programmid, mis suurendavad noorte ja politsei vahelist koostööd ning lõhuvad olemasolevaid barjääre.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aaltonen, M., Kivivuori, J. & Martikainen, P. (2011). Social determinants of crime in a welfare state: Do they still matter? *Acta Sociologica*, 54(2), 161-181.

Aasvee, K., Eha, M., Härm, T., Liiv, K., Oja, L. & Tael, M. (2014). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine: 2009/2010. õppeaasta Eesti HBSC uuringu raport*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Agnew, R., Matthews, S. K., Welcher, A. N. & Keyes, C. (2008). Socioeconomic Status, Economic Problems, and Delinquency. *Youth and Society*, 40(2), 159-181.

Baier, D. & Pfaffner, C. (2008). Disintegration and violence among migrants in Germany: Turkish and Russian youths versus German youths. *New Directions for Youth Development*, 151-168.

Barberet, R., Bowling, B., Junger-Tas, J., Rechea-Alberola, C., van Kesteren, J. & Zurawan, A. (2004). *Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain*. Helsinki: HEUNI.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J., Klebanov, P. K. & Sealander, N. (1993). Do Neighborhoods Influence Child and Adolescent Development? *American Journal of Sociology*, 353-395.

Demuth, S. & Brown, S. (2004). Family structure, family process and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(1), 58-81.

Due, P., Holstein, B., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., . . . Group, T. H.-A. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15(2), 128-132.

Edoald. (2005). *Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Elliott, D. S. & Menard, S. (1996). Delinquent friends and Delinquent behavior: Temporal and developmental patterns. In D. J. Hawkins, *Delinquency and Crime: Current Theories*, 28-67. Cambridge: Cambridge University Press.

Elliott, D. S., Huizinga, D. & Ageton, S. S. (1985). *Explaining Delinquency and Drug Use*. Beverly Hills, CA: Sage.

Enzmann, D. (2011). Social Responses to Offending. rmt: J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime*, 143-182. NY: Springer.

ESPAD. (1. 5 2014). *Purpose & Methodology*. Allikas: The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs: <http://www.espad.org/>

Fan, X., Miller, B. C., Park, K.-E., Wnward, B. W., Christensen, M., Grotevant, H. D. & Tai, R. H. (2006). An Exploratory Study about Inaccuracy and Invalidity in Adolescent Self-Report Surveys. *Field Methods*, 223-244.

Farrington, D. (1986). Age and Crime. *Crime and Justice*, 7, 189-250.

Farrington, D. (2007). Childhood risk factors and risk-focused prevention. In M. Maguire, R. Morgan & R. R., *The Oxford Handbook of Criminology* (4th ed., 602-640). New York: Oxford University Press.

Farrington, D. P. (2010). Family Influences on Delinquency. In D. W. Springer & A. R. Roberts, *Juvenile Justice and Delinquency*, 203-222. Sudbury, MA: Jones and Barlett Publishers.

Fergusson, D., Swain-Campbell, N. & Horwood, J. (2004). How does childhood economic disadvantage lead to crime? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(5), 956-966.

Gatti, U., Haymoz, S. & Schadee, H. M. (2011). Deviant Youth Groups in 30 Countries: Results From the Second International Self-Report Delinquency Study. *International Criminal Justice Review*, 208-224.

Gershoff, E. T. (2002). Corporal Punishment by Parents and Associated Child Behaviors and Experiences: A Meta-Analytic and Theoretical Review. *Psychological Bulletin*, 539-579.

Giordano, P. C., Cernkovich, S. A. & Pugh, M. D. (1986). Friendships and Delinquency. *American Journal of Sociology*, 1170-1202.

Gordon, R., Lahey, B. B., Kawai, E., Loeber, R., Southamer-Loeber, M. & Farrington, D. P. (2004). ANTISOCIAL BEHAVIOR AND YOUTH GANG MEMBERSHIP: SELECTION AND SOCIALIZATION. *Criminology*, 55-87.

Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.

Gruszczynska, B. (2008). Juvenile Victimization. rmt: M. Steketee, M. Moll & A. Kaspardis, *Juvenile delinquency in six new EU member states: Crime, risky behaviour and victimisation in the capital cities of Cyprus, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Poland, and Slovenia*. Utrecht: Verwey-Jonker Institute.

Hawkins, J. D. & Catalano, M. A. (1992). *Communities That Care*. San Francisco: Jossey Bass.

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkley, CA: University of California Press.

Hirschi, T. & Gottfredson, M. (1983). Age and the Explanation of Crime. *American Journal of Sociology*, 552-584.

Hoeve, M., Smeeke, W., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., Van der Laan, P., Gerris, J. & Semon Dubas, J. (2007). Long-term effects of parenting and family characteristics on delinquency of male young adults. *European Journal of Criminology*, 4(2), 161-194.

Ilves, K. (2013). Laps hariduses ja noorsootöös. rmt: D. Kutsar, *Laste Heaolu* (lk 84-120). Tallinn: Statistikaamet.

Ilves, K. (2013). LAPS HARIDUSES JA NOORSOOTÖÖS. D. Kutsar, *Laste heaolu*, 84-106. Tallinn: Eesti Statistika.

Junger-Tas, J. (2001). Ethnic Minorities, Social Integration and crime. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 5-29.

Junger-Tas, J. & Marshal, I. H. (1999). The Self-Report Methodology in Crime Research. *Crime and Justice*, 25, 291-367.

Junger-Tas, J. & Marshall, I. H. (2011). Introduction to the International Self-Report Study of Delinquency (ISR2). In J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime*. Springer.

Junger-Tas, J., Marshall, I. H., Enzmann, D., Killias, M., Steketee, M. & Gruszczynska, B. (2011). History and Design of the ISR2 Studies. In J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee & B. Gruszczynska, *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of the Second International Self-Report Delinquency Study*, 21-65. New York: Springer.

Junger-Tas, J., Terlouw, G.-J. & Klein, M. (1994). *Delinquent behavior among young people in the Western world: First results of the International Self-Report Delinquency Study*. Amsterdam / New York: Kugler Publications.

Jurgen-Tas, J. (2010). The Significance of the International Self-report Delinquency Study (ISR2). *European Journal Of Criminal Policy and Research*, 71-87.

Jurgen-Tas, J., Marshall, I. H. & Ribeaud, D. (2003). *Delinquency in an International Perspective: The International Self-Reported Delinquency Study (ISR2)*. Monsey, NY: Criminal Justice Press and the Hague Kugler Publications.

Justiitsministeerium. (2014). *Kuritegevuse Eestis 2013. Kriminaalpoliitika uuringud 18*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Kalmus, V. (2013). Laste turvalisus uues meediakeskkonnas. *Eesti Inimarengu Aruanne 2012/2013: Eesti maailmas*. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

Keenan, K., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M., van Kammen, W. B. & Zhang, Q. (1995). The influence of deviant peers on the development of boys' disruptive and delinquent behavior: A temporal analysis. *Development and Psychopathology*, 715-726.

Kirch, M. (2008). *Õpilaste koolist väljalangemine. Eesti olukord, võrdlus teiste riikidega ja PISA testi tulemustega. Lühiauring*. Tallinn: Riigikogu kantselei.

Kivivuori, J. (2007). *Delinquent Behaviour in Nordic Capital Cities*. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy, Finland.

Kivivuori, J. (2007). *Delinquent Behaviour n Nordic Capital Cities*. Helsinki: Scandinavian Research Council for Criminology, National Research Institute of Legal Policy, Finland.

- Kivivuori, J., Salmi, V., Aaltonen, M. & Elonheimo, H. (2014). *Kansainvälisen nuorisorikollisuuskyselyn (ISRD-3) mittaukset Suomessa 2013*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimislaitos. Kasutamise kuupäev: 30. 5 2014, allikas http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/FmTqcHavP/kansainvalinen_nuorisorikollisuuskysely_35.pdf
- Kumpulainen, K. & Räsänen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence: An epidemiological sample. *Child Abuse & Neglect*, 24(12), 1567-1577.
- Kutsar, D. & Trumm, A. (2010). Perede elujärg riskiühiskonna tuultes. *Sotsiaaltöö*, 13-19.
- Lauristen, J. L., Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1991). The link between offending and victimization among adolescents. *Criminology*, 29(2), 265-292.
- Lintonen, T., Rimpelä, M. K., Vikat, A. & Rimpelä, A. H. (2000). The effect of societal changes on drunkenness trends in early adolescence. *Health Education Research*, 15, 261-269.
- Livingstone, S. & Haddon, L. (2009). *EU Kids Online: final report 2009. EU Kids Online, Deliverable D6.5*. London, UK: EU Kids Online Network. Kasutamise kuupäev: 1. 5 2014, allikas <http://www.lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/>
- Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. *Crime and Justice*, 29-149.
- Lucia, S., Herrmann, L. & Killias, M. (2007). How important are interview methods and questionnaire designs in research on self-reported juvenile delinquency? An experimental comparison of Internet vs paper-and-pencil questionnaires and different definitions of the reference period. *Journal of Experimental Criminology*, 3, 39-64.
- Maguin, E. & Loeber, R. (1996). Academic Performance and Delinquency. *Crime and Justice*, 145-264.
- Markina, A. & Kask, K. (2013). The effects of family factors on alcohol consumption in three East-European countries. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 53-69.
- Markina, A. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2006). *Alaealiste hälbiv käitumine Eestis*. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Markina, A. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Alaealiste hälbiv käitumine Eestis*. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Marshall, I. H. & Enzmann, D. (2011). Methodology and Design of the ISRD-2 Study. In J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee & B. Gruszczynska, *The Many Faces of Youth Crime: Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*, 21-65. New York: Springer.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behaviour: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 674-701.

- Oldendick, R. W. (2008). Question Order Effects. rmt: P. J. Lavrakas, *Encyclopedia of Survey Research Methods*, 664-666. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Pomerleau, J., Pederson, L. L., Ostbye, T., Speechley, M. & Speechley, K. (1997). Health Behaviours and socio-economic status in Ontario, Canada. *European Journal of Epidemiology*, 13, 613-622.
- Pärna, H., Lai, K. & Tulva, T. (2008). Vanemate töötamine välismaal – kuidas see mõjutab laste elu: laste ja spetsialistide tõlgendused. *Sotsiaaltöö*, 36-44.
- Robert H. DuRant, P., Daniel P. Krowchuk, M., Shelley Kreiter, M., Sara H. Sinal, M. & Charles R. Woods, M. (1999). Weapon Carrying on School Property Among Middle School Students. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 21-26.
- Rutter, M., Tizard, J. & Whitmore, K. (1970). *Education, Health and Behaviour*. London: Longmans.
- Salla, J. (2010). *Alaealiste vägivallakuritegevus*. Tallinn: Justiitsministeerium, Kriminaalpoliitika osakond.
- Sampson, R. J. & Groves, W. (1989). Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory. *American Journal of Sociology*, 774-802.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). *Crime in The Making: Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Simmons, R. G. & Blyth, D. A. (1987). *Moving Into Adolescence: The Impact of Pubertal Change and School Context*. New York: Aldine de Gruyter.
- Steffensmeier, D. & Allan, E. (1996). Gender and Crime: Toward a gendered theory of female offending. *Annual Review of Sociology*, 459-487.
- Steketee, M., Moll, M. & Kaspardis, A. (2008). *Juvenile delinquency in six new EU member states: Crime, risky behaviour and victimization in the capital cities of Cyprus, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Poland and Slovenia*. Utrecht: Verwey-Jonker Institute.
- Straus, M. A. (2001). *Beating the devil out of them: Corporal punishment in American Families and Its Effects on Children*. Piscataway, New Jersey: Transaction Publishers.
- Strömpl, J., Selg, M., Soo, K. & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti teismeliste vägivaldatõlgendused*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium.
- Sullivan, K., Cleary, M. & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Tartu: Atlex.
- Zhang, S., Benson, T. & Deng, X. (2000). A test-retest reliability assessment of the international self-report delinquency instrument. *Journal of Criminal Justice*, 283-295.
- Tartgalt Internetis. (8. 5 2014). *Projekti "Targalt Internetis" aastaraamat*. Allikas: <http://www.targaltinternetis.ee/projektist/aastaraamat/>: http://issuu.com/mine_wannabe/docs/projekti_targalt_internetis_aastaam/9?e=6407607/5061514

Taylor, T. R. (2004). Procedural Justice. rmt: A. Sarat, *The Blackwell Companion to Law and Society*, 435-452. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Tervise Arengu Instituut. (7. 5 2014). *Alkoholiennetusprogramm „Efekt“*. Allikas: Terviseinfo.ee: <http://www.terviseinfo.ee/et/tervise-edendamine/koolis/tervise-edendamine-koolis/koostoprojektid>

TLÜ RASI ja TAI. (2012). *Uimastite tarvitamine koolinoorte seas: 15–16-aastaste õpilaste legaalsete ja illegaalsete narkootikumide kasutamise Eestis*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Valtolina, G. G. & Colombo, C. (2012). Psychological well-being, family relations, and developmental issues of children left behind. *Psychological Reports: Relationships & Communications*, 905-928.

Wells, L. & Rankin, J. (1991). Families and delinquency: A meta-analysis of the impact of broken homes. *Social Problems*, 38(1), 71-93.

Wikström, P.-O. H. & Butterworth, D. A. (2011). *Adolescent Crime: Individual differences and lifestyles*. New York: Routledge.

Brener, N., Lowry, R., Barrios, L., Simon, T., Eaton, D. (2004). Violence-Related Behaviors Among High School Students—United States Brener *Journal of the American Medical Association*, 1168-1169.

Wolfgang, M., Thornberry, T. & Figlio, R. (1987). *From Boy to Man: From Delinquency to Crime*. Chicago: Chicago University Press.

LISA: KÜSIMUSTIK

Laste hälbiva käitumise rahvusvaheline uuring
ISRD-3

Tere!

Käesolev küsimustik puudutab sind ja su sõpru. Uuringu viivad läbi Tartu ülikooli õigusteaduskonna teadlased. Meid huvitab sinu elu, õppimine, vaba aja veetmine ja ka võimalikud probleemid. Sinu isiklikud kogemused ja arvamused on meie jaoks väga olulised.

Osalemine uuringus on vabatahtlik - sul on õigus küsimustele vastamisest loobuda või keelduda sulle mitte sobivatele küsimustele vastamisest.

Küsimustik on anonüümne: sellel pole sinu nime, seda ei näidata sinu vanematele ega õpetajatele; isegi selle uuringu läbiviijad ei saa teada, kes millise vastuse on andnud. Peale oma küsimustiku lõpetamist saadetakse sinu vastused automaatselt ja anonüümselt Tartu Ülikooli andmebaasi. Kogutavaid andmeid analüüsitakse üksnes teadlaste poolt ISRD-3 uuringu raames kõiki teaduseetika nõudeid järgides. Uuringu tulemused avalikustatakse ainult üldistatud kujul, sinu vastuseid ei ole sealt võimalik välja lugeda.

Kui sa ei saa küsimusest aru või tahad midagi täpsustada, pöördu palun küsitluse korraldaja poole. Vastamisel ära mõtle liiga kaua, vaid vasta nii, nagu sulle esimesena kõige õigem tundub.

Täname sind koostöö eest!

Enne küsimustiku täitmist kirjuta lahtrisse number, mida sulle näitab küsitluse korraldaja.

ID: □□□*□□*□*□□□*□□

KÜSIMUSED SINU KOHTA

1.1) Kas sa oled poiss või tüdruk?

- Poiss
 Tüdruk

1.2) Kui vana sa oled?

Ma olen _____ aastane (Kirjuta oma vanus)

1.3) Mis riigis sa oled sündinud?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- Eestis
 Venemaal
 Ukrainas
 Valgevenes
 Lätis
 Mõnes teises riigis (Kirjuta riigi nimi): _____
 Ei tea

1.4) Mis riigis on sündinud sinu (bioloogiline) ema?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- Eestis
 Venemaal
 Ukrainas
 Valgevenes
 Lätis
 Mõnes teises riigis (Kirjuta riigi nimi): _____
 Ei tea

1.5) Mis riigis on sündinud sinu (bioloogiline) isa?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- Eestis
 Venemaal
 Ukrainas
 Valgevenes
 Lätis
 Mõnes teises riigis (Kirjuta riigi nimi): _____
 Ei tea

- 1.6) Kellega koos sa elad?
- Isa ja ema (kasuisa/kasuema)
  - Üks vanematest (isa või ema)
  - Keegi teine (täpsusta, kes): _____
- 1.7) Mis keeles sa ENAMASTI kodus räägid?
- eesti keeles
  - vene keeles
  - Mu emakeel on: _____ (täpsusta, mis keel)
- 1.8) Mis usku sa oled?
(Palun vali üks vastusevariant.)
- Ma ei ole usklik
  - Ma olen luterlane
  - Ma olen õigeusklik
  - Ma olen katoliiklane
  - Ma olen teist usku (täpsusta, mis usku?) _____
- 1.9) Kui oluline on sinu jaoks religioon igapäevaelus?
(Palun vali üks vastusevariant.)
- Väga oluline
  - Üsna oluline
  - Pigem oluline
  - Mitte eriti oluline
  - Ei ole oluline
  - Pole üldse oluline
- 1.10) Mis rahvusest sa oled?
(Palun vali üks vastusevariant.)
- Eestlane
  - Venelane
  - Teisest rahvusest (täpsusta) _____
- 1.11) Kas su isa (kasuisa, ema elukaaslane) on töötu?
(Palun vali üks vastusevariant.)
- Jah, ta on töötu
  - Ei, ta töötab
  - Muu (ta on pensionil, tal on pikaajaline haigus, ta on kodune, ta on üliõpilane jne.)
- 1.12) Kas su ema (kasuema, isa elukaaslane) on töötu?
(Palun vali üks vastusevariant.)
- Jah, ta on töötu
  - Ei, ta töötab
  - Muu (ta on pensionil, tal on pikaajaline haigus, ta on kodune, ta on üliõpilane jne.)

1.13) Kust pärinevad sinu pere sissetulekud?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

Sotsiaaltoetustest ja abirahadest.

Palgast ja vanemate varast.

Muu (palun täpsusta) _____

1.14) Kui heal majanduslikul järjel on sinu pere võrreldes teiste peredega?

Võrreldes mu tuttavatega oleme me...

Oluliselt vaesemad

Pigem vaesemad

Veidi vaesemad

Sarnasel järjel

Veidi paremal järjel

Pigem paremal järjel

Oluliselt paremal järjel

1.15). Kas sul on oma eakaaslastega võrreldes rohkem, vähem või sama palju raha

(taskuraha, kingitud raha, ise teenitud raha)?

Oluliselt vähem

Vähem

Natuke vähem

Sama palju

Natukene rohkem

Rohkem

Oluliselt rohkem

SINU PEREKOND

Seletus: Mõned alljärgnevad küsimused puudutavad sinu vanemaid. Kui sind kasvatab kasuvanem, vasta tema kohta. Kui sul on nii päris vanem kui ka kasuvanem, vasta selle vanema kohta, kes sinu kasvatamises suuremat rolli mängib.

2.1) Kuidas sa saad oma vanematega läbi?

Palun vasta igal vasta real, kuivõrd nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega.

	Täiesti nõustun	Pigem nõustun	Nii ja naa	Pigem ei nõustu	Täiesti nõustun	Mul ei ole sellist inimest
Ma saan oma isaga (kasuisaga) hästi läbi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ma saan oma emaga (kasuemaga) hästi läbi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad pakuvad mulle emotsionaalset tuge ja hoolitsust	☐	☐	☐	☐	☐	
Mu tunneksin end väga halvasti kui valmistaksin oma vanematele pettumuse	☐	☐	☐	☐	☐	

2.2) Mitmel päeval nädalas sa tavaliselt õhtustad koos oma vanematega?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- Mitte kunagi
- Ühel päeval
- Kahel päeval
- Kolmel päeval
- Neljal päeval
- Viiel päeval
- Kuuel päeval
- ga päev

2.3) Kui sageli alljärgnevad väited käivad sinu kohta?

(Palun vali üks vastusevariant)

	Peaaegu alati	Sageli	Mõnikord	Harva	Peaaegu mitte kunagi
Mu vanemad teavad, kus ma olen, kui ma olen välja läinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad teavad, millega ma tegelen, kui ma olen välja läinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad teavad, milliste sõpradega ma koos olen, kui ma olen välja läinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ma olen väljas käinud, küsivad mu vanemad, mida ma tegin, kus ma olin ja kellega koos ma olin.	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ma õhtul välja lähen, ütlevad mu vanemad, mis kellaks ma koju tagasi pean tulema.	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ma olen väljas ja jään hilja peale, pean helistama oma vanematele ja sellest teada andma.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad kontrollivad, kas ma olen oma kooli kodutöö ära teinud.	☐	☐	☐	☐	☐
Mu vanemad kontrollivad, kas ma vaatan enda vanusele kohaseid filme/DVD-ide.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, kellega ma koos aega veedan.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, mille peale ma oma raha kulutan.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, kuhu ma pärastlõunati peale kooli lähen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ma ütlen oma vanematele, kuidas ma oma vaba aega veedan.	☐	☐	☐	☐	☐

2.4) Kas sul on isiklik kogemus mõnest järgmisena loetletud raskest sündmusest?
(Palun täida igal real üks vastusevariant)

	Ei	Jah
Isa või ema surm.	☐	☐
Vanema(te) või mõne teise lähedase inimese pikaajaline või raske haigus.	☐	☐
Vanema(te) alkoholi- või narkoprobleemid.	☐	☐
Vanemate vahelised kaklused.	☐	☐
Vanemate korduvad omavahelised tõsised konfliktid.	☐	☐
Vanemate lahkuminek/lahutus.	☐	☐

KÜSIMUSED KOOLI KOHTA

3.1) Kas sa nõustud järgmiste kooli kohta käivate väidetega?
(Palun täida igal real üks vastusevariant.)

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Kui ma peaksin ära kolima, tunneksin oma koolist puudust.	☐	☐	☐	☐
Tavaliselt mulle meeldib kooli minna.	☐	☐	☐	☐
Mulle meeldib mu kool.	☐	☐	☐	☐
Meil on koolis huvitavad tunnid.	☐	☐	☐	☐
Mu koolis on levinud vargused.	☐	☐	☐	☐
Mu koolis on levinud kaklemine.	☐	☐	☐	☐
Paljud asjad mu koolis on katkised või lõhutud.	☐	☐	☐	☐
Mu koolis on levinud narkootikumide tarvitamine.	☐	☐	☐	☐

3.2) Kui väga sa tunneksid puudust oma lemmik õpetajast, kui sa koliksid teise linna?
Ma tunneksin puudust... (Palun vali üks vastusevariant.)

Üldse mitte	Mitte eriti	Pigem mitte	Mõnevõrra	Üsna palju	Väga tugevalt
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3.3) Kui oluline on Sulle see, mida su lemmik õpetaja sinust arvab?

Täiesti ebaoluline	Üsna ebaoluline	Pigem ebaoluline	Pigem oluline	Üsna oluline	Väga oluline
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3.4) Kas sa oled viimase 12 kuu jooksul ilma mõjuva põhjuseta puudunud koolist vähemalt ühepäeva? Kui jah, siis kui tihti?

- Mitte kordagi
 Jah, _____ korda

3.5) Kui hästi sa õpid võrreldes oma klassikaaslastega?

- Väga hästi, olen tõenäoliselt üks klassi parimaid õpilasi
 Keskmisest oluliselt paremini
 Keskmisest veidi paremini
 Keskmiselt
 Veidi alla keskmise
 Oluliselt alla keskmise
 Kehvasti, olen klassis võibolla üks kehvemaid õpilasi

3.6) Kas sa oled kunagi klassikursust kordama jäänud?

- Ei, mitte kunagi
 Jah, _____ korda (mitu korda)

3.7) Mida sa kavatsed teha pärast põhikooli lõpetamist?

(Palun vali üks vastusevariant)

- Kavatsen jätkata õpinguid, et valmistuda kõrgkooli astumiseks
 Kavatsen minna kutsekooli
 Kavatsen töö käigus ameti omandada (minna õpipoisiks)
 Kavatsen otsida endale töö, et raha teenida
 Midagi muud (täpsusta): _____
 Ma ei tea veel

SINU POOLT KOGETUD EBAMEELDIVAD JUHTUMID

4.1) Püüa meenutada, kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? Kui jah, kas sina või keegi teine teatas sellest politseile?

a) Kas sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideesemeid, mobiiltelefoni)?

Kas midagi seesugust on sinuga juhtunud?

- Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega b.)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)

Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

b) Kas keegi on sind nii kõvasti löönud või vigastanud, et sa vajasisid arstiabi?

Kas midagi seesugust on sinuga juhtunud?

- Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega c.)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud Sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)

Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

- c) Kas sinult on midagi varastatud (nt raamat, raha, mobiiltelefon, spordivarustus, jalgratas või muud)?
(Kas midagi seesugust on sinuga juhtunud?)
 Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega d.)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
 Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)
- d) Kas keegi on ähvardanud sind vägivaldaga või tarvitanud sinu suhtes vägivalda sinu usutunnistuse, keele, nahavärvuse, sotsiaalse seisundi või muu sarnase tõttu?
 Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega e.)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
 Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)
- e) Kas sinu üle on nalja tehtud või tõsiselt kiusatud interneti vahendusel, jututoas, e-maili või SMS-i teel?
 Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega f.)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud Sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
 Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)
- f) Kas su ema, isa või kasuvanem on sind löönud või tõuganud (isegi kui see oli karistuseks mingi pahateo eest)?
 Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka küsimusega g.)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
 Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)
- g) Kas su ema, isa või kasuvanem on sind tugevalt peksnud või mingi esemega sind löönud (isegi kui see oli karistuseks mingi pahateo eest)?
 Ei (Kui ei ole juhtunud, siis jätkka järgmiste küsimustega)
 Jah Mitu korda on midagi seesugust juhtunud sinuga viimase 12 kuu jooksul _____ (korda)
 Mitmel korral teatati sellest (juhtumist) politseisse? _____ (korral)

VABA AEG JA SU EKAASLASED

- 5.1) Mitu korda nädalas sa tavaliselt käid õhtuti väljas (näiteks peol, õues või kellegi pool külas)?
- Ma ei käi üldse õhtuti väljas
  - Üks kord
  - Kaks korda
  - Kolm korda
  - Neli korda
  - Viis korda
  - Kuus korda
  - Iga päev

5.2) Mis kell sa nädalavahetuse õhtuti väljas käies tavaliselt koju tagasi jõuad?

- Ma ei käi üldse õhtuti väljas
- Tavaliselt jõuan koju kella ____ paiku (Kirjuta kellaaeg)

5.3) Kellega sa veedad SUUREMA osa oma vabast ajast?

(Palun vali üks vastusevariant.)

- Ma olen üksi
- Oma perega
- Koos paari sõbraga (üks kuni kolm sõpra)
- Suuremas sõprade seltskonnas (neli või enam sõpra)

5.4) Meenuta möödunud 6 KUUD. Kas võib öelda, et enamuse sellest ajast oled sa olnud õnnelik? Suurem osa ajast olen ma olnud... (Palun vali vastusevariant, mis näitab, kuidas sa end oled tundnud.)

Väga õnnelik	Õnnelik	Pigem õnnelik	Pigem õnnetu	Õnnetu	Väga õnnetu
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.5) Kui paljudel sinu sõpradel on vähemalt üks vanem vene rahvusest?

- Mitte ühelgi
- Mõnedel
- Paljudel
- Kõigil

5.6) Kuidas sa oma vaba aega veedad?

	Mitte kunagi	Mõnikord	Sageli
Käin kohvikutes või pop/rockmuusika kontsertidel.	☐	☐	☐
Teen midagi loovat (teater, muusika, joonistamine, lugemine, kirjutamine).	☐	☐	☐
Kaklen teistega (pahatahtlik kaklus).	☐	☐	☐
Tegelen spordiga.	☐	☐	☐
Õpin või teen kodutöid.	☐	☐	☐
Veedan vaba aega kaubanduskeskustes, tänavatel, parkides või naabruskonnas.	☐	☐	☐
Teen lõbu pärast midagi keelatut/seadusevastast.	☐	☐	☐
Joon õlut, muud alkoholi või tarvitan narkootikume.	☐	☐	☐
Häirin või hirmutan lõbu pärast teisi inimesi.	☐	☐	☐

5.7) Mõnedel noortel on sõber või kindel grupp sõpru, kellega nad regulaarselt koos aega veedavad ja kõiksugu asju koos ette võtavad. Kas sinu puhul saab rääkida sellisest sõbrast või sõprade grupist/kambast?

- Ei → Sel juhul jäta vahele küsimused nr 5.8 kuni 5.9 ja jätkka küsimusega nr 5.10
 Jah

5.8) Kui väga sa tunneksid puudust oma sõbrast / sõprade kambast, kui sa koliksid teise linna? Ma hakkaks oma sõbrast/ sõprade grupist puudust tundma... (Palun vali üks vastusevariant.)

Üldse mitte	Mitte eriti	Pigem mitte	Mõnevõrra	Üsna palju	Väga tugevalt
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.9) Kui oluline on sulle see, mida su sõber / sõprade kamp sinust arvab?

Täiesti ebaoluline	Üsna ebaoluline	Pigem ebaoluline	Pigem oluline	Üsna oluline	Väga oluline
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.10) Noored inimesed käituvad mõnikord õigusvastaselt.

Kui paljud sinu sõbrad on teinud midagi alljärgnevat?

Kui sul pole ühtegi sellist sõpra, siis vali „pole“. Kui on, siis kirjuta sõprade arv.

a) Mul on sõpru, kes on tarvitanud kergeid või kangeid narkootikume, nagu kanep, hašiš, ecstasy, speed, heroiin või kokaiin.	☐ pole	mul on, ___ sõpra
b) Mul on sõpru, kes on varastanud poest või kaubanduskeskusest.	☐ pole	mul on, ___ sõpra
c) Mul on sõpru, kes on ilma loata sisenenud hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada.	☐ pole	mul on, ___ sõpra
d) Mul on sõpru, kes on kedagi relvaga ähvardanud või lubanud peksta anda selleks, et saada temalt raha või mingeid asju.	☐ pole	mul on, ___ sõpra
e) Mul on sõpru, kes on kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega.	☐ pole	mul on, ___ sõpra

Mida sa arvad järgnevast?

6.1) Kui halb on sinu vanusel noorel teha midagi alljärgnevat? Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Väga halb	Halb	Pigem halb	Pole üldse halb
Valetada, mitte kuuletuda või vastu haukuda täiskasvanutele nagu oma vanematele või õpetajatele.	☐	☐	☐	☐
Teadlikult solvata kedagi tema usuliste veendumuste, nahavärvi, päritolu või muu tõttu.	☐	☐	☐	☐
Tahtlikult kahjustada või hävitada kellegi teise vara.	☐	☐	☐	☐
Ebaseaduslikult laadida alla internetist filme või muusikat.	☐	☐	☐	☐
Varastada poest šokolaad või muud pisisasja.	☐	☐	☐	☐
Murda kuhugi sisse eesmärgiga sealt midagi varastada.	☐	☐	☐	☐
Lüüa kedagi selleks, et talle haiget teha.	☐	☐	☐	☐
Kasutada relva või jõudu selleks, et kellelki raha või mingeid asju kätte saada.	☐	☐	☐	☐

6.2) Kujuta endale ette, et sa jäid poevargusega vahele. Kas sul oleks piinlik kui:

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Ei, üldse mitte	Jah, veidi	Jah, väga
Su parim sõber saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su õpetaja saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su vanemad saaks sellest teada?	☐	☐	☐

6.3) Kujuta endale ette, et sind tabatakse kellelegi füüsiliselt haiget tegemast. Kas sul oleks piinlik kui:

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Ei, üldse mitte	Jah, veidi	Jah, väga
Su parim sõber saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su õpetaja saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su vanemad saaks sellest teada?	☐	☐	☐

6.4) Kujuta endale ette, et politsei arresterib Sind mingi kuriteo eest. Kas sul oleks piinlik kui:

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Ei, üldse mitte	Jah, veidi	Jah, väga
Su parim sõber saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su õpetaja saaks sellest teada?	☐	☐	☐
Su vanemad saaks sellest teada?	☐	☐	☐

6.5) Kas sa nõustud või ei nõustu järgmiste väidetega?

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Ma toimin hetke ajel, võtmata endale mõtlemisaega.	☐	☐	☐	☐
Ma teen seda, mis mulle parasjagu meeldib, isegi kui see takistab mõne kaugema eesmärgi saavutamist.	☐	☐	☐	☐
See, mis juhtub minuga lähiajal, läheb mulle rohkem korda kui tulevikus toimuv.	☐	☐	☐	☐
Mulle meeldib ennast aeg-ajalt proovile panna, tehes midagi riskantset.	☐	☐	☐	☐
Mõnikord ma teen midagi riskantset lihtsalt lõbu pärast.	☐	☐	☐	☐
Põnevus ja seiklused on minu jaoks olulisemad kui turvalisus.	☐	☐	☐	☐
Ma kaitsen enda huvisid ka siis, kui tean, et see teeb teiste inimeste olukorra raskemaks.	☐	☐	☐	☐
Kui minu tegevus kedagi häirib, on see nende enda, mitte minu mure.	☐	☐	☐	☐
Ma püüan saada oma tahtmist ka siis, kui tean, et see põhjustab teistele probleeme.	☐	☐	☐	☐

6.6) Kas sinuga on kunagi juhtunud nii tõsine õnnetus (näiteks sporditrauma või liiklusõnnetus), et sa vajasis arstiabi (tõsisem kui marrastus või kriimustus)?

- Ei
 Üks kord
 Mitu korda _____ korda. (Kirjuta kordade arvu)

6.7) Kas sa nõustud järgmiste sinu kodu naabruskonna kohta käivate väidetega?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Paljud naabrid tunnevad mind.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonna elanikud võtavad sageli midagi koos ette.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on levinud kuritegevus.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on levinud narkootikumide müük.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on levinud kaklused.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on palju tühjasid ja maha jäetud hooneid.	☐	☐	☐	☐
Minu naabruskonnas on palju grafiti'eid.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesed on oma naabrite suhtes abivalmis.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesed on üksteisega tihedalt seotud.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesi võib usaldada.	☐	☐	☐	☐
Meie kandi inimesed saavad tavaliselt üksteisega hästi läbi.	☐	☐	☐	☐

7.1. Noored käituvad mõnikord õigusvastaselt ja teevad asju, mis on keelatud. Näiteks lõhuvad või varastavad teiste inimeste asju, löövad ja teevad meelega teistele haiget (siinkohal ei ole mõeldud löbu pärast müramist). Kuidas on lood sinuga? Kas sa oled kunagi teinud midagi all toodud loetelust ning kui oled, siis kui palju on seda ette tulnud viimase 12 kuu jooksul? Siinkohal meenutame sulle uuesti, et mitte keegi sinu perest, mitte ükski sinu õpetaja, politsei või keegi muu ei saa teada, mida sa meile siin küsitluses avaldad. Võid täiesti kindel olla, et see, mida meile usaldad, jääb saladuseks.

Kas sa oled kunagi ...	... kui jah, siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul	... kui jah, siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul
... joonistanud või teinud grafiti seinale, jalakäijate tunnelisse, rongile, bussile või muusse sarnasesse kohta?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... tahtlikult midagi lõhkunud, näiteks bussipeatuseid, aknaid (poe vitriine), autosid, bussi- või rongiistmeid jne?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... varastanud midagi poest või ostukeskusest?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... sisse murdnud hoonesse eesmärgiga sealt midagi varastada?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... varastanud jalgratta?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... varastanud mootorratta või auto?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... varastanud midagi autost või auto küljest?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... kasutanud relva või jõudu või ähvardanud kasutada jõudu eesmärgiga saada raha või mingi asi?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... kellelki midagi varastanud kasutamata seejuures jõudu või ähvardusi?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... kaasas kandnud külmrelva või muud sel otstarbel kasutatavat eset (näiteks nuga, püstolit, kurikat, ketti)?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... osalenud grupikakluses avalikus kohas (näiteks staadionil, tänaval)?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... ebaseaduslikult tõmmanud internetist filme või muusikat?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... müünud ise või aidanud kellegi narkootilist ainet müüa?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda
... meelega loomadele haiget teinud?	☐ (Ei) ☐ (Jah)	Kui jah, siis kui mitu korda viimase 12 kuu jooksul? ___korda

7.2) Kas sa oled kunagi politseile vahele jäänud, sest oled teinud midagi ebaseaduslikku (näiteks midagi eelnevalt loetletust)?

Ei

Jah, ma jäin politseile vahele, sest ma tegin midagi ebaseaduslikku.

- Kui jah, siis:
- a) Kui mitu korda oled vahele jäänud viimase 12 kuu jooksul?
 ____ korda. (Kirjuta, mitu korda jäid vahele)
- b) Millise kuriteoga jäid vahele viimane kord?
 Täpsusta:

- c) Mis juhtus viimasel korral, kui vahele jäid?

Vali kõik sobivad variandid!

- Mu vanemaid teavitati juhtunust.
 Juhtunust teavitati mu kooli/õpetajat.
 Mul oli kokkupuude prokuröri/kohtuga.
 Ma sain hoiatuse kohtult/prokurörit/politseilt..
 Mulle määrati kohtu/prokuröri poolt karistus.
 Mu vanemad karistasid mind.
 Ei juhtunud midagi.
 Juhtus midagi muud. (Mis juhtus?): _____.

Järgmised küsimused puudutavad alkoholi ja narkootikume. Vastamisel arvesta palun kõiki alkoholi/narkootikumide tarvitamisega seonduvaid sündmusi ja kordi, seega nii pidusid, erilisi olukordi kui ka tavalisi päevi. Palun vasta nii läbimõeldult ja avameelselt kui võimalik! Kui küsimus on esitatud alkoholi tarbimise korra kohta, siis selleks võib olla pidu, argipäev või mõni eriline olukord. Palun vasta nii ausalt ja siiralt kui võimalik.

- 8.1) a) Kas sa oled kunagi joonud alkohoolseid jooke?
 Ei ole kunagi (Kui ei jätkka küsimusega 8.2)
 Jah
- b) Püüa meenutada, mitu korda oled tarbinud alkoholi viimase 30 päeva jooksul?
 (Kui sa ei ole tarbinud alkoholi viimase 30 päeva jooksul, kirjuta 0)

Õlu ja muud lahjad gaseeritud alkohoolsed joogid	_____ korda
Vein	_____ korda
Kanged alkohoolsed joogid (nt. viin, viski, rumm, džinn, liköör)	_____ korda

- c) Püüa meenutada, mitu korda VIIMASE 30 PÄEVA jooksul, on ette tulnud, et sa jõid ühel korral ära VIIS VÕI ENAM alkohoolset jooki? (Ühe joogi all mõtleme klaasi/pudelit/purki 0,33l õlut või muud lahjat alkoholi või kokteili, ühte pokaali veini või ühte pitsi (2cl) kanget alkoholi.
- Mitte kordagi
 Üks kord
 Kaks korda
 3-4 korda
 5-9 korda
 10-19 korda
 20 või rohkem korda

8.2) Kas sa oled kunagi tarvitanud kanepit (marihuaanat või hašišit)?

Ei ole kunagi (Kui ei, siis jätkka küsimusega 8.3)

Jah

Kui jah , siis mitu korda viimase 30 päeva jooksul?

_____ korda (Kui viimase 30päeva jooksul pole tarvitanud, kirjuta 0!)

8.3) Ka sa oled kunagi tarvitanud Relevin'i?

Ei ole kunagi (Jätka järgmise küsimusega 8.4)

Jah

8.4) Kas sa oled kunagi tarvitanud XTC (ecstasy) LSD-d, amfetamiini, speedi või sarnaseid narkootilisi aineid?

Ei ole kunagi (Jätka küsimusega 8.5)

Jah

Kui jah , siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul?

_____ korda (Kui viimase 12 kuu jooksul pole tarvitanud, kirjuta 0!)

8.5) Kas sa oled kunagi tarvitanud heroini, kokaiini või crack'i?

Ei ole kunagi (Jätka küsimusega 8.6)

Jah

Kui jah , siis mitu korda viimase 12 kuu jooksul?

_____ korda (Kui viimase 12 kuu jooksul pole tarvitanud, kirjuta 0!)

8.6) Kujuta ette, et sa oled tarvitanud kanepit (marihuaanat või hašišit). Mida sa arvad, kas sa tunnistaksid seda siin küsitluses?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

Ma juba kirjutasin eelnevalt, et olen tarvitanud.

Kindlasti jah

Arvatavasti jah

Arvatavasti ei

Kindlasti ei

Mida arvaksid teised inimesed...

Järgnevalt toome näiteks kaks väljamõeldud situatsiooni. Arvatavasti pole sa kunagi sellises olukorras olnud. Meid huvitaks, mida teised inimesed arvaksid, KUI sa teeksid midagi sarnast.

Kujuta ette: sul on kaks aastat vana mobiiltelefon. Sa veenad oma klassikaaslast, et see vana mudel on väga hea, teades seejuures, et poest saab osta palju paremaid ja odavamaid mudeleid. Sul õnnestub see vana mobiil oma klassikaaslasele maha müüa nii kallilt, et selle raha eest sa saad osta endale uue ja võimsa mobiili.

9.1) KUI sa teeksid midagi sellist, kuidas suhtuksid sellesse teosse järgmised inimesed?
 Palun vali igal real ÜKS vastusevariant.

	Kiidaksid väga heaks	Pigem kiidaksid	Ei ühte ega teist	Pigem halvustaks	Väga halvustaks
Mu parim sõber...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu klassikaaslased...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu ema (kasuema)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu isa (kasuisa)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu lemmik õpetaja	☐	☐	☐	☐	☐
Mu eakaaslased naabruskonnas	☐	☐	☐	☐	☐

9.2) Kas sa saaksid midagi taolist tegelikult ka teha?

Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ei oska öelda	Pigem jah	Kindlasti jah
☐	☐	☐	☐	☐

Kujuta ette : sa näed poes mõnda asja, millest oled juba ammu unistanud, kuid mida sa pole siiani saanud endale lubada (näiteks ägedad tossud, kallis T-särk, CD plaat või lõhnaõli). Sa otsustad selle asja ära võtta ja lahkud poest ilma maksmata.

9.3) KUI sa teeksid midagi sellist, kuidas suhtuksid sellesse teosse järgmised inimesed?
 Palun vali igal real ÜKS vastusevariant

	Kiidaksid väga heaks	Pigem kiidaksid heaks	Ei ühte ega teist	Pigem halvustaks (mõistaksid hukka)	Väga halvustaks
Mu parim sõber...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu klassikaaslased...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu ema (kasuema)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu isa (kasuisa)...	☐	☐	☐	☐	☐
Mu lemmik õpetaja	☐	☐	☐	☐	☐
Mu naabruskonna eakaaslased	☐	☐	☐	☐	☐

9.4) Kas sa teeksid midagi sellist ka päriselt, kui oleksid kindel, et sa ei jää vahale?

Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ei oska öelda	Pigem jah	Kindlasti jah
☐	☐	☐	☐	☐

Järgmised küsimused on selle kohta, kuidas sa suhtud politseisse. Tavaliselt on need küsimused mõeldud täiskasvanutele ja arvatavasti pole sa varem mõelnud sellistele asjadele. Siiski arvame, et noored inimesed, nagu sina, omavad ka oma isiklikku arvamust ja siin saad ka sina vastata nendele küsimustele.

- 10.1) Kui kannatanu teatab kuriteost politseisse, siis mis sa arvad, kas politsei kohtleb võrdselt erinevast rahvusest, teisest etnilisest grupist või teisest rassist inimesi?
(Palun vali üks vastusevariant.)
- Jah, kõiki koheldakse võrdselt.
- Ei, mõningaid inimgrupe koheldakse halvemini.

Milliseid? _____

- 10.2) Kui sinu naabruskonnas toimuks sissemurdmine või vägivaldne kuritegu, ning kohale oleks kutsutud politsei, kui kiiresti see jõuaks kohale?
Palun vali ÜKS vastusevariant

Äärmiselt aeglaselt								Äärmiselt kiiresti			
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

- 10.3) Kas sa saaksid väita, et tavaliselt suhtub politsei noortesse lugupidavalt?

(Peaaegu) mitte kunagi	Mõni kord	Sageli	(Peaaegu) alati
☐	☐	☐	☐

- 10.4) Kui tihti sinu arvates langetab politsei noorte kohta õiglaseid otsuseid?

(Peaaegu) mitte kunagi	Mõni kord	Sageli	(Peaaegu) alati
☐	☐	☐	☐

- 10.5) Kui sageli selgitab politsei oma otsuseid ja toiminguid noortele?

(Peaaegu) mitte kunagi	Mõni kord	Sageli	(Peaaegu) alati
☐	☐	☐	☐

- 10.6) Mida sa arvad oma kohustustest politsei ees?

Palun vali ÜKS vastusevariant 00-st 10-ni

Millisel määral on su kohustus politseile kuuletuda, isegi juhul, kui sa ei saa aru või ei nõustu politsei põhjendustega korraldusele?

Üldse ei ole kohustatud							Olen täiesti kohustatud			
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10.7) Kas nõustud või ei nõustu alljärgnevate väidetega? Palun vali üks vastusevariant.

	Täiesti nõus	Nõus	Ei ole kindel	Ei ole nõus	Üldse pole nõus
Üldiselt ühtivad minu ja politsei ettekujutused heast ja halvast.	☐	☐	☐	☐	☐
Politsei hindab noorte arvamust.	☐	☐	☐	☐	☐
Üldiselt toetan politsei tegevust (toiminguid)	☐	☐	☐	☐	☐

10.8) Kas sinu arvates politsei võtab altkäemaksu, kui jah, siis kui sageli?
Palun vali ÜKS vastusevariant 00-st 10-ni 00

Mitte kunagi										Alati
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Järgmiselt esitame küsimusi sinu sõprade kohta.

11.1) Mõnedel noortel on kindel grupp sõpru, kes teevad midagi koos või lihtsalt veedavad ühiselt vaba aega. Kas sul on selline sõprade grupp?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

- Jah
 Ei

Kui ei ole, siis jäta küsimused 11.2-11.8 vahele

11.2) Kui vanad on umbes sinu grupi liikmed?

Palun vali ÜKS vastusevariant.

- Alla 12-ne eluaasta
 12 kuni 15 eluaastat
 16 kuni 18 eluaastat
 19 kuni 25 eluaastat
 Üle 25 eluaasta

11.3) Kas teie grupp veedab sageli aega avalikes kohtades (nt pargis, tänaval, ostukeskuses, naabruskonnas)?

- Ei
 Jah

11.4) Kui kaua on teie sõprade grupp olnud koos?

Palun vali üks vastusevariant

- Alla kolme kuu
- Kolm kuud kuni üks aasta
- Üks kuni neli aastat
- Viis kuni kümme aastat
- Üksteist kuni kakskümmend aastat
- Kauem kui kakskümmend aastat

11.5) Kas teie sõprade grupis võidakse teha ka midagi keelatud (ebaseaduslikku)?

- Ei
- Jah

11.6) Kas teie grupis tehakse ka tegelikult koos midagi keelatud?

- Ei
- Jah

11.7) Kas sa pead oma sõprade gruppi jõuguks/ gängiks?

- Ei
- Jah

11.8) Kas teie sõprade gruppi kuuluvad ainult poisid, ainult tüdrukud või mõlemad?

- Ainult poisid
- Ainult tüdrukud
- Poisid ja tüdrukud

VANEMATE TÖÖTAMINE VÄLISMAAL

12.1) Kas keegi sinu vanematest töötab välismaal?

(Palun vali üks vastusevariant)

- Ei tööta; (kui ei tööta, jätka küsimusega 13)
- Jah, ema töötab välismaal;
- Jah, isa töötab välismaal;
- Jah, mõlemad vanemad töötavad välismaal.

12.2) Kes hoolitseb sinu eest ajal, kui su vanem või vanemad on välismaal tööl?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- Teine vanem;
- Vanaema ja/või vanaisa;
- Vanem vend või õde;
- Muu sugulane, naaber või tuttav;
- Saan ise hakkama;
- Keegi teine _____ Täpsusta).

12.3) Kas su klassijuhataja teab, et su vanem või vanemad välismaal töötavad?

- Jah, teab
- Ei, ei tea
- Ei oska öelda

KOOLIKIUSAMINE

13. Kas Sind on viimase aasta jooksul (12 kuud) koolis kiusatud (nt narritud, alandatud, löödud või kaaslaste poolt ignoreeritud jms)?

- Ei (jätka küsimusega 13.1)

Jah →

a) Mitu korda viimase 12 kuu jooksul? _____

b) Kui sind kunagi kiusati, kas oled kellelegi sellest rääkinud?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- Ei, keegi ei saanud sellest teada;
- Jah, ma rääkisin vanematele;
- Jah, ma rääkisin õele-vennale;
- Jah, ma rääkisin sõbrale;
- Jah, ma rääkisin juhtunuist õpetajale või mõnele teisele täiskasvanule meie koolis;
- Kellelegi teisele. Kellele? _____ (Palun täpsusta).

13.1) Kas sa oled ise viimase aasta jooksul (12 kuud) koolis kedagi kiusanud (nt narritud, alandanud, löönud või tahtlikult ignoreerinud jms)?

- Ei
- Jah → Mitu korda viimase 12 kuu jooksul? _____

13.2) Mida sa teeksid, kui näeksid, et kedagi sinu klassikaaslastest kiusatakse?

- Ma ei teeks sellest välja, see on kiusaja ja kiusatu vaheline probleem;
- Sekkuksin ise või paluksin kaasõpilasel sekkuda et olukorda lõpetada;
- Annaksin teada õpetajale või muu täiskasvanule meie koolis;
- Räägiksin juhtumist vanematele;
- Muu. Mida? _____ (Täpsusta).

13.3) Mida teevad täiskasvanud (õpetajad, psühholoog, sotsiaalpedagoog jt) sinu koolis, kui nad kiusamist näevad?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- Mitte midagi, nad ei pane tähele, sest neil on ükskõik;
- Peatavad kiusamise ja käsivad osapooltel lahkuda;
- Suunavad kiusamise osapooli koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi poole;
- Õpetavad kiusatud õpilast kiusamisele vastu hakkama;
- Teavitavad kiusaja vanemaid;
- Teavitavad kiusatu vanemaid;
- Karistavad kiusajat;
- Teevad midagi muud. Mida? _____

13.4) Mida täiskasvanud saaksid koolis teha, et aidata koolikiusamist vähendada?

(Palun vali kõik vastusevariandid, mis sobivad)

- Märgata ise ja õpetada kaasõpilasi kiusamist märkama ja sellele reageerima;
- Õpetada õpilastele probleemide lahendamist;
- Parandada õpilaste seas sallivust endast erinevatesse õpilastesse;
- Õpetada kiusatud õpilast kiusamisele vastu hakkama;
- Karistada kiusajat;
- Teavitada vanemaid;
- Suunata kiusamise osapooli koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi poole;
- Rohkem rääkida koolikiusamisest tundides;
- Muud. Mida? _____

13.5 Kuivõrd nõustud järgmiste väidetega??

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Nii ja naa	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu
Õpetajad lahendavad konflikte õiglaselt.	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajad hindavad kõiki õpilasi võrdselt.	☐	☐	☐	☐	☐
Kooli reeglid on õiglased.	☐	☐	☐	☐	☐
Mõned õpetajad ignoreerivad mõningaid õpilasi.	☐	☐	☐	☐	☐

Suur tänu vastamise eest!